

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE ...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Številka 21/V

Jesenice, 21. avgust 1975

OB PREVZEMU TOVARNE PRED 25 LETI

»Pet let po osvoboditvi izpod fašizma, pet let po dnevu, ko je jugoslovanski delovni človek po desetletnem ideološkem in štiriletnem krvavem boju z orožjem v roki dokončno razbil stoletne ekonomske okove kapitalizma, vzela oblast v svoje roke in se uvrstil med najvidnejše borce na svetu za pravice delovnega človeka in za enakopravnost med narodi, v četrtem letu Titove petletke, sta zvezni svet in svet narodov ljudske skupščine federativne ljudske republike Jugoslavije na prvih izrednih sejah druge skupščine, dne 27. junija 1950 sprejela temeljni zakon o gospodarjenju z gospodarskimi državnimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih. V duhu tega zakona prevzema danes, dne 20. avgusta 1950 delovni kolektiv železarne Jesenice po svojem, dne 14. avgusta 1950 zakonito izvoljenem upravnem odboru upravo železarne Jesenice v svoje roke. S tem pravnim aktom, ko kolektiv prevzema med prvimi na svetu upravo železarne Jesenice v svoje roke, upravo kolektiva, ki šteje 7.474 delavcev in nameščencev, se uresničujejo tisočletne sanje: »Proizvajalna sredstva – proizvajalcem!« Ta akt je končni člen, je formalni zaključek dolge borbe proti izkoriščanju človeka po človeku, hkrati pa je osnova, na kateri naj se odpravljajo razlike med razredi, na kateri naj se gradi brezrazredna družba, v kateri osnovno gibalno za delovanje posameznika ne bo več želja po pretiranem

udobju in dobičku, temveč želja, da služi skupnosti, da pomaga bratu. In zato ta akt na naših jeseniških tleh dobiva še poseben pomen. Saj govore vsi viri o tem, da so na naših gorenjskih tleh začeli pridelovati železo že v dobi praskupnosti, ko človeštvo še ni poznalo izkoriščanja človeka po človeku, a predelujemo ga še danes, ko smo za vedno odpravili izkoriščanje, ki se je na naših tleh vlekel skozi vse poznejše družbene oblike do današnjih dni, ko poskušamo tudi v miselnosti človeka zaključiti ciklus izkoriščevalnih dob.

Na Jesenicah in v njihovi okolici so že pred rimljansko dobo pridelovali železo Karni iz rodu Ilirov. Arheološka odkritja na Ajdovskem gradu v Bohinju so živ dokaz. Staroslovski grobovi v Srednji vasi v Bohinju in izkopanine številnih primitivnih talilnic govore o tem, da so tudi naši pradedje že v osmem stoletju znali taliti železovo rudo. Izgleda pa, da je fužinarstvo v dobi naseljevanja Slovanov v naših krajih in po njem precej zamrlo. Nič čudnega. Nasilno pokristjanjevanje je prineslo več krvi kot dobrot, naše doline so bile odrezane od sveta. V enajstem stoletju je pokristjanjevanje, vsaj v prometnejših predelih v glavnem zaključeno, ves škofješko okoliš pride v posest briksenskih škofov, a s tem je precejšen del Gorenjske vključen v gospodarsko področje Bavarcev. Z razširjenim gospodarskim področjem ta ste popraševanje po železu. Ker verjetno

(Nadaljevanje na 2. strani)

DELU ČAST IN OBLAST
1935 1945
ŽELEZARNA JESENICE
1950 1975
JESENICE, 23. AVGUST 1975

Današnja številka LISTOV je posvečena trem velikim jubilejem, ki jih praznujejo delavci jeseniške železarne in ostali občani – 40-letnici stavke kovinarjev, 30-letnici osvoboditve in zmage nad fašizmom in 25-letnici delavskega samoupravljanja v Železarni Jesenice.

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR – glasila delovnega kolektiva SOZD SZ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

»Osvobodilni predsednik in član Delavskega sveta.

Tam so delavci prevzeli v Delovski svet. Tam je bilo delovna železarne veliko razpravo in tam ste sprejeli velik naloge. Pročiom tam bližini velikega podjetja v našem delovno oblasti. Ti ste vol vedno odgovorni za vsa dela v železarni. Podate železarne po zakonitih predpisih v okviru polletnega gospodarskega plana, po narodnih in omenih kakor jih narekuje interes naše socialistične skupnosti. Podate skupo o delavcih, o njihovem delu, o njihovem življenju, o njihovih delnicah. Drijajte njihovo kulturo in politično zavest. Podate pravilno gospodarsko politiko. Učite se in učite druge. Podate in oblast tam se pomagala. Učite se tovarno to je skupna last. Zavedajte se, da sovarnik leži in išče prilike da bi škodoval.

Častitomu tam veličnemu prazniku in želimo mnogo sreče.

Strančič Jan.

Kdso pred 25 leti delavci Železarne prevzemali tovarno v upravljanje, je Frano Leskovec-Luka napisal v spominsko knjigo Železarne gornje misli

domačih fužinarjev ni bilo dovolj, naseljujejo briksenski škofje svoje ljudi iz Bavarske. Dolgotrajne križarske vojske zahtevajo mnogo železa in v naših krajih se razvija živahna železarska obrt. Nastajajo fužinice v Stari Fužini, v Bohinjski Bistrici, Nomnju, Kropi, Kamni gorici, Kolnici, pri Sv. Križu — Planini, na Stari Savi, na Plavžu pri Jesenicah, v Radovni, v Mojstrani in v Mostah. Nekatere med temi fužinicami postanejo zarodek obrtnega izdelovanja orožja. Saj nam Valvasor v svoji 1689. leta tiskani knjigi »Čast Vojvodine Kranjske« pove, da je orožje izdelano na današnji Stari Savi — »rado pilo turško kri!«

Prvotno železarstvo je bilo pri nas, kot povsod drugod zelo primitivno. Pri ležiščih železove rude so postavili primitivne peči, ki so jih kurili z oljem, a pihalo je bilo pač veter. Zato so take peči postavljali pri nas na obronke Karavank in Jelovice, čim bližje najdišč, vendar tam, kjer je bilo dovolj vetra. Manufakturna doba in rastoče povpraševanje po železu zahtevata vedno nove rentabilnejše metode pridelovanja. Gorenjski kot pri tem novatorskem delu ne zaostaja za ostalimi pokrajinami Evrope, bogatimi z železovo rudo. Saj pozna fužinarstvo prvo peč z mehomo na vodni pogon pod imenom »slovenska peč«. Ta slovenska peč se sicer pozneje umakne rentabilnejši italijanski brescianski peči, vendar že samo ime govori o važni vlogi našega fužinarstva v takratni dobi. Pri koncu osemnajstega stoletja pa imamo na Slovenskem Javorniku in na Stari Savi že prave plavže.

Matica jeseniške železarske dejavnosti in železarske dejavnosti v Sloveniji sploh je lonec srednjega in v začetku novega veka Planina — Sv. Križ pod Golico s kladivi na Stari Savi. Jeseniško železo dolga stoletja ni krilo samo domačih potreb, temveč je predvsem našlo hvaležno tržišče v Italiji in Levantu.

Železnica in vijak pri ladji skrajšata v devetnajstem stoletju razdalje, konjska vprega postaja nerentabilna, najdišča na Gorenjskem začnejo usihati, gozdovi, ki dajejo oglje, ogole zaradi stoletne sečnje, male fužinice postajajo tudi pri normalnih pogojih — dovolj rude in oglja — nerentabilne. Razvija se industrijsko pridelovanje železa in fužinica za fužinico ugasne za vedno. 1870. leta gori na Gorenjskem še devet plavžev, 1890. leta gorita od slovenskih plavžev le še plavž na Stari Savi, ki ugasne 1897. leta, in plavž na Javorniku, ki ugasne deset let kasneje.

Važna letnica v tej dobi propadanja gorenjskega fužinarstva je 1869. leto, ko je skupina tujerodnih kapitalistov kupila od barona Zoisa fužine na Javorniku in od Ruarda fužine na Stari Savi in ustanovila Kranjsko industrijsko družbo ter s tem položila temelj današnji železarni Jesenice. S tem je na Jesenicah v glavnem zbrala tudi železarsko delavstvo propadajoče fužinarske obrti na Gorenjskem. Hkrati s tem so položeni tudi temelji za strokovno združevanje in razredno opredelitev slovenskega kovinarja, saj ima Kranjska industrijska družba vsa obeležja moderne delniške družbe (družbe brez imena). V tej družbi se zbira kovinarski proletarijat, ki je bil prej razkropljen na majhne skupinice in v njenem delokrogu se v majhnih gorenjskih razmerah razvijajo vsa nasprotja, ki se v velikih razmerah razvijajo v širokem svetu, v kapitalistični družbi. Medtem ko imamo zelo močna delavska gibanja v Angliji že v dvajsetih in tridesetih letih devetnajstega stoletja, ki jim kaj kmalu sledi stavke tudi drugod, ko delavsko gibanje v Sloveniji beleži 1889. leta prvo veliko stavko trolejskih rudarjev, lahko o začetkih organiziranega delavskega gibanja na Jesenicah govorimo šele od 1897. leta naprej, torej 20 let po ustanovitvi Kranjske industrijske družbe, ko so takratni social-

demokrati privedli menda prvi javni shod pri Ferjanu. Žal začetki organiziranega delavskega gibanja na Jesenicah danes še niso dovolj raziskani, čeprav so ti začetki prispevali svoj del k današnji predaji železarne v gospodarjenje po kolektivu.

Kakor povsod drugod so tudi na Jesenicah reakcionarni elementi bodisi z izobraževalnimi društvi, z delavskimi konzumnimi društvi in s strokovno krščansko-socialno organizacijo, bodisi z besedo s prižnic in z drugimi sredstvi začeli drobiti in cepiti delavske vrste. Kako daleč je šla ta borba, najbolje dokazuje dejstvo, da jeseniški župnik ni hotel krstiti tistih, ki so imeli »rdečkarje« za botre, da ljubljanski škof 1902. leta ni priznal »rdečkarja« za birmanskega botra in da je nekaj družin s Save in s Koroške Bele zaradi takega postopka katoliških duhovnikov izstopilo iz katoliške vere. To pa je v takratnih slovenskih razmerah pomenilo zares veliko demonstracijo. In v takšnih okoliščinah jeseniški kovinarji niso popustili. Borili so se in 2. septembra 1901. leta po dvakrat ponesrečenem poskusu ustanovili kovinarsko organizacijo, ki je v začetku štela le 44 članov, ki je počasi napredovala — saj je število članstva šele med prvo svetovno vojno poraslo na sto — a končno le dobila odločujoč vpliv na delavstvo Jesenic in okolice. Delavstvo se v tej dobi zbira pri »Jelenu« in prostori pri »Jelenu« ostanejo središče gibanja skoraj celih štirideset let, do leta 1945.

Bivša Kranjska industrijska družba v dobi do prve svetovne vojne zida plavže, koksarno, valjarne in moderne pristaniške naprave v Škednju pri Trstu, a predvsem zaradi cenejšega prevoza po morju. Jesenice so brez plavža, jeklarna in z njo vsi obrati so odvisni od gradnja iz Škednja. Kranjska industrijska družba kupi v tej dobi žičarski in žebeljarski obrat v Bistrici v Rožu na Koroškem. Zaradi bližnje fronte mora Kranjska industrijska družba med prvo svetovno vojno ugasniti plavže v Škednju. Jesenice ostanejo brez gradnja in proizvodnja pade od 76.000 ton leta 1914 na 10.000 ton med vojno.

Nesrečna razmejitev po prvi svetovni vojni zada Jesenicam nov udarec. Jesenice so odrezane od Škednja, ki pripade Italiji, in od Bistrice, ki pripade Avstriji. Matično podjetje ostane brez plavža in brez žičarne. Italijanski konzorcij, za katerim stoji »Banca Commerciale Italiana«, odkupi kmalu po vojni večino delnic Kranjske industrijske družbe in tovarna na Jesenicah in Javorniku postaneta lastništvo italijanskih kapitalistov, ki so pač razumeli vse drugo prej kot pa potrebe podjetja na Jesenicah in zahteve delovnega kolektiva. Leta 1924 dokončno odcepijo obrate v Škednju, Bistrica pa se likvidira pozneje, le žičarske in žebeljarske stroje prenesejo na Jesenice. Italijani ostanejo gospodarji podjetja do 1929. leta, ko Westen, kot eksponent nemškega kapitala, kupi večino delnic. Podjetje je v tej dobi sicer dvigalo proizvodnjo, vendar italijanski kapitalisti niso pokazali niti najmanjšega interesa niti za pošteno vzdrževanje, kaj šele za investicije, tako da opravičeno govorimo o krizi.

Kriza v tej dobi, polom avstro-ogrske monarhije, zlasti pa oktobrska revolucija v Rusiji, so našli močan odziv v delavskem gibanju na Jesenicah. Leta 1918 pride do močnega uličnega gibanja in demonstracij. V tem letu si je jugoslovanski proletarijat priboril osemurni delavnik. Leta 1919 se osnuje na Jesenicah stranka delovnih ljudi, ki se 1920 spremeni v Komunistično partijo Jugoslavije. Leta 1919 šteje stranka približno 1.700 zaposlenih, 900 organiziranih članov, torej polovico kolektiva. Jesenice stopajo s Trbovljami vstric. Zloglasna »Obznana« zada 1922. leta na videz smrtni udarec delavskemu gibanju na Jesenicah, članstvo upada, dokler ni 1928. leta organiziranega v »Savezu Metalnih Radnika Jugoslavije« (SMRJ) vsega 74 članov. To

število, sicer samo začasno, je dokaj zgovorno. Zvesti so ostali le najvdanejši in najbolj borbeni tovariši in ti so v teh letih pokazali izredno borbenost. V teh letih so jeseničani poslali delegate na Dunaj, razširjali akcijo na vas, trajno vzdrževali ilegalne zveze čez mejo, pomagali ubežnim Bolgarom čez mejo in celo dobavljali municijo. Zlasti 1926. leto je leto krize. Kljub povečanju proizvodnje od 25.700 ton na 37.500 ton so dopusti in redukcije plač na dnevnem redu. Na sestanke prihaja devet do dvanajst članov, dezorganizacija je popolna. Podjetje še nadalje neovirano reducira mezde in akordne postavke. Draginja raste. Šele mezdnio gibanje livarjev in stavka žičarjev poživijo leta 1928 strokovno gibanje in število organiziranih članov se poveča ob koncu tega leta na 370.

Odbobje med 1920. in 1924. letom jasno dokazuje, da je ničeva stara kapitalistična teza, da je beda pogoj za organizacijo delavskega gibanja in delavsko borbo. Novi lastniki so videli rentabilnost investicij v železarski industriji tudi na jugoslovanskih tleh, saj je bilo leta 1928 uvoženih 240.000 ton železarskih izdelkov, reorganizirali so poslovanje in začeli z investicijami. Od okrog 40.000 ton 1929. leta se dvigne proizvodnja kljub težavam pri nabavi osnovnih surovin, gradnja in starega železa na 96.000 ton 1936. leta. Težave pri nabavi gradnja tudi prisilijo podjetje, da 1937. leta gradi prvi plavž in s tem dvigne proizvodnjo 1938. leta na 135.000 ton, leta 1940 tudi drugi plavž, s čimer dvigne proizvodnjo na 145.000 ton surovega jekla v začetku druge svetovne vojne in s tem Jesenice osamosvoji, kolikor zadeva gradelj. Gradi se cevarna, tovarna elektrod in tovarna šamota. Zaradi pomanjkanja surovin 1936. leta likvidirajo tovarno elektrod na Blejski Dobravi, ki je torej živila komaj nepolnih 20 let in zaposlovala približno 400 delavcev. Število zaposlenih se v tej dobi stalno dviga. Od 2.300 delavcev in nameščencev 1929. leta se kolektiv železarne poveča do 1940. leta na 5.800. Na ta ugoden razvoj pa so poleg čisto ekonomskih pogojev vplivali tudi več ali manj izvenekonomski faktorji, predvsem občutno povišanje carin za proizvode železarne, diktirano iz čisto profitarških motivov.

Delavsko gibanje raste kljub šestojanuarskemu režimu. Jeseniško delavstvo si je v dobi dezorganizacije nabralo dosti izkušenj in videlo, da ga pričakuje samo nadaljnje znižanje mezd in akordnih postavk, ako ne postane borbeno. Število članstva v savezu metalnih radnika Jugoslavije se je 1929. leta po priključitvi podružnic Javornika in Dobreve dvignilo na 1100. Toda borba za upravo je bila trda. 19. oktobra 1931 je sklenjena kolektivna pogodba, ki jo je uprava odpovedala že po treh tednih. Delavstvo ne popušča, uprava grozi, da bo zaprla vse obrate. Položaj je resen. Prejšnje brezbriznosti ni več. Delavske žene in dekleta zborujejo, udeležba do 1.400. Zborujejo delavci, udeležba 3.000 in še več. Organiziranih je 1.200 delavcev, torej polovica celotnega kolektiva. Uprava zapre tovarno in obrati počivajo 14 dni. Po 14 dneh »omehčano« delavsko vodstvo popusti. Šeststo delavcev je na cesti. Po dolgih borbah pride 1934. leta do nove kolektivne pogodbe. Uprava igrava pogodbo, kjerkoli more, trenja so vedno večja, dokler 1935. leta delavstvo ne stopi v štrajk.

Jeseniško delavstvo si je v tej dolgoletni borbi kljub trenutnim neuspehom zboljšalo svoj položaj. Povprečna osemurna mezda je 1932. leta znašala 49,74 dinarjev. V letih od 1934 do 1938 se je gibala med 60.— in 62,86 dinarjev, če izvzamemo leto gradnje plavža, 1939. leta se dvigne na 66.— dinarjev. Precejšnji del gre na račun povečanja storilnosti, če pa upoštevamo, da je v teh letih bila povprečna mezda v Jugoslaviji 26.— dinarjev, pa vidimo, da se jeseniški delavec ni zastonj boril.

V črni dobi fašistične okupacije je podjetje delalo za okupatorja. Prek 2.000 delavcev se je odzvalo pozivu osvobodilne fronte do konca 1944 in šlo v borbo za osvoboditev. Dobri del delavcev, ki so ostali v podjetju, so delo sabotirali, kjer koli so mogli in znali. 530 pripadnikov kolektiva je dalo življenje za 'boljšo bodočnost'.

9. maj 1945 prinese osvoboditev. Stari lastniki so razlašeni v duhu sklepov II. zasedanja AVNOJ in zapustijo deželo. Z njimi zapuščajo podjetje 30 specialistov, ki so imeli ključne pozicije v podjetju. Podjetje so zapustili v prepričanju; da tovarna brez njih ne more obratovati. Jeseniški kovinar je pljunil v roke in pognal obrate brez tujih strokovnjakov, a žal tudi brez kopice kvalificiranih delavcev, ki so dali življenje za svobodo. Tovarna je ne samo začela delati s polno zmogljivostjo, temveč je z lastnimi silami iz dneva v dan zboljševala kvaliteto. Prej zaničevani domači specialist je pognal obrate, hkrati pa je v zadregi pomagal vsem ostalim železarskim kolektivom v deželi.

Izredni delovni polet je omogočil, da je podjetje izpolnilo visoko postavljene letne plane:

v letu 1947	110 %
v letu 1948	107 %
v letu 1949	96,5 %

Podjetje je dvignilo letno proizvodnjo surovega grodlja od 145.000 ton leta 1941 na 172.000 ton leta 1949 pri istih plavžih. Leta 1949 je začela obratovati druga elektro peč, 29. novembra 1949 pa še valjar na 2400. Pred vojno je podjetje izdelovalo samo par vrst kvalitetnega jekla, danes pa izdeluje okrog 150 vrst kvalitetnega jekla in krije precejšen del domačih potreb. Uveden je brigadni sistem in 87 % delavcev dela v normah. Za zboljšanje življenjskega standarda je novo sezidanih 131 družinskih stanovanj in samskih za 900 oseb. V sklopu železarne deluje sedem delavskih menz, trgovska mreža industrijskega magazina pa šteje 15 poslovalnic na Jesenicah in v bližnji okolici. Za odmor članov kolektiva je tovarna kupila vilo v Crikvenici.

V šolskem letu 1948/49 se je začel pouk na novo ustanovljenem tehnikumu. Leta 1949 je zgrajena moderna delavniška zgradba metalurško industrijske šole s kapaciteto 500 učencev.

Ko uprava železarne predaja podjetje v gospodarjenje delovnemu kolektivu, ko proizvajalna sredstva železarne tudi dejansko prehajajo v last proizvajalcev, želi uprava delovnemu kolektivu mnogo uspeha pri izpolnjevanju planskih nalog. Naj ta akt prispeva predvsem k daljnemu razvoju demokratičnih načel ljudskega samoupravljanja in s tem dokaže neupravičenost sovražne gonje proti narodom Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Govor direktorja železarne na svečanosti predajanja tovarne delavcem, ki je zapisan na prvih straneh spominske knjige, ki jo je predsednik DS dal direktorju ob prevzemu tovarne.

SAMO PRI NAS JE DELAVEC GOSPODAR TOVARNE

Včeraj je minister Franc Leskošek izročil jeseniškim kovinarjem ključne njihove železarne.

Takšen je naslov članka v »Slovenskem poročevalcu« z dne 21. avgusta 1950, v katerem nepodpisani novinar opisuje svečanost predajanja ključev tovarne kolektivu prek namestnika predsednika delavskega sveta železarne in ga v celoti posnemamo.

Jesenice, 20. avgusta 1950. — Jeseničane je davi prebudila godba v zgodnjih jutranjih urah. Tovarniška poslopja in stanovanjske hiše na Jesenicah so že ponoči dobile svečano lice; povsod so vihrale zastave. Ves teden so se že jeseniški delavci pripravljali na velik dogodek, ko bodo prevzeli plavže, martinovce, valjarne in druge stroje kot gospodarji v svoje roke. Visoko na plavžarski dimnik so zapisali besede, ki jih lahko zapišejo le delavci pri nas: »Samo v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji je delavec gospodar tovarne!« Podobna gesla so bila napisana po plotovih, zidovih, slavlolikih vzdolž Jesenic, tja do javorniških obratov.

Predno se je začela slovesnost je delavski svet imel svojo sejo in potrdil, da prevzema v imenu kolektiva tovarno v svojo upravo.

Tja pod Mežakljo in Jelen kamen ter Savske jame in Plavški rovt, kjer so bili nekaj partizani, so se danes zjutraj slišali zvoki delavskih godb. Ob 9,30 so na tribuno pred upravno poslopje prišli člani politbiroja CK KPJ, minister vlade FLRJ in predsednik sveta za strojogradnjo Franc Leskošek, dalje predsednik vlade LRS tovariš Miha Marinko, predsednik centralnega odbora zveze sindikatov Jugoslavije Djuro Salaj in predsednik glavnega odbora zveze sindikatov Slovenije tovariš Rudolf Janko. Sekretar mestnega komiteta Ivan Teržan je goste pozdravil in v nekaj besedah povedal o pomenu današnjega dne. Kovinarji valjarn, plavžarji ter martinarji in drugi jeseniški prebivalci so pozdravili tovariša ministra Leskoška, ko je stopil pred mikrofon. Tovariš minister je pozdravil jeseniške kovinarje v imenu CK KPJ in z jedrnatimi besedami razložil delavcem pomen zgodovinskega zakona, ki ga je potrdila ljudska skupščina in s katerim delavci v vsej naši domovini prevzemajo tovarne v svoje roke.

Ob zaključku se je obrnil k namestniku predsednika delavskega sveta tovarišu Jagodicu ter ostalim članom upravnega odbora, ki so bili poleg gostov prav tako na tribuni z naslednjimi besedami:

»Vas so delavci izvolili v delavski svet. Vam je dalo delavstvo železarne veliko zaupanje in s tem ste sprejeli veliko nalogo. Izročam vam ključne velikega podjetja v imenu državne oblasti.«

Namestnik predsednika delavskega sveta je v tem trenutku prejel iz ministrovih rok šop ključev tovarniških stavb. Tovariš minister je nadaljeval:

»Vi ste sedaj odgovorni za vse delo v železarni. Vodite železarno po zakonitih predpisih, v okviru petletnega gospodarskega plana, po navodilih in smernicah, kakor jih narekujejo interesi naše socialistične skupnosti. Skrbite o delavcih, o njihovem delu, življenju, o njihovih družinah. Dvigajte njihovo kulturno in politično zavest, vodite pravilno gospodarsko politiko, učite se in učite druge. Partija in oblast vam bosta pomagali, čuvajte tovarno, ki je skupna last. Zavedajte se, da sovražnik bdi in išče prilike, da bi vam škodoval. Čestitam vam k prazniku in želim mnogo uspehov.«

Te besede so vpisane v zgodovinsko knjigo železarne.

Godba kovinarjev je v tem svečanem trenutku, ko je namestnik predsednika delavskega sveta prejel ključne tovarne in s tem ves delovni kolektiv upravljanje v svoje roke, zaigrala himno »Naprej zastava Slave«.

Pred mikrofon je stopil namestnik predsednika delavskega sveta tovariš Jagodic. Rekel je, da se zaveda dolžnosti in časti, ki jo je v tem trenutku prevzel. Hlapec Jernej, ki se je tisoč let bojeval, v naši državi dosega svoje pravice. Obljubil je v imenu kolektiva tovarišu Titu in partiji, da bo kolektiv izpolnjeval vse planske naloge, k sodelovanju pa je povabil vse delovni kolektiv, kajti delavski svet pri upravljanju podjetja ne bi mogel vsega sam storiti.

Zopet so kovinarji s ploskanjem pozdravili predstavnika naše partije in ljudske oblasti tovariša Miha Marinko, predsednika vlade LRS. Tovariš Miha Marinko je rekel, da je naša partija stalno zaupala delavcem in da je bil njen glavni cilj, da delovnim ljudem ustvari tudi boljšo bodočnost. Tako kot pri nas pa ne zaupajo delavcem v Sovjetski zvezi in prav zaradi tega se je lahko razbohotil razred birokratov, ki jim je danes naš veličasten zakon, ko delavci sprejemajo tovarne v svoje roke, največji trn v peti. Prav na tej osnovi, ker je partija vlivala svojemu članstvu zaupanje v delovne množice, je lahko ljudska oblast uveljavila ta zakon. Tovariš predsednik je rekel, da ima naša partija popolno zaupanje v delavce, ki so dali tisoče in tisoče udarnikov in da je iz teh delavcev zrastle tisoče in tisoče ljudi, ki bodo znali gospodariti s svojimi podjetji. Ob zaključku govora je želez kovinarjem mnogo uspeha, hkrati pa jim je tudi obljubil pomoč Komunistične partije Slovenije.

Semkaj od Hrušice, z Belega polja, kjer je v letih našega osvobodilnega boja bilo ustreljenih 42 talcev, med njimi štirje bratje Ambrožiči, pa je v času svečanosti že tekla štafeta. Kovinarjem so fizikurniki obljubili, ko so prišli na tribuno, da jim bo misel talcev vedno vodnik pri njihovem delu.

Na svečanosti je spregovoril tudi predsednik glavnega odbora zveze sindikatov Slovenije Rudolf Janko in se obrnil predvsem do sindikalnih funkcionarjev ter jim naročil, da naj pomagajo delavskemu svetu in vzgajajo množice tako, da bo vsakdo razumel, kaj pomeni veliki trenutek, ko delavci prevzemajo tovarne v svoje roke.

Namestnik predsednika delavskega sveta tovariš Jagodic se je še enkrat vrnil k mikrofonu. Pristopil je tudi direktor tovarne inženir Janko Torkar. Namestnik predsednika delavskega sveta je tovarišu direktorju izročil v usnje vezano knjigo s spominskim datumom z naročilom, naj vanjo zapisuje vse važne dogodke železarne.

V nekaj besedah je udarnik in odlikovavec z redom dela II. stopnje tovariš Janez Mlakar orisal veličastno borbo jeseniških kovinarjev za svoje pravice. Rekel je, da bo 20. avgust 1950 svetilnik novega časa in poznejšim rodovom, ko se bodo spominjali velikih dni. Po svojem govoru je odkril spominsko ploščo, na kateri piše, da so jeseniški kovinarji pod Titovim vodstvom uresničili geslo »Tovarne delavcem«. Ob zaključku slovesnosti so godbe zaigrale internacionalo. Kolektiv pa je poslal tovarišu Titu, CK KPJ in CK KPS pozdravne resolucije.

Ugasli plameni, a pod pepelom
žerjavka upora ni nehala tleti.

Podtalni tokovi v neдрjih zemlje
pod črnim nasiljem ne smejo umreti.
Se gnala bo kri src rdeče turbine
za luči revolucije, ki nikoli ne mine.
Zato, puntar SIROTNIK,
naprej skozi temine!

ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDEČI OBALI,
OBZORJA K ČLOVEŠKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.

Tam pred tovarno
ob mreži je stal
fant
star osemnajst let
Dela zaman je
v tovarni iskal
fant
star osemnajst let
Gledal sem gledal
bledi obraz
gledal sem gledal
vsak dan
Vsak dan je bil drug
in vendar enak
Vsak rad bi delo
in kruh

Tam pred tovarno
ob mreži je stal
fant
star osemnajst let
Vsak dan bolj suh
vsak dan bolj bled
vsak dan bolj daleč
kruh.

Kdo na križpotjih, v temo izgubljenih,
nam, razdvojenim pred lučmi varljivimi,
prižgal brez laži bo na poti k prihodnosti
pravi signal?

Črni rudarji med skladi premoga
nemočni preklinjajo bedo in glad.
Otroci v barakah kot oljne svetilke
slabotno brlijo, medlijo, ugašajo.
In žene kot sence nemočne in tihe
se spreminjajo v vzdih,
v solze se drobijo,
da človek najraje, pijan od brezupa,
nad sabo z dinamitom obok bi porušil
in v smrt se pokopal
pod črnimi skladi premoga
v prah črni
peščica prahu.
Joj, o prejoj!

PROČ Z MISLIMI ČRNIMI!
PUNTAR SIROTNIK
rudar med rudarji
sam beden, sam gladen
pa poje o zarji:
o zarji, ki vabi
vse bedne, trpeče
na breg rdečega jutra
k rdeči pomladi.

ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDEČI OBALI,
OBZORJA K ČLOVEŠKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.

O bratje rudarji, pokopljite strah,
orhajte srca z rdečim pogumom,
VI ČRNI KURJAČI V NEDRJIH ZEMLJE
VI ČRNI KURJAČI V NEDRJIH LADJE
VI RDEČI MORNARJI V MORJU VESOLJA
napolnite kotle z rdečim gorivom,
s svojimi srci poženite turbine,
da se rdeči vijaki zavrtajo smelo
skozi vihar v razbesnelost vodovja.

O bratje rudarji, pokopljite strah
pred črno temino in pred viharji:
zvezda vodnica v srcih nam sveti,
s svetlobo nas kliče, vabi nas k zarji
na breg rdečega jutra k rdeči pomladi.

PUNTAR SIROTNIK
rudar med rudarji
večni Prometej
večni upornik
z rudarsko svetilko
v črnih Trbovljah
je rdeči svetilnik
prižgal
in bratom po srcu
in bratom po delu
dal
rdeči signal
za pot
k rdeči prihodnosti.
V Lescah so kovinarji
kladiva rdeča pognali
in sebe skovali
v plug, ki ledino
gladnim pravice
oral je za setev
rdeče pšenice.
Stavka za stavko trka na vrata
za bedne od vekov na veke zaprta
in zapečaten s tisoč pečati
SIROTNIK V SIROTNIKU ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI ZDRUŽIL SE V PLAMEN
in plamen varilni, ki jeklo prevrta
in s tisoč pečati zapečaten vrata
za bedne od vekov na veke zaprta.

ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDEČI OBALI,
OBZORJA K ČLOVEŠKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.

Teža je v duši, pa je srce izihetno ne more,
Ti jo razumeš. Ti, ki si leta
taval v brezupu za delom in kruhom,
pa so povsod ti, PUNTAR SIROTNIK,
gospodarji-pijavke zapirali duri.

ZATO SI BIL, SI IN BOŠ VEČNI UPORNIK
dokler na svetu, na tej žalostni ladji,
človeška svoboda ptica bo v kletki,
dokler pravica bo romala v ječe
usa nebogljena med bajoneti,
dokler nasilje kapitan bo na ladji,
dokler nasilje krmar bo ob krmilu,
dokler nasilje bo krojilo resnico,
dokler nasilje-sejalec nesloge
z neslogo drobilo bo sužnje uboge,
črne galeote, k pečem prikovane,
črne galeote, vprežene k strojem,
črne galeote, pripete na žice
k razbeljenim veslom na reki ognjeni
in hranjene s sajami, prahom in znojem,
DOKLER BOŠ VOLJNO PRENAŠAL KRIVICE,
NE BO NE SVOBODE IN NE PRAVICE.
Dokler boš žrtev črne nesloge,
bile te bodo z bičem nadloge,
dokler le kaplja boš med kapljami znoja,
dokler boš voljno prenašal krivice,
prenašal krivice voljno brez boja,
ne bo ne svobode in ne pravice.

DROBNO DREVESCE SI, VIHAR TE IZRUJE,
LE V MNOŽICO ZDRUŽEN LAHKO ČLOVEK

KLJUBUJE

kot gozd se postavi viharjem po robu,
nasilju kljubuje, kljubuje krivici
in z bojem pravico si izbojuje.

STAVKA ZA STAVKO TRKA NA VRATA
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTO
IN ZAPEČATENA S TISOČ PEČATI.
SIROTNIK V SIROTNIKU ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI ZDRUŽIL SE V PLAMEN:
V PLAMEN VARILNI, KI JEKLO PREVRTA
IN S TISOČ PEČATI ZAPEČATENA VRATA,
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTO.

UPRAVNI, TERITORIALNI, KOMUNALNI, STANOVANJSKI, TURISTIČNI IN PROSVETNO KULTURNI RAZVOJ JESENIC OD 10. MAJA 1945 DO 3. JUNIJA 1963

(Kronološki pregled)

Rdeči splavarji
na rekah ognjenih,
železarji-sirotniki
iz moje doline
so nagnali zvodnike
sejalce razdora
sejalce razdora
sejalce nesloge
in se pretalili
in se prekalili
v jeklo in gong
ZA OZNANILO UPORA.

Količevski delavci
so kriknili v bedo
in z ognjenimi črkami
svojo besedo
so zapisali
na rdeči lepak.

Rudarji v Poljčanah
so rove zaprli
in naravnali,
da bedo bi strli,
na rdečo koračnico
rudarski korak.

Na gradbiščih
težaki so krampe odvrgli,
samokolnice vse
so v trenutku obstale
škripčevje v hipu
je onemelo,
roke, ki v kvadre
granit so klesale,
odvrgle so kladiva,
izpustile so dleta,
iz rok zidarških
kela za kelo
je pala

PESTI SO SE DVIGNILE
nemi mešalci
so rdeči cement
zavrteli;

misli kot bliski
so švignile
k rdeči prihodnosti:
Vsi so zaslutili jo,
vsi začutili so,
da v sebi jo nosijo.

Revščina kmečka
se v zvono združuje,
s hrano podpira
sirotnike - brate
po rudnikih črnih
po sivih tovarnah,
kot da punt rdeči
z delavci snuje,
punt zoper pogoltno
nenasitno gospodo,
gospodo, ki jemlje
ljudstvu svobodo

LJUDSTVO SE ZBIRA;
TREPETAJTE, TIRANI

Na tehtnico časa
študentje v Ljubljani
so položili
rdečo utež

sinovi sirotnikov
sirotniki sami
so zakorakali
z ramo ob rami
za rdečo zastavo
sami proletariat.

Kranjski tekstilci
napeli nove so statve
in njihov votek

je nove votke pognal
v Loki, Tržiču in Tacnu
preko Ljubljane
do Maribora
kot da Slovenija vsa
rdeče so statve,
ki nanje je NAROD SIROTNIK napel
nit rdečo upora.

Stavka za stavko ... Srce mi v zanosu
delavske kronike liste odpira
in ko jih prebira, komaj da sluti
v rdeči svetlobi

kapljo grenkobe
sirotnikove bridke
in grenke povesti.

(Stavek iz Rapsodije o splavarjih
na ognjeni reki)

Desetega maja 1945 je bila predaja in prevzem stare občinske uprave. Staro občino sta zastopala dosedanji župan inž. Kurt Hoffmann in tajnik dr. Vinko Zaloker, novo oblast pa mestni odbor Osvobodilne fronte Jesenice (MOOF). Vse občinske premičnine in nepremičnine so bile prevzete na simboličen način z županovo izjavo, da to imovino oddaja, predstavniki MOOF pa so izjavili, da imovino sprejemajo v nadaljnje upravljanje. Župan je bil dokončno razrešen na seji MOOF 4. junija, ko so ugotovili natančno stanje blagajne in jo je nova oblast sprejela.

Mesto je bilo porušeno, zato je bilo treba čimprej začeti z obnovitvenimi deli. MOOF je že na prvi seji, 10. maja 1945 sklenil, da se začne z javnimi deli. Odstraniti je bilo treba ruševine in usposobiti vse mestne naprave, »... ki služijo občini koristi...«. Ker je primanjkovalo delavcev, so sklenili, naj komanda mesta določi primerno število vojnih ujetnikov. MOOF je 24. maja pozval vse za delo sposobno prebivalstvo, da se na Titov rojstni dan »... ob 8. uri zjutraj javi na delo s potrebnim orodjem za čiščenje bombardiranega dela Jesenic.«

Za vodstvo obnovitvenih del je bil postavljen občinski gradbeni urad.

Sklenili so, da mora Narodna zaščita takoj zapečatiti vsa stanovanja, iz katerih so se izselili stanovalci nemške narodnosti, občina pa bo edina imela pravico oddajati ta stanovanja. Inventar v zapečatenih stanovanjih so popisali in ga sklenili na potrdilo oddajati prebivalcem.

Prehrana je po končani vojni predstavljala velik problem: MOOF je na seji 15. maja 1945 sklenil, da mora vsak hišni lastnik podpisati izjavo in navesti, za koliko časa ima še zaloge in kateri najnujnejši prehranbeni artikli mu manjkajo. V mestu so po gostinskih obratih odprli javne kuhinje. Treba je bilo urediti razdelitev mleka in kruha za dojenčke, otroke, bolnike in starčke. Pregledati je bilo potrebno vso neobdelano zemljo; strogo je bilo prepovedano vsako poškodovanje polj in travnikov.

Da bi delo v mestu teklo čim bolj smotrno, so bili na seji MOOF 21. maja 1945 postavljeni odseki:

- gradbeni odsek,
- socialni odsek,
- delovni odsek,
- prehranjevalni odsek.

Nekaj dni kasneje se je pri MOOF ustanovila še stanovanjska komisija z nalogo, da vodi evidenco razdeljevanja stanovanj, da zbira prijave za stanovanja itd. Železarna in železniška uprava sta imeli svoje stanovanjske hiše, zato so na seji sklenili, naj stanovanjske probleme svojih delavcev rešujeta sami.

Naloga socialnega odseka je bila, da poskrbi za stare, onemogle ljudi in za vse tiste, ki so bili brez sredstev in se sami niso mogli vzdrževati. Določeno je bilo, da »... vse podpore, ki so se izplačevale pri dosedanji občini, teko naprej in se izplačujejo, dokler zadeva končno veljavno ne bo rešena...«

22. avgusta 1945 se je dosedanji mestni odbor Osvobodilne fronte preimenoval v mestni Narodnoosvobodilni odbor Jesenice

(MNOO). Prejšnjega predsednika MOOF Furlana je zamenjal predsednik MNOO Brišar. To je bil že pravi oblastni organ, ki je zaradi širše dejavnosti že imel večje število referatov. Poleg predsednika in tajnika so poslovali tile referati:

- referat za finance,
- referat za trgovino in preskrbo,
- referat za socialno skrbstvo,
- referat za gradnje,
- referat za prosveto,
- referat za obrt,
- referat za industrijo,
- referat za zdravstvo,
- referat za kmetijstvo,
- referat za stanovanjske zadeve,
- notranji odsek.

V tem času sta se združila dosedanja okraja Radovljica in Jesenice, sedež novega okraja se je prenesel na Jesenice.

Pri obnovitvenih delih je bilo najbolj občutiti pomanjkanje kreditov. V začetku septembra 1945 je slovenska vlada odobrila za Jesenice tri milijone din kredita za najnujnejša popravila. Do seje MNOO 27. septembra 1945 je ministrstvo za gradnje nakazalo milijon din dotacije. Eden najnujnejših problemov je bila postavitve stanovanjskih barak.

Na seji 27. septembra 1945 so razpravljali tudi o ustanovitvi železarskega muzeja.

Na seji MNOO, 4. oktobra 1945 so sprejeli proračun za proračunsko leto 1946, ki je predvideval 6.308.000 starih din dohodkov in izdatkov.

Dosedanjega predsednika MNOO je zamenjal Vinko Genussi.

V začetku leta 1946 je mestni Narodnoosvobodilni odbor začel poslovati kot mestni ljudski odbor Jesenice (MLO).

MLO je razpolagal z najnujnejšim inventarjem za knjižnico, zato so v začetku januarja 1946 razpravljali tudi o njeni ustanovitvi. Knjižni fond so nameravali dopolniti s knjigami izseljenih družin.

16. marca 1946 je predsednik MLO Jesenice postal Franc Škrli.

Zelo pereča problema sta bila kanalizacija in vodovod.

Da bi bil bodoči razvoj Jesenic načrten, so junija 1946 že razpravljali o izdelavi regulacijskega (urbanističnega) načrta za Jesenice.

Sredi junija 1946 so začeli s prvimi koraki pri ustanavljanju mestnih podjetij. Na seji 25. junija so ustanovili prvo mestno podjetje »Avtopodjetje« ... za prevoz civilnih potnikov na progi Koroška Bela-Hrušica...«

Da bi zaživel tudi gostinstvo, so sredi poletja 1946 pristopili k adaptaciji hotela Novak, v katerem je bila tedaj oficirska menza. Predvideni stroški adaptacije so znašali približno 427.000 starih din.

Konec septembra 1946 se je k MLO Jesenice pridružil Krajevni ljudski odbor Sv. Križ.

Dejavnost MLO se je vedno bolj širila, zato so na seji 25. septembra 1946 izvolili izvršni odbor mestnega ljudskega odbora Jesenice.

Zadnji meseci leta 1946 in prvi leta 1947 so bili v znamenju ustanavljanja mestnih podjetij. Njihov pomen so podrobneje razložili na seji MLO 4. maja 1947. Ta pod-

(Nadaljevanje na 6. strani)

jetja so označili kot izrazito lokalnega značaja, saj »... morajo ustrezati predvsem potrebam široke potrošnje...«, hkrati pa »... so temeljna podlaga proračunu mestnega ljudskega odbora...« V začetku jih je vodila centralna uprava mestnih podjetij, sredi junija 1947 pa jo je zamenjala direkcija mestnih podjetij za Jesenice. Ta je bila neposredno podrejena mestnemu ljudskemu odboru.

Maja 1947 so delovala na področju MLO Jesenice naslednja mestna podjetja: mestne pekarnice, mestna mesnica, gostinško podjetje, mestni kino, avtoprevoziško podjetje, mestno gradbeno podjetje Meograd, čevljarska delavnica, mestna klavnica, mestno podjetje Slaščičarna, mestno podjetje Trgovina z usnjem in čevljarskimi potrebščinami, mestno podjetje Trgovina s sadjem in zelenjavo, trgovsko podjetje s potrebščinami za dojenčke in noseče matere, mestno podjetje Knjigarna in papirnica, ki se je kasneje imenovala Naša knjiga in šivilsko krojaško podjetje.

Največja težava podjetij je bilo pomanjkanje obratnih sredstev, zato je MLO sklenil, da pri Narodni banki nabavi v ta namen milijon din kredita, sama mestna podjetja pa naj tudi vzamejo dva milijona din kredita.

O vodovodu so ponovno razpravljali na seji 16. junija 1947. Ugotovili so, da bi bil zlasti pomemben za bolnico Jesenice, hkrati pa bi bilo preskrbljeno tudi mesto »... za dobo 30 let z zadostno količino vode.« Celotna investicija bi po predvidevanjih znašala 5,5 milijona din. Gradili so že zajetje na Mlakah. Gradnjo vodovoda je oteževalo pomanjkanje kreditov in neredna dobava vodovodnih cevi.

Ustanovili so podjetje Mestni vodovod. Sredi poletja 1947 so ustanovili podjetje Uprava stanovanjskih zgradb za vse hiše narodne imovine.

Poleti 1947 so začeli popravljati cestno razsvetljavo, ustanovili pa so tudi podjetje Uprava cest in kanalizacije.

Vsi lastniki hiš ob cesti, ki niso imeli obnovljenih fasad, so bili opozorjeni, da jih morajo popraviti oz. obnoviti.

Konec leta 1947 je bil na novo izvoljen IO MLO, postavljeni so bili poverjeniki, ki so vodili naslednje odbore:

- odbor za finance,
- odbor za planiranje,
- odbor za gospodarska (mestna) podjetja,
- odbor za prosveto,
- odbor za gradnje,
- odbor za komunalno gospodarstvo,
- odbor za trgovino in preskrbo,
- odbor za kmetijstvo, gozdarstvo in zadrugništvo,
- odbor za socialno skrbstvo.

Na seji MLO 21. januarja 1948 so ustanovili tri nova mestna podjetja:

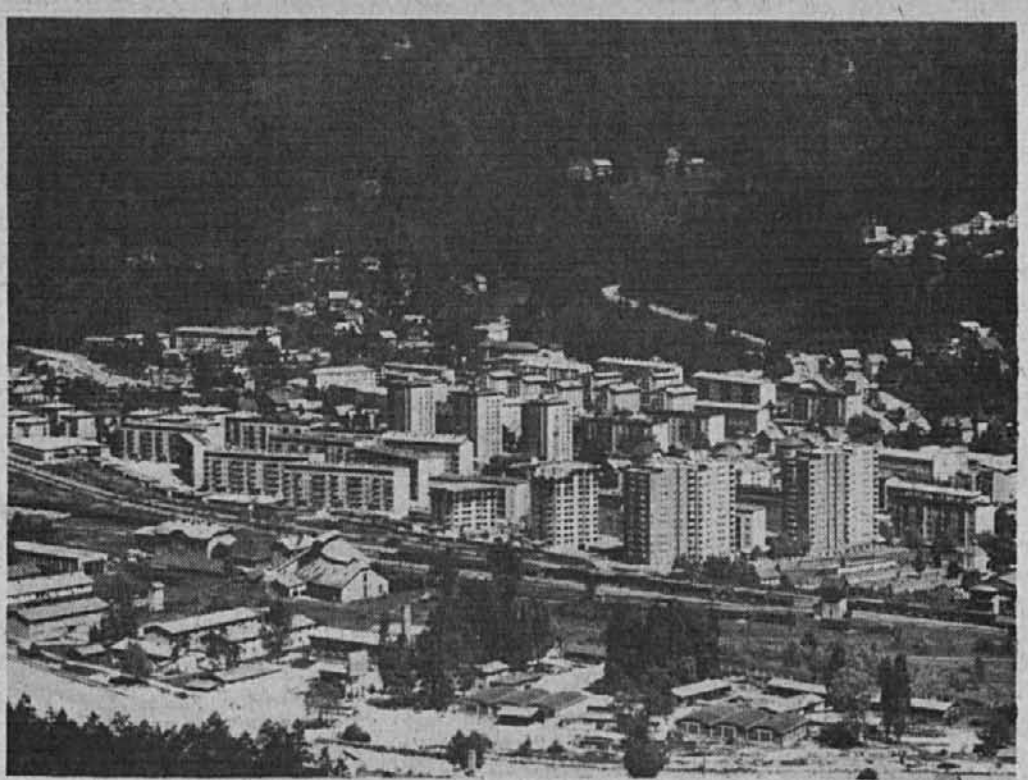
- trgovina s barvami in laki,
- mehanična delavnica (v njenem okviru sta delovala strojno ključavničarstvo in kleparstvo),
- živinorejska ekonomija pri Sv. Križu, katere naloga je bila gojitev plemenske živine, drobnice in predelava mleka. Predvideno je bilo, da se bo zaradi večjega števila govedi postavilo novo gospodarsko poslopje in silos.

Ukinili so podjetje Trgovina s čevlji in Trgovina z usnjem in čevljarskimi potrebščinami in ju združili pod firmo Usnječevlji.

Ukinili so tudi direkcijo za upravo mestnih podjetij, ustanovili pa tri nove uprave:

1. Uprava za komunalna podjetja;
2. Uprava za proizvodna podjetja;
3. Uprava za trgovska in gostinska podjetja.

Junija in julija 1948 so nastala še tri mestna podjetja: Sadje in zelenjava, Gramoz na Hrušici in Tapetništvo.

Po osvoboditvi zgrajeno novo naselje na Plavžu

Sredi marca 1948 se je k teritoriju MLO Jesenice priključil KLO Hrušica.

Investicijski program za leto 1949 je predvideval naslednja dela: dograditev vodovoda, klavnica (gradnja hladilnice in hleva), most čez Savo pri Žvagnu, električna napeljava v Podkočno in na Hrušico, gradnja dveh stanovanjskih blokov s 14 stanovanji, dve javni stranišči, tržnica s skladišči, popravilo stanovanjskih stavb, nabava avtobusa, ureditev svinjogojstva na Koroški Beli in ureditev Živinorejske ekonomije Sv. Križ.

Ureditev in organizacija zadrugnih ekonomij in obdelovalnih zadrug na vasi je bila ena osnovnih nalog MLO za leto 1949. Na območju MLO Jesenice je bilo šest vasi. Socializacija se je še najbolj razvila pri Sv. Križu in na Plavškem rovtu. Sredi leta se je dosedanja Živinorejska ekonomija Sv. Križ preimenovala v Kmečko obdelovalno zadrugo Sv. Križ.

Sredi leta 1949 je bilo na območju MLO registriranih 25 mestnih podjetij: 11 proizvodnih, 6 komunalnih, 6 gostinskih, 2 trgovski. Vsem je primanjkovalo strokovnega in administrativnega kadra, pa tudi delovne sile, kajti »zaradi prioritete težke industrije se premešča še ta delovna sila, ki jo trenutno imamo...« Mestna podjetja so zaposlovala okoli 75 % ženske in 25 % moške delovne sile. Vsa proizvodna podjetja so imela postavljene plane in upeljane norme. Poglavitna naloga komunalnih podjetij je bila še vedno vodovod, za katerega so dobili nekaj cevi iz Radovljice. vodovodni problem v Podmežaklji naj bi rešila Železarna z izgradnjo črpalke.

Gostinska podjetja so iz lastnih sredstev gradila hotel Golica.

17. decembra 1949 so bile volitve v IO MLO. Predsednik je še naprej ostal Drago Košir. Poleg poverjenikov so bile pri MLO postavljene še stalne komisije:

- komisija za potrditev in razveljavitev mandatov,
- disciplinska komisija,
- gospodarska komisija.

Na Jesenicah je tudi občutno primanjkovalo stanovanj. MLO je sklenil, naj se pričnejo zidati stanovanjski bloki; zlasti naj jih zidata Železarna in železnica, ki zaposlujeta največ delavcev. Železarna je za leto 1950 imela v planu izgradnjo 110 stanovanj. Nameravala je napraviti tudi prizidek oz. novo stavbo pri Titovem domu

kot sindikalni dom, ker je bil aprila 1950. leta Titov dom dodeljen v upravo mestnemu gledališču Jesenice.

Železnica je nameravala zgraditi novo železniško poslopje in železniško ambulanto.

6. aprila 1950 je MLO izdal odločbo o ustanovitvi Svinjgojske ekonomije na Hrušici.

Na seji MLO 5. julija 1950 so prebrali ukaz prezidija LS LRS, zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi LRS. Na podlagi te odredbe se je izločilo mesto Jesenice iz okraja Jesenice »... ter pride kot samostojno mesto v rang okraja, kateri pa obsega naslednja naselja: Hrušica, Jesenice, Plavški rovt, Planina, Javorniški rovt, Javornik, Koroška Bela, Potoki, Blejska Dobrava, Kočna, Podkočna.« Zaradi širših kompetenc so morali dosedanji izvršni odbor razrešiti in izvoliti novega. Kot predsednik IO MLO je bil izvoljen Jakob Eržen. Izvolili so tudi nove stalne komisije:

- mandatna komisija,
- disciplinska komisija,
- disciplinsko sodišče,
- komisija za predloge, prošnje in pritožbe,
- komisija za prekrške,
- komisija za postavitev in razrešitev sodnikov porotnikov,
- gospodarska komisija.

Z reorganizacijo se je sedež okrajnega ljudskega odbora Jesenice z Jesenic prenesel v Radovljico.

Elektrifikacija Podkočne je bila v drugi polovici leta 1950 že končana, v glavnem s prostovoljnimi delom. Postavili so 1.000 m dolg daljnovod, presekali 750 m gozda in zgradili transformatorsko postajo.

V letu 1950 je čutili povečano stanovanjsko gradnjo. Železarna je gradila samski dom, ki je bil septembra že delno vseljiv, stanovanjski blok na Plavžu, stanovanjsko kolonijo na Koroški Beli (10 četvorčkov), na Bevškem polju pa je bila predvidena postavitev 30 montažnih dvojčkov.

Vedno večji tempo gradnje in porast števila prebivalstva sta zahtevala osnovne komunalne naprave. Zaradi pomanjkanja kreditov je MLO na osnovi sklepov zborov volivcev po terenu, na seji 28. septembra 1950 sprejel odlok o krajevnem samoprispevku na območju MLO Jesenice za nuj-

na komunalno-gradbena dela: gradnja mestnega vodovoda, gradnja mostov čez Savo na Plavžu in Hrušici, gradnja krajevnih potov na Planini, Javorniškem rovtu, Plavškem rovtu, Hrušici, Koroški Beli in Potokih, gradnja mostov čez hudournik Ukova, elektrifikacija naselja Podmežaklja. Samoprispevek so bili dolžni plačevati državljani in pravne osebe s prebivališčem oz. dohodkom na območju MLO Jesenice. Oproščeni so bili vojni invalidi, delovni invalidi in ljudje, ki niso imeli letno več kot 20.000 starih din dohodkov.

Višina samoprispevka je bila 1.125.000 starih din in se je zbirala takole:

- delavci, nameščenci in izobraženci: 1 % od mesečnega dohodka,
- kmetje: 2-3 % (na podlagi dohodkov iz leta 1949),
- obrtniki in zasebni poklici: 5 % (na podlagi prometa za leto 1949).

Na isti seji so potrdili tudi plan gradenj za leto 1951, katerega najvažnejše postavke so bile: javna tehtnica, vodovod za Kočno in nadaljevanje del na mestnem vodovodu, izgradnja otroškega igrišča, ureditev parkov in nasadov, ureditev električnega omrežja, razširitev in tlakovanje cest, vzdrževanje cest in pločnikov, popravilo kanalizacije, nabava mestnega avtobusa in škroplnega avtomobila za protiprašno škropljenje cest, adaptacija nekaterih stanovanjskih zgradb.

V zvezi s prehodom na delavsko samoupravljanje so sprejeli sklep, da se iz državne uprave na mestna podjetja oz. njihove delavske svete in upravne odbore prenesejo vse operativno-gospodarske naloge. Ena osnovnih nalog članov MLO je bila pomoč novim samoupravnim organom pri njihovem poslovanju.

1. novembra 1950 je začelo poslovati trgovsko podjetje državnih posestev, prvo take vrste v Sloveniji. Namen take trgovine je bil »... tukajšnje prebivalstvo preskrbovati z dopolnilno preskrbo po prostih cenah. Druga naloga podjetja pa je, da ... cene regulira tako, da bodo vedno za 20 % nižje od cen posameznih kmetovalcev...«

20. novembra 1950 je bila ustanovna skupščina Združenja državnih gostinskih podjetij za mesto Jesenice.

Z namenom, da bi se naloge oblasti čim bolj prenesle na široke ljudske množice, so se konec leta 1950 pri posameznih poverjenih MLO oblikovali sveti državljanov, kot pomoč poverjeništvom pri njihovem delu:

- svet pri upravi za komunalne zadeve,
- svet pri upravi za kmetijstvo in gozdarstvo,
- svet pri upravi za lokalno industrijo in obrt,
- svet pri stanovanjskem uradu,
- svet pri svetu za ljudsko zdravstvo,
- svet pri svetu za socialno skrbstvo,
- svet pri svetu za prosveto in kulturo,
- svet pri poverjeništvu za delo,
- svet pri poverjeništvu za finance,
- svet pri poverjeništvu za blagovni promet,
- svet pri planski komisiji.

Da bi IO MLO nemoteno posloval, so izvolili še komisije:

- mandatna komisija,
- disciplinska komisija,
- komisija za odloke, prošnje in pritožbe,
- komisija za prekrške,
- komisija za postavitev in razrešitev sodnikov porotnikov,
- disciplinsko sodišče.

Za lažje in boljše delo odbornikov MLO so mesto razdelili na več zaključenih enot, nekakšna delovna področja odbornikov, ki so jih imenovali odborniški sveti. Bilo jih je devet. To niso bile upravno-teritorialne enote.

Konec leta 1950 je na območju mesta delovalo šest ljudskih prosvetnih društev:

tri sindikalna KUD, dva mladinska KUD in KUD na Hrušici.

V začetku leta 1951 so se združila vsa gostinska podjetja v Mestno gostinstvo Jesenice.

Mestno podjetje Žaga in mestni lesni galanterijski obrat pa sta se združila v Lesno galanterijski obrat in žaga Jesenice.

Februarja 1951 so se pri IO MLO uknili sveti državljanov pri poverjeništvu za delo, za finance in pri planski komisiji, tako da je odsej delovalo osem svetov državljanov.

Na seji MLO sredi junija 1951 so ugotovili, da so do sedaj posvečali premalo pozornosti vzgoji in šolstvu. Na Jesenicah je deloval en otroški vrtec za 60 otrok, kar je bilo premalo, zato so odborniki poudarili, da bo treba v novih stanovanjskih naseljih na Plavžu in Koroški Beli najti prostore za nove vrtce.

Na teritoriju MLO Jesenice je bilo pet osnovnih šol: Jesenice, Koroška Bela, Javorniški rovt, Sv. Križ in Hrušica; nižja gimnazija na Koroški Beli, višja gimnazija na Jesenicah, metalurška šola in glasbena šola. Osnovne šole je obiskovalo 999 otrok, gimnazijo 985, metalurško šolo 457 in glasbeno šolo 123 otrok.

Na obeh gimnazijah sta delovali dijaški kuhinji, ki sta dnevno oskrbovali 266 učencev.

Za leto 1951 je bila predvidena počitniška kolonija v Crikvenici za vsaj 75 otrok, za kar pa ni bilo proračunskih sredstev, zato je svet za prosveto in kulturo zaprosil za denarno pomoč podjetja.

Največje ovire pri razvoju šolstva so bile: pomanjkanje učnega kadra, neustreznost in premajhni prostori in slab šolski inventar. Ker za investicije v šolstvo MLO ni imel denarja, so odborniki na seji 21. julija 1951 sprejeli odlok o krajevnem samoprispevku za nujna popravila šol na teritoriju mesta Jesenice. Višina samoprispevka je bila 1.934.000 starih din, plačeval pa se je na isti način, kakor samoprispevek iz leta 1950. Denar so namenili za dela na gimnazijah na Jesenicah in Koroški Beli in v osnovnih šolah na Jesenicah in Hrušici.

Prav tako se je s finančnimi težavami in neustreznimi prostori srečevalo tudi mestno gledališče Jesenice.

Oktober 1951 so zaradi nerentabilnosti ukinili nekatera mestna podjetja, med njimi tudi Kmečko obdelovalno zadrugo Sv. Križ. Tako sta sedaj na območju Jesenic delovali le dve kmetijsko-delovni zadruzi: KDZ Plavški rovt in KDZ Planina.

Tudi sicer je bilo kmetijstvo na območju mesta slabo razvito, saj je skupna površina obdelovalne zemlje znašala le 793 ha, od tega je bilo le 180 ha orne površine, pa še ta je bila razcepljena med kmete.

V zvezi z novim kazenskim zakonom so pri MLO Jesenice izvolili sodnika za prekrške.

V začetku leta 1952 je zaživela tudi turistična dejavnost. Na seji MLO 28. marca 1952 so razpravljali o t. i. komunalni dejavnosti mesta, pri čemer so imeli v mislih zunanji izgled mesta. Da bi se stanje izboljšalo, so sklenili, da se mesec april proglasi za mesec čistoče in urejenosti. Posebni odbor je dobil nalogo, da pripravi razstavo o pretekli, sedanji in prihodnji komunalni dejavnosti. Za reklamne deske, plakatiranje in oglase je bilo zadolženo Turistično olepševalno društvo. Dogovorili so se, da je nujno potrebno urediti okolje v novih naseljih na Plavžu, na Savi in Koroški Beli. Da bi prebivalstvo čim bolj zainteresirali, zlasti pa mladino, so med posameznimi naselji organizirali tekmovanja. Sklenili so, da je treba večjo skrb posvetiti vzdrževanju cest, predvsem bi bilo treba takoj usposobiti škroplilni avto za škropljenje prašnih makadamskih cest.

Kritizirali so gostinske usluge in zahtevali, da se izboljša odnos do gostov, da se izboljša postrežba in da gostinsko podjetje uredi svoje lokale.

Sprejeli so odlok o obveznem vzdrževanju zgradb in komunalnih naprav, ki med drugim določa, da je prepovedano graditi svinjake, kokošnjake in drvarnice, kjer bi kvarili izgled mesta.

23. aprila 1952 je bila zadnja seja mestnega ljudskega odbora Jesenice in obenem prva seja ljudskega odbora mestne občine Jesenice (LOMO). Po novih odredbah se je mesto Jesenice, ki je do sedaj imelo rang okraja, vključilo v okraj Radovljica. K mestu Jesenice pa se je priključil KLO Blejska Dobrava. Celotno področje LOMO Jesenice je merilo približno 7.600 ha in imelo dobrih 15.000 prebivalcev.

Nova upravna struktura se je delila na:

- tajništvo in
- oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve.

Število komisij se je zmanjšalo na:

- mandatno-imunitetno komisijo,
- disciplinsko komisijo in
- komisijo za prošnje in pritožbe.

(Nadaljevanje na 8. str.)

Del jeseniške železarnice s ptičje perspektive

Na seji so izvolili štiri svete:

- svet za gospodarstvo,
- svet za gradnje in komunalne zadeve,
- svet za prosveto in kulturo,
- svet za ljudsko zdravstvo in socialno politiko.

Za predsednika LOMO je bil izvoljen Matevž Kolar.

Število zaposlenih v občinski upravi se je zmanjšalo od prejšnjih 72 na 36 uslužbencev.

Poleg Železarne je bilo na teritoriji LOMO še 27 lokalnih podjetij, ki so zaposlovala 579 ljudi. Le štiri manjša podjetja še niso izvolila samoupravnih organov.

V letu 1952 je močnejše zaživelo kulturno življenje, saj so KUD Svoboda delovala na Blejski Dobravi, Hrušici, Javorniku in Jesenicah.

Na seji 31. oktobra 1952 so razpravljali o urbanističnem razvoju Jesenic. Kot prioriteta za zazidavo s stanovanjskimi hišami so določili področja: Plavž, za progo, Bevško polje, Koroška Bela in zemljišče na Bregu pri Žirovnici. Ves del južno od železnice so rezervirali za železniške naprave, objektom Železarne pa namenili zemljišče proti Javorniku. Za stari del mesta so sklenili, da se bo popravljala le, kolikor se ga bo dalo urediti, prostor od pošte do gimnazije pa so namenili za trgovski center, upravne zgradbe in gostinske objekte. Področje med bolnico in potokom Jesenice so v celoti rezervirali za razvoj bolnice.

30. marca 1954 je LOMO sprejel odlok o določitvi zemljišč za gradbene namene. Posebej so naštetta zemljišča, ki se ne smejo uporabljati za gradnje, ker so namenjena za industrijo, poljedelstvo, živinorejo: na Jesenicah in Javorniku kompleks Železarne, območje akumulacijskega jezera HE Moste - Žirovnica; celotno naselje Potoki, Plavški rovt, Javorniški rovt, del naselja Planina in nekatere parcele na Kočni.

Za zavarovana zemljišča je odlok proglasil: na Jesenicah področje Mirce; na Blejski Dobravi področje ob Radovni. Na teh zemljiščih so bile dovoljene le take zgradbe, ki bi bile potrebne za vzdrževanje in zavarovanje.

Konec leta 1952 je bil za predsednika LOMO izvoljen Maks Dolinar.

Sredi leta 1953 je LOMO izdal odločbe o formiranju ustanov s samostojnim financiranjem. Te ustanove naj se financirajo same. Če imajo pozitivno bilanco, morajo višek odvajati ljudskemu odboru mestne občine, če pa ne bi mogle kriti izdatkov za svoje redno poslovanje, se bodo krila iz proračuna LOMO. Ustanove so izdelale t. i. pravila, statute, ki jih je moral LOMO potrditi. Petega junija 1952 so bile take odločbe izdane za: otroški vrtec, otroške jasli, rešilno postajo, mestno lekarno, mestno gledališče, za upravo komunalnih služb in za klavnico. Kasneje so bile izdane še nekatere drugim ustanovam.

V drugi polovici leta 1953 je Železarna ljudskemu odboru odstopila 50 milijonov din, ki so jih namenili za kreditiranje gradenj stanovanjskih individualnih hiš delavcev in nameščencev. Konec novembra je bilo že 28 prosilcev.

To leto je postalo pereče vprašanje pokopališča, ker na Jesenicah niso mogli več pokopavati. Imeli so že izdelan načrt za novo pokopališče na Koroški Beli, zato je bila njegova izgradnja ena najvažnejših postavk investicijskega načrta za leto 1954.

14. januarja 1954 je bil sprejet sklep, da se naselje Sv. Križ preimenuje v Planino pod Golico.

30. marca 1954 so sprejeli odlok, da se 1. avgust proglasi za praznik ljudske vstaje na Jesenicah v spomin na spopade Cankarjeve čete 1. avgusta 1941 na Mežaklji, kjer sta padla prvoborca Franc Koren in Viktor Arzenšek. Da bi praznovanje že prvič kar

najbolje uspelo, so imenovali komisijo za pripravo praznovanja.

Načelo samoupravljanja je bilo treba vpeljati tudi na področje stanovanjskega gospodarstva. LOMO je marca 1954 sprejel odlok o določitvi hiš, ki spadajo v stanovanjsko skupnost, o organih upravljanja stanovanjskih hiš in o kategorizaciji stanovanj.

V upravo stanovanjske skupnosti (odlok o njeni ustanovitvi je bil sprejet 20. avgusta) so spadale vse hiše splošnega ljudskega premoženja s pripadajočimi zemljišči, hiše v združni lasti in v lasti družbenih organizacij ter stanovanjske hiše zasebnikov, ki so se vključile v stanovanjsko skupnost. Stanovanjsko skupnost je vodil svet stanovanjske skupnosti (40 članov), ki so ga izvolili zastopniki hišnih svetov. Hišne svete so volili stanovalci hiš z več kot petimi stanovanji.

Do oktobra 1954 so kategorizirali vsa stanovanja na področju LOMO Jesenice. Področje je bilo razdeljeno na dve coni:

1. cona: mesto Jesenice do bolnice na Plavžu in območje do Koroške Bele,
2. cona: Hrušica, Plavški rovt, Planina pod Golico, Javorniški rovt, Potoki, Blejska Dobrava, Lipica, Kočna, Podkočna.

Coni sta se razlikovali po denarni vrednosti točke.

Vsa stanovanja so razdelili v sedem kategorij, s točkami od 0 do 110. Kategoriziranih je bilo 4.188 stanovanj s skupno površino 183.276 kvadratnih metrov. Od tega je imela Železarna 821 stanovanj, državna železnica 223, LOMO 241, družbene organizacije 71 in privatniki 2.832. Na področju LOMO Jesenice je bilo 1.578 stanovanjskih hiš, od tega jih je bilo do konca oktobra 1954 vključenih v stanovanjsko skupnost 283. Le pri 51 pa so bili izvoljeni hišni sveti. Povprečna površina stanovanja je bila 44,33 kvadratnega metra, povprečna stanarina pa 298,85 din.

V zvezi z novim obrtnim zakonom se je obrt reorganizirala na:

1. obrtna podjetja (v svojem sestavu so imela obrtne delavnice, vodila so svoje knjigovodstvo in volila delavske svete),
2. obrtne delavnice (delajo le v enem obratu),
3. manjše obrtne delavnice (niso imele zaposlenih več kot pet ljudi).

Turizem se je vedno bolj razvijal, zato je konec junija 1954 LOMO sprejel odlok o oddajanju opremljenih sob potnikom in turistom. Tako so lahko zasebna gospodinjstva v času turistične sezone, večjih srečanj, zletov, shodov in praznov oddajala sobe. Oddajanje sob je moral dovoliti LOMO, potem ko so jih pregledale ustrezne komisije.

Jeseni 1954 so imenovali šolske odbore, ki so bili organi družbenega upravljanja. Njihova naloga je bila reševanje kulturnih, prosvetnih, gospodarskih in socialno-zdravstvenih vprašanj, ki so zadevala šolo, vzgojo in pouk. Na višji gimnaziji in strokovni šoli je v šolski odbor prišel tudi zastopnik dijakov.

Osmega decembra 1954 je bila z odločbo LOMO Jesenice ustanovljena ljudska knjižnica Jesenice.

Aprila 1955 je bil sprejet družbeni plan za leto 1955 v višini 128.286.000 starih din dohodkov in izdatkov.

Z upravnno in teritorialno reorganizacijo poleti 1955 se je občina Jesenice vključila v komunalni sistem. Prvega avgusta 1955 je bila prva seja novega občinskega ljudskega odbora Jesenice (ObLO), ki je bil izvoljen na zadnji seji LOMO konec julija. Za predsednika so ponovno izvolili Maksa Dolinarja.

Na drugi seji ObLO so odborniki sprejeli statut občine Jesenice, ki je določal, da je občina Jesenice prešla v okvir okraja Kranj. Teritorialno se je z reorganizacijo področje občine Jesenice povečalo in je obsegalo: mesto Jesenice s katastrskimi občinami Javornik, Jesenice in Koroška Be-

la; katastrske občine Blejska Dobrava, Doslovče, Gozd, Hrušica, Planina pod Golico, Plavški rovt, Podkoren, Potoki, Rateče, Višelnica, Zabreznica; bivše občine Dovje - Mojstrana, Kranjska gora, Žirovnica.

- Pri ObLO so izvolili stalne komisije:
- mandatno-imunitetna komisija,
  - komisija za volitve in imenovanja,
  - komisija za gospodarstvo,
  - komisija za predpise in organizacijska vprašanja,
  - komisija za prošnje in pritožbe.

- Izvoljeni so bili tile sveti:
- svet za splošno upravo,
  - svet za gospodarstvo,
  - svet za komunalne zadeve,
  - svet za šolstvo,
  - svet za prosveto in kulturo,
  - svet za zdravstvo,
  - svet za socialno skrbstvo,
  - svet za varstvo matere in otroka,
  - svet za delo in delovna razmerja.

Po potrebi je ObLO lahko postavil še druge komisije in svete.

- Upravni organi so se delili na:
1. temeljne upravne organe:
    - oddelek za splošno upravo,
    - oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve,
    - oddelek za zdravstvo in socialno politiko,
    - uprava za dohodke.
  2. posebne občinske organe:
    - sodnik za prekrške,
    - krajevni uradi.

Krajevni uradi so bili ustanovljeni zato, da bi bile določene občinske službe bližje prebivalstvu. Ustanovili so jih v Mojstrani, Kranjski gori in Zabreznici.

Določeno stopnjo krajevne samouprave so predstavljali krajevni odbori. Skrbeli so za vzdrževanje in gradnjo komunalnih naprav. Bili so na Dovjem, Kranjski gori, Ratečah in Žirovnici.

Zaradi razvoja turizma, zlasti v Gornjesavski dolini, je bil novembra 1955 pri ObLO postavljen svet za turizem in gostinstvo.

Na seji 31. januarja 1956 so razpravljali o razvoju turizma in so ugotovili, da morajo usposobiti čim več tujskih sob po gostinskih obratih, izboljšati opremo ter usposobiti gostinski kader. Turistična društva po posameznih krajih so dobila nalogo, da uredijo vasi in skrbijo za čistočo. S posebnim odlokom so določili, da Dovje, Mojstrana, Kranjska gora, Log, Podkoren, Rateče, Selo, Zabreznica in Žirovnica spadajo v okoliš klimatskih in turističnih krajev.

Da bi se čim večjemu številu otrok omogočilo šolanje na srednjih šolah, študentom pa študij na fakultetah, umetniških akademijah in višjih šolah, je bil v začetku januarja 1956 sprejet odlok o ustanovitvi sklada za štipendije.

Na seji 10. februarja 1956 so sprejeli odlok o potrošniških svetih, ... ki se ustanovijo pri vseh trgovskih podjetjih in trgovinah ter prodajalnih podjetjih, ki prodajajo blago na drobno ...

Na isti seji so na osnovi zakona o narodni obrambi imenovali odbore civilne zaščite na Jesenicah, v Mojstrani in v Kranjski gori.

Zaradi onesnaženosti okolja so na seji 10. februarja postavili komisijo, ki naj prouči škodo, ki jo povzročajo strupeni plini in prah, katerih količina se je občutno povečala zaradi nekaterih novih tehnoloških postopkov v Železarni. Stanje je bilo tako resno, da je v začetku leta 1957 ObLO zahteval, da mora Železarna do februarja istega leta montirati čistilne naprave, v nasprotnem primeru ... naj ljudski odbor izda odločbo o ustavitvi prazilnih peči ...

Ker na Jesenicah še niso imeli spomenika ljudske revolucije, so oktobra 1956 ustanovili odbor za postavitve centralnega spomenika padlim borcem in žrtvam fašizma na Jesenicah.

V Kranjski gori se je hitro razvijal zimsko športni turizem, zato je ObLO odobril turističnemu društvu Kranjska gora milijon starih dinarjev kredita za dograditev žičnice na Vitranc. Marca 1957 je ObLO Jesenice sprejel sklep, da prevzame gradnjo žičnice v okvir svojih gradenj in da najame pri investicijski banki kredit v višini 22 milijonov starih din. Na seji so imenovali še gradbeni odbor za gradnjo žičnice.

23. marca 1957 je začela poslovati komunalna banka Jesenice.

Na seji ObLO 20. avgusta 1957 sta bila ustanovljena občinski zbor in zbor proizvajalcev. Vsak zbor je štel po 37 odbornikov. Za volitve v občinski zbor so občino razdelili na 19 volilnih enot.

Zbor proizvajalcev sta volili dve skupini z ozirom na ustvarjeni dohodek. Celotni dohodek za Jesenice za leto 1956 je znašal 26.743.667.000 starih din, od tega je prva skupina (industrija, trgovina in obrt) ustvarila 26.387.752.000 din ali 98,7 %, druga skupina (kmetijstvo) pa le 355.915.000 dinarjev ali 1,3 % dohodka. Zato je prva skupina volila v zbor proizvajalcev 36 odbornikov, druga skupina pa le enega odbornika.

Na prvi seji obeh zborov je bil za predsednika ObLO izvoljen Franc Treven.

Povečalo se je tudi število svetov in komisij pri ObLO.

Postavljeni sta bili dve odborniški komisiji:

- komisija za volitve in imenovanja,
- komisija za prošnje in pritožbe.

Izvolili so naslednje strokovne komisije:

- komisija za potrjevanje tarifnih pravilnikov,
- komisija za gozdarstvo,
- komisija za kmetijsko statistiko,
- komisija za pomoč iz zapora odpuščenim osebam,
- komisija za štipendije,
- komisija za predvojaško vzgojo,
- komisija za odlikovanja,
- komisija za uslužbenska vprašanja.

Izvoljeni so bili naslednji sveti:

- svet za splošno upravo in notranje zadeve,
- svet za blagovni promet,
- svet za industrijo in obrt,
- svet za komunalne zadeve,
- svet za kulturo in prosveto,
- svet za šolstvo,
- svet za kmetijstvo in gozdarstvo,
- svet za turizem in gostinstvo,
- svet za zdravstvo,
- svet za varstvo družine,
- svet za socialno varstvo,
- svet za delo,
- svet za družbeni plan in proračun,
- svet za telesno vzgojo in šport.

Septembra 1957 so reorganizirali šolstvo. Osnovne šole in nižje gimnazije so združili v osemletke. Odpravili so osnovne šole in nižje gimnazije v Kranjski gori, Žirovnici in Koroški Beli. Odslej so v teh krajih delovale osemletke.

V začetku leta 1958 so pričeli s pripravljalnimi deli za zidavo nove osemletke na Jesenicah.

V letu 1957 je zaživelo tudi delo knjižnic. Ljudska knjižnica Jesenice je poleg centralne knjižnice na Jesenicah imela še podružnice na Hrušici, Koroški Beli in Blejski Dobravi. Leta 1957 je bilo vpisanih 5.745 bralcev, obiskovalcev pa je bilo 20.231.

Pionirska knjižnica je zabeležila 1.017 obiskovalcev. V njenem okviru so delovali trije krožki: angleški, likovni in krožek po vesti in pravljic.

Samostojne knjižnice so delovale na Dovjem, v Gozdu, na Javornškem rovtu, na Planini pod Golico in v Žirovnici. Za strokovno izpopolnjevanje knjižničarjev je ljudska knjižnica Jesenice organizirala tečaje.

V začetku leta 1958 se je mestno gledališče Jesenice preimenovalo v delavsko gledališče.

dališče Tone Čufar. Gledališče je imelo tudi nalogo, da s tehničnimi in materialnimi uslugami ter s tečaji pomaga dram-skim sekcijam pri posameznih kulturno-umetniških društvih.

V sezoni 1957/58 je pri svetu Svobod in prosvetnih društev nastal izobraževalni center, katerega naloga je bila, da je pri-rejal po krajih v občini politična, gospodar-ska, splošnoizobraževalna in poljudno-znanstvena predavanja. Center je organi-ziral deset predavanj, ki se jih je udeležilo 9.497 ljudi. V okviru izobraževalnega cen-tra so bili tudi jezikovni, stenografski in administrativni tečaji.

V začetku leta 1958 so gasilci dobili sodoben gasilni avto.

1. junija 1958 so odprli sodobno oprem-ljeno gostišče na Plavžu.

Od 21. do 28. junija 1958 je bil na Jese-nicah teden kulturnih prireditev. V dvo-rani delavskega doma so odkrili poprsni kip jeseniškega proletarskemu književniku Tonetu Čufarju. Odprli so tudi razstavo slikarjev amaterjev s področja Gorenjske.

Za občinski praznik, 1. avgust, so izro-čili prometu razširjeni most čez železniško progo.

V uporabo so izročili tudi 2.300 m dolg vodovod iz Javornškega rovta na Jesenice.

3. avgusta 1958 je bila svečana otvoritev nove osemletke in vodovoda v Žirovnici.

Konec avgusta 1958 so na Jesenicah iz-volili prvo stanovanjsko skupnost, ki je za-jemala stanovanjske zgradbe od Plavža do središča mesta. Vodile so jo: svet stano-vanjske skupnosti, upravni odbor in komi-sije: komisija za finance, komisija za ser-visno službo, komisija za izboljšanje gospo-dinjstva, komisija za izboljšanje otroških igrišč. To je bila ena od desetih stanovanj-skih komisij, ki so že delovale v Sloveniji.

Konec septembra 1958 so izvolili še stanovanjsko skupnost za področje Grob-lje, Sava in Ukova, tretja pa je bila pred-videna na področju Javornika in Koroške Bele.

V sezoni 1957/58 je dobre poslovne rezultate dosegel tudi turizem, saj je bilo na Dovjem in v Mojstrani več kot 300 gostov in preko 2.000 nočitev. Poleg tega je bilo še preko 22.000 nočitev v študentskem okrevališču Sonja Marinkovič, njihovi okrevanci pa so stanovali tudi v hotelu Triglav in po privatnih hišah. Turizem je že skoraj dosegel predvojno raven. V osmih mesecih leta 1958 je imel turizem okrog 84 milijonov starih din dohodka, pri tem pa ni upoštevan dohodek planinskih posto-

jank. Čutiti je bilo pomanjkanje prenočišč, zato so namenili precej sredstev za opremo turističnih sob.

Šahovsko društvo je bilo eno najbolj delavnih na Gorenjskem. V drugi polovici leta 1958 je začelo graditi nove društvene prostore, za katere je ObLO prispeval 300.000 starih din. Do srede septembra 1958 so člani opravili že preko 1.000 ur prostovoljnega dela.

V okviru KUD Svoboda Tone Čufar je uspešno deloval ansambel narodnih plesov, saj je nastopal že v številnih krajih širom Slovenije. V letu 1958 je imel več nastopov tudi v brigadirskih taborih na gradbišču ceste Bratstva in enotnosti. Pripravljal pa se je tudi na gostovanje v Franciji, kamor so ga v mesecu novembru povabili slovenski izseljenci.

15. novembra 1958 je delavsko gledališče Tone Čufar imelo stoto premiero po osvoboditvi. Na oder so postavili župančičevo Veroniko Deseniško.

V počastitev dneva republike so 29. novembra 1958 slovesno izročili namenu žičnico na Vitranc.

Decembra 1958 je svet za šolstvo usta-novil zavod za izobraževanje odraslih, ki je nadomestil dosednji izobraževalni center pri delavsko prosvetnem društvu Svoboda.

Leto 1959 je bilo jubilejno. Vse prireditve so se odvijale v znamenju 90-letnice ustanovitve Železarne in 40-letnice ustanovitve KPJ. Jubileja so proslavili s številnimi koncerti. Februarja je na Jesenicah gostovala Slovenska filharmonija, maja, junija in julija pa je bilo na območju občine okoli 40 koncertov.

17. februarja 1959 so v Mojstrani odprli ambulanto.

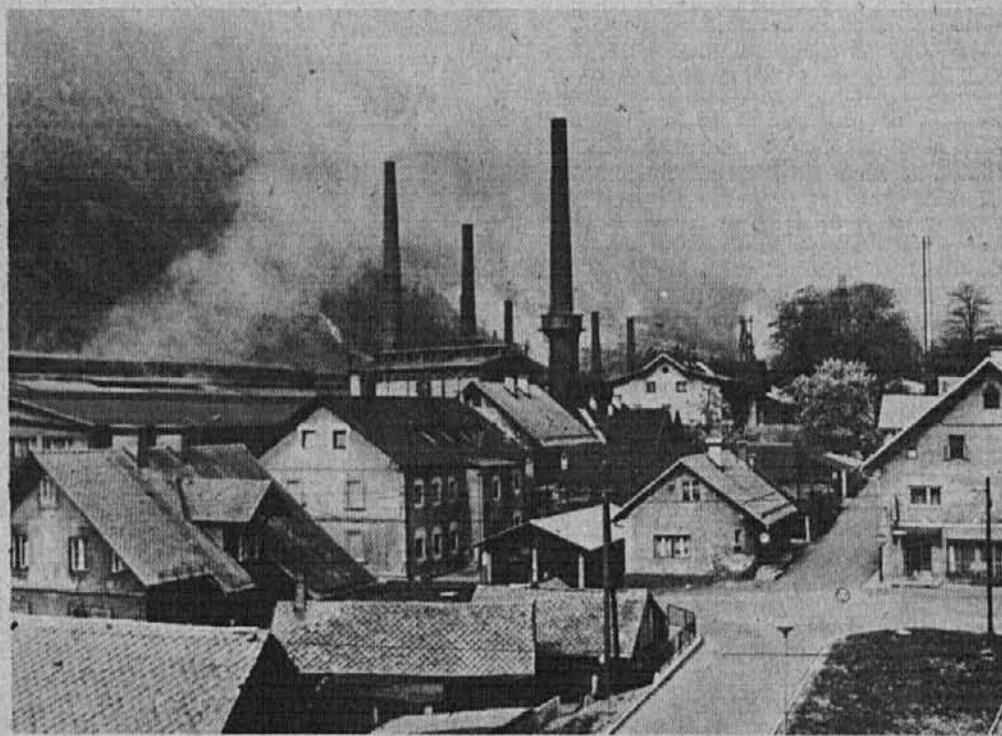
21. marca 1959 so odprli mlečno restavracijo.

V začetku junija 1959 je bila dograjena moderna tržnica, ki je bila ena največjih ne le na Gorenjskem, ampak v Sloveniji.

20. junija 1959 je odšla na gradbišče ceste Bratstva in enotnosti druga gorenjska mladinska delovna brigada Toneta Čufarja, ki jo je sestavljalo 105 jeseniških srednješolcev. Delala je na cestnem odseku Paračin - Niš.

Za občinski praznik, 1. avgust 1959, so odprli železarski muzej, novo avtobusno postajo pred Železarno, na Plavžu pa so izročili namenu dom igre in dela Angela Ocepek, v katerem je bilo prostora za 160 otrok.

(Nadaljevanje na 10. str.)

Tudi starejši del Jesenic je spremenil svojo zunanjo podobo

Šestega septembra 1959 je bila otvoritev novega poslopja osnovne šole Tone Čufar in osnovne šole Prežihov Voranc. Novo poslopje je lahko sprejelo 1.500 učencev. Ni pa še imela zgrajene telovadnice in športnih igriščih.

V okviru proslav 40-letnice KPJ in SKOJ je bil 26. in 27. septembra 1959 v Završnici zlet mladih planincev in tabornikov Jugoslavije. Odkrili so spominsko ploščo prvega sekretarju SKOJ Dragoljubu Milovanoviću.

10. oktobra 1959 so proslavili 40-letnico ustanovitve jeseniške Svobode, kar so počastili s številnimi kulturnimi prireditvami.

Z odločbo ObLO Jesenice je bila 23. oktobra 1959 ustanovljena delavska univerza Jesenice, katere naloga je bila izobraževanje odraslih s tečaji in predavanji.

V začetku aprila 1960 je bil v gledališču Tone Čufar ustanovni sestanek mladinskega gledališča.

Od 22. do 29. maja 1960 je turistično društvo Jesenice prvič organiziralo Teden narcis na Planini pod Golico.

30. junija 1960 je bila otvoritev novega letnega kopaljšča.

Za praznik republike, 29. november 1960, so odprli samopostrežno trgovino na Javorniku in na Plavžu.

Zaradi ekonomske šibkosti so se kmetijske zadruge Žirovnica, Dovje – Mojstrana, Dolinka v Kranjski gori in Jesenice 3. decembra 1960 združile.

Prvega aprila 1961 so v Kranjski gori odprli motel, prvi tovrstni objekt v Sloveniji.

V okviru mladinskega festivala je bil 21. maja 1961 v počastitev dneva mladosti na doskočišču velike skakalnice v Planici velik shod slovenske mladine s Koroške, iz Beneške Slovenije, Trsta in Gorice z gorenjsko mladino.

Za pospeševanje šolstva je ObLO 22. maja 1961 izdal odlok o ustanovitvi družbenega sklada za šolstvo za občino Jesenice. Sredstva so bila namenjena za osnovno dejavnost šol, za financiranje gradenj, adaptacij in opreme šol in za financiranje dejavnosti Delavske univerze.

31. marca 1961 je bila izdana odločba za ustanovitev poklicne gostinske šole na Jesenicah z nalogo, da posreduje gojencem praktično in teoretično strokovno izobrazbo in da zagotovi gostinski kader za obrate družbene prehrane.

26. aprila 1961 je bil z odločbo ObLO ustanovljen zavod za izgradnjo turističnih objektov v Gornjesavski dolini s sedežem v Kranjski gori.

29. maja 1961 je bil ustanovljen sklad za financiranje telesno-vzgojne dejavnosti.

Osrednja proslava, 4. julija 1961, ob 20-letnici revolucije, je bila na Poljanah nad Jesenicami, kjer se je zbralo več kot 10.000 udeležencev. Ob odkritju spomenika je govoril član IK CK KPS Boris Ziherl.

Leto 1961 je bilo leto pospešene gradnje stanovanjskih naselij na Plavžu in v Podmežaklji.

18. januarja 1962 je ObLO na seji sprejel sklep o ustanovitvi samostojnega gozdno-gospodarskega območja, ki je zajemal vse gozdove v občini, ne glede na lastništvo. Namen ustanove je bilo izboljšanje kvalitete gozda in povečati lesne zaloge. Za gozdarstvo so v letu 1962 namenili 61 milijonov starih din, kar so delno porabili za ureditev gozdnih poti Planina – Črni vrh, Zelenica – Žirovnica, Jesenice – Planina in ceste na Plavški rovt.

10. marca 1962 je na Jesenicah štartala zvezna štafeta mladosti. Prvi jo je ponesel Ludvik Zajc.

26. aprila 1962 je ObLO sprejel sklep o izvolitvi Josipa Broza Tita za častnega občana občine Jesenice.

Na seji ObLO 2. junija 1962 je bil sprejet sklep o organiziranju medicinske srednje šole, 1. julija 1962 pa je bila z odlokom

ustanovljena šola za zdravstvene delavce za ambulantno bolničarsko smer na Jesenicah. Njena naloga je bila, da vzgoji srednjemedicinski kader za ambulante in bolnice. Prvo leto se je v šolo vpisalo 35 učenk: 20 iz jeseniške, 12 iz radovijske in 3 iz kranjske občine. Prijav je bilo znatno več, vendar jih zaradi premajhnih kapacitet niso mogli upoštevati.

Za pospeševanje kmetijstva in organizirane kmetijske proizvodnje so na seji ObLO 25. junija 1962 izglasovali odlok o ustanovitvi občinskega sklada za kmetijstvo.

Za dan borca, 4. julija 1962 so na Javorniku položili temeljni kamen za dom družbenih organizacij.

27. julija 1962 so na Hrušici odprli dom družbenih organizacij.

Konec avgusta 1962 je bila v Mojstrani otvoritev prve non-stop trgovine v Gornjesavski dolini.

Septembra 1962 so v Mojstrani začeli graditi novo osnovno šolo.

17. decembra 1962 je bil sprejet odlok o ustanovitvi kulturno-prosvetnega sklada občine Jesenice z nalogo pospeševati kulturno-prosvetno dejavnost.

Po podatkih zaključnega računa za leto 1962 je žičnica v Kranjski gori z 272.394 prevozi in z dodatno dejavnostjo (popravljalnica in izposojevalnica smučí) ustvarila

štiri milijone čistega dohodka oz. 22 milijonov starih din realizacije. Zato je ObLO Jesenice marca 1963 izdal odločbo, da žičnica postane samostojna gospodarska organizacija.

Na seji ObLO 16. aprila 1963 so sprejeli družbeni proračun za leto 1963, ki je znašal 1.888.828.000 starih din dohodkov in izdatkov.

Za 1. maj 1963 so svečano odprli most čez Savo na Javorniku.

13. maja 1963 je bila zadnja seja ObLO Jesenice, na kateri so med drugim namenili 114 milijonov starih din za dograditev šole v Mojstrani.

19. maja 1963 se je na Jesenicah začel četrti zlet Ljudske tehnike na Gorenjskem, združen s tretjimi jugoslovanskimi pionirskimi igrami. Trajal je od 19. do 26. maja.

24. in 26. maja 1963 so bile izvoljene nove občinske skupščine. Na Jesenicah so izvolili 74 odbornikov.

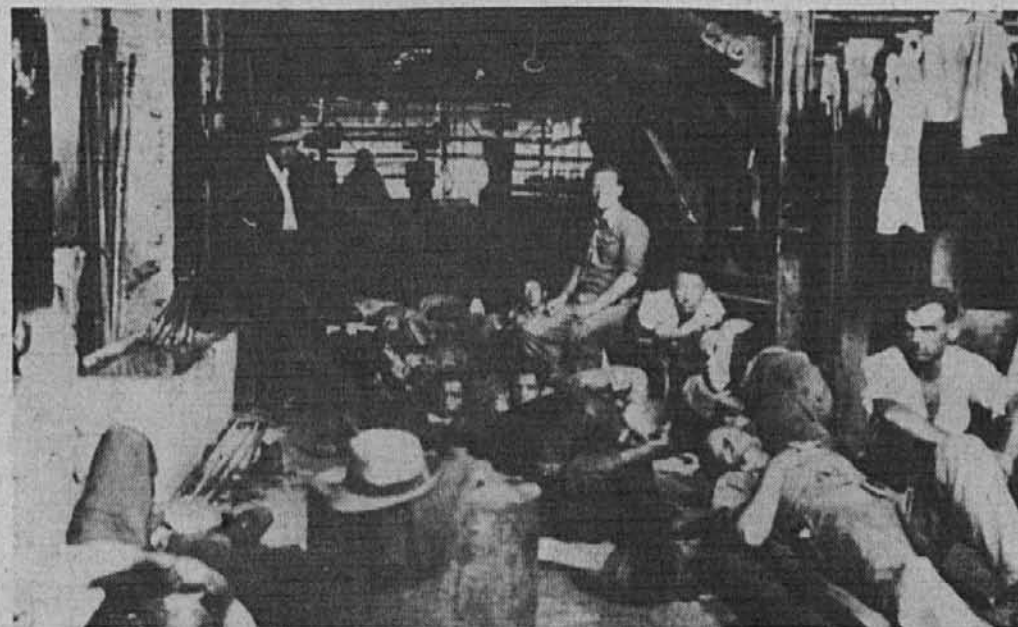
Novoizvoljena skupščina se je sestala na prvo sejo 3. junija 1963. leta.

Viri:

Kronološki pregled je napravljen na osnovi zapisnikov sej občinskega ljudskega odbora Jesenice in njegovih prednikov. Hrani jih Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek na Jesenicah. Delno sem uporabljal tudi časopis Glas Gorenjske.

Množica stavkajočih delavcev v žični valjarni na Jesenicah

Delavci so vse dni stavke ostali v obratih

ZDRAVLJICA NA POLOŽAJIH

Na položaju; v pozni jeseni 1944. Svet v drugi svetovni vojni. Četrto leto osvobodilnega boja, ljudske revolucije. Praznično vojno leto Slovencev: sto let Prešernove Zdravljice. In to stoletnico počasti pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko, nekdanje območje ožje domovine pesnika Franceta Prešerna, z reprezentančno izdajo njegove Zdravljice.

Bibliofilska izdaja v revoluciji! V grapi. V opuščnem bunkerju, ki ga le gole deske in tramovje ločijo od življenja pod milim nebom, od divjine in vremenskih neprilik gorskega sveta, skritega v globeli Davškega hribovja.

Bibliofilska izdaja; zasnovana, natisnjena ob sovražnikovem skrbno nadzorovanem in zastraženem cestnem in železniškem omrežju Gorenjske. Zasnovana in natisnjena streljaj daleč od glavne ceste in nekaj kilometrov zračne oddaljenosti od železniške proge. V neposredni bližini sovražnikovih postojank (Sorica, Podbrdo, Železniki, Selce, Praprotno, Skofja Loka...); ob nenehni prisotnosti sovražnika, ob njegovem zasledovanju, ob njegovih obhodnih stražah in hajkah — esesovcev, graničarjev, žandarjev in njihovih psov. Sedemnajst kilometrov zračne črte od Bleda, sedeža gesta za Gorenjsko.

Bibliofilska izdaja, ki terja nekaj sto kilometrov papirja, barv in drugega grafičnega materiala iz okupatorjevih postojank. Bibliofilska izdaja ki zavzuje politične terenske delavce Osvobodilne fronte in gospodarstvenike, za nabavo tega materiala. Bibliofilska izdaja, ki potrebuje transportno četo in četi v pomoč še kmete, ženske, mladinke, otroke, konje, mule in volovske vprege, saj bo treba vse to tovoriti dneve in noči, v dežju in meteu, v snegu in blatu; po drčah in grapah, čez zastražene železniške proge in zamrzle reke; mimo bunkerjev, minskih polj, straž in zased...

V tistem vojnem času je dejanje in nehanje slovenskega naroda za ceno človeških žrtev usmerjeno k uresničevanju vsega, kar sta terjali plemeniti besedi: Svoboda in Pravica. Med temi velikimi dejanji je tudi natis Prešernove Zdravljice 1944. »Menda nikjer na svetu niso kulturni velikani tako malo ustvarjali za svojo sodobnost, ki ni mogla doumeti, kam sega njihova napredna misel, in tako veliko za prihodnost svojega naroda kakor pri nas...« (1) Tudi Prešernova misel se dolga leta prebija do naše zavesti, dokler se politični program njegove Zdravljice na ustanovnem kongresu KPS na Čebinah 1937 končno ne zlije s političnim programom Komunistične stranke Slovenije. Pozneje — 1941 — ga povzame vodstvo upora v uvodniku prve številke Slovenskega poročevalca in ga vzporedi s svojo vizijo svobode in s svojo podobo človečanstva. »V svoji strastni ljubezni do svobode in napredka pričena naše pokolenje spoznavati vso blagorodnost misli in vso veličino duha, ki je našemu Prešernu pred sto leti narekovala njegovo Zdravljico.« (1)

Kar so bile prej hrepeneče ponavljanje besede, je zdaj prešlo v kri naroda, v revolucijo. Zdravljica je postala slovenska marseljeza. Ljudstvo jo prebira, jo recitira in poje; ponatiskuje in ilustrira: piše o njej in razmišlja. Po Prešernu se imenuje partizanska ciklostilna tehnika na Bohorju, po njem se imenuje VII. udarna brigada, XXXI. divizije IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Njegovi stihji so izvezeni na bojnih zastavah; z obletnico njegove smrti so bile povezane akcije ilegalne Ljubljane. In predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je 1. februarja 1945 določilo: »Ta dan — (8. II.) — bodi naš kulturni praznik!«

Prvi zarodki Zdravljice pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko segajo v drugo polovico oktobra 1944. Ozračje je vse bolj nabito s pričakovani končnega izida narodnoosvobodilnega boja. In v tem ozračju se rodi tudi misel: izdati Prešernovo Zdravljico...

Viher(2) in Boš(3), se ob večerih večkrat srečujeta pri Španovi mami, pri Hrvatju, v Globeli ali tiskarni. Srečata se tudi nekega poznooktobrškega večera. Pogovor

PREŠERNOVA
ZDRAVLJICA

nanese na Prešernovo Zdravljico.(4) Ob tem pogovoru se Viheru utrne misel o reprezentančni izdaji te pesmi. Vsaka kitica naj bi bila na posebnem listu in naj bi imela svojo ilustracijo. Boš to zamisel popolni s svojimi strokovnimi nasveti in potrudi, da bi tiskarna Trilof zmogla to grafično razkošje. Toda Viher bi rad še in še, Boš pa molči ali celo ugovarja. In pri tem ostane. A ko Viher dobi v drugi polovici decembra prvi izvod natisnjene Zdravljice, ugotovi, da Boš ni samo izpolnil vseh njegovih želja, ampak storil še več.

V grafičnem ateljeju pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko. Poleg vodje ateljeja in izrezovalca žigov delata v njem še arhitekt Viher in slikar ilustrator Janez(5). Njuna skrb je oprema — grafična kultura osrednjega gorenjskega partizanskega tiska. Ob proslavah in mitingih skrbita še za opremo dvoran, kozolcev in skednjev. Hkrati projektira Viher bunker pokrajinske tehnike in napravi načrt za njeno hidroelektrarno in turbino. Janez slika. Kakor domala vsem partizanom pa jima je vmes usojeno tudi prenekatere fizično delo. Ob vsem tem si naložita še delo z Zdravljico.

Pričeta prve dni novembra. Do takrat se zamisel počasi ogreva — ob pogovorih, v posvetih, v razmišljanju v prečutih

nočeh. Potem poizkušata, skicirata, rišeta. Zamisel se preliva v likovno izpoved, zori in se izčištuje. Janez mora zasnovati in izrezati osem celostranskih, 14—20,5 cm velikih linorezov. Viher nariše in izreže šestnajst vinjet, napis in Prešernovo podobo na ovitku.

Dobre tri tedne pripravljata, skicirata, rišeta, izrezujeta linolej in hkrati opravljata še vse drugo v osrednjih gorenjskih partizanskih tiskarnah in tehnikah potrebno grafično delo. Pokrajinska tehnika, ki jo vodi Bodin, je v spoštovanju Prešernove veličine skrbno spremljala njuno delo. Janez in Viher sta v središču »Gorenjske«. »Vse je odlično pripravljeno. Nič nama ne manjka. In vsako noč dobiva še posebej kos kruha — za Zdravljico,« pravi Viher. Kaj je to danes kos kruha? A takrat je bilo to veliko priznanje; kakor nekoč poljskemu pisatelju Reymontu žitni klas, ki so mu ga kmetje poklonili za njegove Kmete.

Z materialom ju oskrbuje nabavni oddelek pokrajinske tehnike. Režeta v star, obrabljen linolej, ki so ga kurirji že predtem znosili iz Bohinja in iz Puterhofa nad Tržičem, iz Ljubljane pa ga nekajkrat pripeljali celo nemški častniki, ki so jim ga podtaknili iznajdljivi terenski delavci, ne da bi seveda častniki vedeli, kaj in za koga vozijo.

Okrog 20. novembra — kakor sklepamo iz nedatiranega dopisa št. 2904/4-G(7) — pošlje grafični atelje komisiji za agitacijo in propagando pri pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko osnutek Zdravljice in prvi poizkusni odtis linoreza. Janezovo in Viherovo delo se bliža koncu. Osmega decembra 1944 dobi tiskarna Trilof naročilo: izdelajte Zdravljico!

Delo prevzame partizanska tiskarna Trilof v opuščnem bunkerju Davške grape pod Španovo domačijo. Zgodovina komaj polletnega obstoja te tiskarne je eno najbolj dramatičnih poglavij in hkrati najuspešnejših obdobij gorenjskih partizanskih tehnik in tiskarn. V šestih mesecih se dvakrat preseli, s črkovnim materialom, z orodjem, s tristo kg težkim strojem in s papirjem vred. Najprej iz Belega potoka pri Medvodah čez Dolomite in Poljansko dolino v Selško dolino. Spotoma se spopade z motorizirano nemško kolono, izgubi pri tem osem ljudi, ves črkovni material in nekatere dele stroja. Ko nabavijo nove črke, popravijo stroj in ko spet deset dni dela, zasuje tiskarno zemeljski plaz. Spet se je treba seliti, a pet dni nato že tiskajo — kakor povedano, v grapi, v opuščnem bunkerju pokrajinske tehnike pod Španom v Davci.

Tiskarna se stiska na devetih kvadratnih metrih površine, in to stavica, stroj, nica, stroj za rezanje papirja in še ležnja. Razdeljevalnica natisnjene literature je v bunkerju s sedmimi in kuhinja v bunkerju s štirimi kvadratnimi metri površine. V teh prostorih delajo in prebivajo tehniki, vodja tiskarne, stavec, strojnik, gonilci stroja, razdeljevalec natisnjene literature, gospodar, kurirji in kuhinjsko osebje, skupaj trinajst ljudi. Tiskarno vodi Boš, član pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, odgovoren za obe gorenjski tiskarni — Donas in Trilof. Tiskarski stroj je sestavljen skrajno preprosto. Od načrtov do izvedbe je vse delo partizanskih rok — konstruktorja Dona(8), svetovalca Boša, pomočnice Naste(9) in še nekaterih sodelavcev iz Medvod, Železnikov in Kroke. Dotlej je v šestih mesecih obstoja in v štirih mesecih in sedmih dneh delovanja tiskarna Trilof natisnila na tem stroju 240.862 izvodov razne literature v 527.920 odtisih. Med temi tudi Prešernovo Zdravljico.

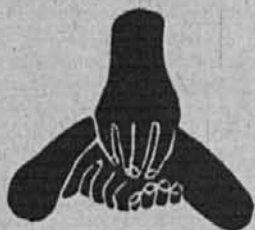
natis Zdravlјice so uporabili štiri vrste papirja: tanek, brezlesni, tako imenovani mesarski papir (za zavijanje mesa) – v našem primeru za prvo stran in za odtise linorezov, za besedilo in vinjete prozoren pergamin papir; za ovitek pa rdeč in bel karton.

Papir najprej ročno zrežejo, nato pa list za listom, rdečo in črno barvo drugo za drugo ročno odtisnejo – 28.728(11) odtisov; zlagajo in sušijo na policah in po pogradih; pokrivajo in zlatijo – nepretrgoma noč in dan, deset dni in deset noči: Boš, Ivanka(12), Miloš(13), Minka(14), Miro(15), Nace(16), Nuša(17), Samo(18), Savc(19), Španov(20), Zane(21) – grafiki, delavci, kmečki sinovi in hčere. Delovni prostor tiskarne je bil prenasičen z zlato bronzo, ki je sedala na obraze. Bili so resnično »zlati«, a zlati tudi v prenesenem pomenu.

Vezavo si zamisli strojnik Nace: luknjalik za papir in vrvice iz domače volne v beli, modri in rdeči barvi. To

EDINOST, SREČA, SPRAVA
K NAM NAJ NAZAJ SE VRNEJO:
OTROK, KAR IMA SLAVA,
VSI NAJ SI V ROKO SEŽEJO,
DA OBLAST
IN Z NJO ČAST,
KO PRED, SPET NAŠA BOSTA LAST!

pritegne k delu še druge ljudi davškega okoliša. Mladinke zberejo, obarvajo in spredejo volno. Potem v tiskarni zvežejo Zdravlјico. Zadnji primerek 21. decembra. Oštevilčijo 1500 izvodov. Prvega s posvetilom: »Našemu narodnemu junaku, genialnemu ustvaritelju narodnoosvobodilne vojske in nove demokratične Jugoslavije Josipu Brozu Titu«. Drugega namenijo tovarišu Edvardu Kardelju.

In potem prevzamejo Zdravlјico kurirji. Pri Gorenjskem se naseli tiho, praznično razpoloženje. Ljudi prevzame ta zadovoljstvo in ponos. V grapi, v Davči, v Trilofu in pokrajinski tehniki, na oblastnem komiteju KPS in pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko, v Prešernovi brigadi, v diviziji in na korpusu. V vojski in njenem zaledju, v Sloveniji in Jugoslaviji. Zdravlјica postane nagrada za najboljše in najzaslužnejše na področju pokrajinskega odbora OF in IX. korpusa NOV. Avtorja Zdravlјice Janez in Viher pa dobita za nagrado brzostrelko in uniformo, darilo komandanta in komisarja IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Darilo vojske, ki se še zmeraj bojuje za uresničenje velike misli o Svobodi in Pravici; odsev kulturnega poslanstva narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije. Če je Zdravlјica po naključju izšla na Gorenjskem, nikakor ni po naključju izšla prav v čas našega velikega boja. V potrdilo povezanosti tega boja in naše kulture visita zdaj dve partizanski puški v Prešernovi rojstni hiši.

Likovno je težko dojeti in pravilno ovrednotiti Zdravlјico, ne da bi upoštevali skup okolnosti in pogojev tedanjega časa, ki so usodno posegali v njen nastanek. V partizanskem načinu bojevanje pogojena strategija osvobodilnega boja ni le dejanje novih razsežnosti vojnih veščin, ampak tudi novih potreb, drugačnih zahtev. In zato je bila potrebna tudi Zdravlјica. Terjal jo je čas, ki ni vprašal, kje, kdaj in kako je mogoče; s kom in s kakšnimi tehničnimi sredstvi.

Viher je bil takrat že diplomiran arhitekt; Janezu pa je bilo šele 21 let. Razen tečaja Probude ni imel nikakršne likovne izobrazbe. Bil je samouk. Odkrije in dvigne ga revolucija. Po končani vojni pa mu omogoči študij, ki ga je v mladosti zamudil.

Likovno je Zdravlјica zasnovana na besedilu vsake posamezne kitice. Za vsako izreže Janez linorez, Viher pa za vsako dvoje vinjet. Besedilo in vinjeti sta odtisnjeni v rdeči in zlati barvi na presojnem papirju. Skozenj pa kot podton preseva ilustracija na naslednjem listu, v črni barvi odtisnjene linoreza. Izhodišče je torej grafična podvojitev tekstovne predloge, podvojitev in stopnjevanje likovnega izraza. Takšna zamisel terja usklajeno skupinsko delo – terja sodelovanje obeh avtorjev, natančno delo stavca, strojnika in kočno še knjigoveza.

Izповedno misel Janezovih linorezov dopolnjujejo Viherove vinjete. To so simbolični liki ali v kompoziciji linoreza izbrani in potem stilizirani detajli. Linorez in vinjeti povezuje besedilo posamezne kitice, grafično oblikovano v obliki čaše. Tu je Viher prisluhnil svojemu učitelju Plečniku: »Zdravlјica ni samo pesem, je tudi oblika.« In tako dobimo novo kompozicijsko misel, strnjeno likovno enoto – ilustracije, vinjet in besedila, odtisnjeno na dveh listih, na dveh različnih ustrojih in kakovosti papirja. V Zdravlјico sta tako vneseni dve oblikovno domiselni vrednoti:

časovno zaporedje in skladnost razmerij sestavin. Za čas gverile in še za današnji čas, za takratne razmere in možnosti – drzna misel, ki daje Zdravlјici pečat sodobnosti, pečat likovnega fenomena svojega časa.

Ilustriranje Zdravlјice je naloga, ki bi o njej še v miru dolgo razmišljal prenekateri akademsko izobražen slikar – izku-

MLADENČII ZDAJ SE PIJE
ZDRAVLЈICA VAŠA, VI NAŠ UP;
LJUBEZNI DOMAČIJE
NOBEN NAJ VAM NE VSMRTI STRUP,
KER ZDAJ VAS
KAKOR NAS
JO SRČNO BRANIT' KLIČE ČASI!

šen ilustrator. Janez se loti dela z mladostno, partizansko zagnanostjo, resno in ponosno. Pri ilustriranju se strogo ravna po besedilu, v glavnem po vsebini prvih dveh stihov vsake kitice. In to vsebino prepoji z duhom našega narodnoosvobodilnega boja. Stilni izraz njegovih ilustracij je realizem. Prepojene so z iskreno, likovno preprosto govorico, ki je znala prisluhni potrebam tedanjega časa, borcev in ljudstvu. Janez je talentiran risar. Risba mu je v krvi. In ta risba je kljub težavam v tehniki linoreza prisotna tudi v ilustracijah Zdravlјice v njegovem življenjskem in nam predragocenem likovnem dokumentu Prešerna in kulturnega poslanstva revolucije.

Viher zasnuje Zdravlјico kot likovno izoblikovana osebnost. Že v mladosti ga usoda poveže s Prešernom. Kot otrok hodi vsak dan mimo njegovega groba v šolo; kot študent napravi načrte za obnovo Prešernove rojstne hiše. V partizanih zasnuje likovno izdajo njegove Zdravlјice.

Po osvoboditvi uredi njegov gaj na kranjskem pokopališču. Kot Gorenjec je Viher Prešernov ožji rojak. Oba sta izšla iz gorskega sveta Gorenjske. Kot oblikovalcu Zdravljice je pomenil Vihru ta svet ob Davščici in Zali (kljub vojnemu neurju) vso tisto lepoto doživetja, kakršna je nekoč živela v Prešernovi podzavesti in bila opora njegovemu ustvarjalnemu duhu.

Iz Vihrove zasnove Zdravljice odsevajo visoka kulturna stopnja oblikovalca, njegovo likovno znanje in okus. Kakor Janez v risbi skuša Viher ujeti likovni izraz v preprostem liku, v stilizirani obliki rastline, živali ali predmeta. Njegove vinjete, rezane v linoleju, so s svojo domiselnostjo in preciznim rezom grafično doživetje Zdravljice. Stilno je v njih čutiti romantični klasicizem Prešernove dobe.

Zdravljica je plod skupnega prizadevanja po delu in dolžnostih različnih, a z isto mislijo in istim čustvom prežetih ljudi. V razmerah, v kakršnih je nastala, je izjemen pojav na položajih gverile, osvobodilnih vojn in revolucij.

TRIDESETLETNICA OSVOBODITVE

Ob ponatisu Prešernove Zdravljice pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko – 1944. Odgovorimo na vprašanje, kako je bila takšna izdaja takrat mogoča.

Predvsem: narodnoosvobodilni boj od vsega začetka ni samo boj za golo življenje, za svobodo, za pravico ampak hkrati tudi boj za našo kulturno dediščino in kulturno samobitnost. Najvišje centralno vodstvo revolucije in pokrajinska vodstva se tega globoko zavedajo, zavedajo se, da izhaja vse iz naše preteklosti in živi v našem ljudstvu. Oblastni komite KPS za Gorenjsko, s tedanjim sekretarjem Bogdanom Osolnikom, si poleg političnih nalog vsekozi nalaga tudi naloge s področja kulturnega življenja; posebej se zavzame še za izdajo Prešernove Zdravljice.

Takšna izdaja Zdravljice je bila mogoča zaradi predvojnih izkušenj ilegalne partijske tehnike; mogoča zaradi izredne organiziranosti gorenjskega partizanskega tiska, ki ga od leta 1942 vodi Adolf Arigler-Bodin. Mogoča je bila zaradi nesebične požrtvovalnosti tistih, ki so mesece in mesece noč in dan delali v bunkerjih tehnik in tiskarn.

Mogoča je bila zaradi zvestobe in pomoči vaščanov tamkajšnjega okoliša: Davče in Zalega loga.

In končno je ta bibliofilska izdaja bila mogoča zaradi tradicije visoke slovenske knjižne grafične kulture, bibliofilska izdaja brez kakršnihkoli snobistično estetskih teženj. Rodilo jo je najgloblje hotenje slovenskega naroda, da bi izbojeval čas,

ko rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Viri: Arhiv Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Dnevnik Adolfa Ariglerja-Bodina v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Ustni viri: Adolf Arigler-Bodin, Franc Boštjančič-Boš, Bogdan Osolnik, ing. arh. Marjan Šorli, Janez Vidic; osebni zapisi in neobjavljeni spomini.

Literatura: Jože Krall: Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko-Tiskarna »Trilof«; Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS I-1957, str. 62. Ana Benedičič: Partizanske tehnike in tiskarne na Gorenjskem; Kranjski zbornik 1970 str. 32. Viktor Smolej: Prešeren in narodnoosvobodilna vojna; Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino 1955, str. 5–14. Viktor Smolej: Zgodovina slovenskega slovstva; knjiga VII. Sloverska matica, 1971, str. 96–102.

ZIVE NAJ VSI NARODI,
KI HREPENE DOČAKAT' DAN,
KO, KODER SONCE HODI,
PREPIR IZ SVETA BO PREGNAN,
KO ROJAK
PROST BO VSAK,
NE VRAG, LE SOSED BO MEJAK!

Opombe: (1) Boris Zihert: Za pravilen odnos do naše kulturne dediščine; Ljudska pravica, 28. maja 1944. (2) Ing. arh. Marjan Šorli. (3) France Boštjančič-Boš. (4) Ustni vir F. Boštjančič-Boš. (5) Janez Vidic. (6) Adolf Arigler-Bodin. (7) Arhiv Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. (8) Edo Bregar-Don. (9) Nataša Sešek. (10) Jože Krall: Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko; letopis MNO LRS I-1957, str. 75. (11) Glej op. 10, str. 74. (12–21) Ivanka Pegam, Miloš Jocič-Rado, Minka Mrak, Lado Košiček-Miro, Janez Fister-Nace, Nuša Bokal, Franc Ceklin-Samo, Janez Bokal-Savc, France Biček-Žpanov, Žane Klemenčič.

Valentin Polanšek

SLOVENSKA TROJICA KRVİ – OGNJA – PEPELA

Moj spomin je pekoča komemoracija na žrtve mojih rojakov.

Moja duša je krik pobitih, ustreljenih, doma sežganih, v kacetih upepeljenih, padlih za svobodo!

Januarja 1944 so na kraju, kjer je v Lepeni pod Hojnikovo kmetijo stala moja pankrtska rojstna bajta, policijski nacistični krvniki pobili mojega 90 let starega pradedca Florijana Polanška, mojega starega strica Johana Polanška, mojo staro teto Angelo Polanškovo in jih sežgali!

Aprila 1945 so tukaj pri Peršmanu pobili nacistični krvniki med starci in dojenčki mojega brata in mojo sestro, nedolžna otroka!

V pretekli vojni so pokončali v kacetu Dachau mojega očeta!

V pretekli vojni je padel kot partizan Jozi Polanšek!

Strašna je zgodovinska trojica nas koroških Slovencev: Kri – Ogenj – Pepel!

Sveta kri naših prednikov, ki se pretaka v naših srcih, kri ljubezni, življenja, bodočnosti!

Svet je ogenj naših žrtev, ki podžiga našo besedo, našo slovensko materinščino v ljubezni, v življenju za bodočnost!

Svet je pepel naših sežganih, izkrvaavljenih, strohnelih rojakov, svetlih borcev, ki jasni našo pamet, ki krepi našo vest – našo zavest: Da bomo do smrti Slovenci, kot smo bili rojeni Slovenci! Slovenska trojica krvi – ognja – pepela.

Slovenske smrti ni, ker skozi pepel naše trpke zgodovine, skozi ogenj tujega nasilja naša slovenska kri v slovensko bodočnost še vedno živi, živi, živi!

Recital »Slovenska trojica krvi – ognja – pepela« je pesnik Valentin Polanšek napisal posebej za spominsko svečanost, dne 1. junija 1975 pri Peršmanu ter v njem na primeru svoje rodbine prikazal usodo in žrtve koroških Slovencev v boju proti nasilju – za svobodno in enakopravno življenje.

STAVKA JESENIŠKIH KOVINARJEV LETA 1935

Vencelj Perko

Po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 so bile odvzete že tako okrnjene politične svoboščine. Prepovedano je bilo politično združevanje delavcev v njihovih organizacijah, do skrajnosti je bila omejena svoboda tiska, govora in zborovanja. Podjetja in državna oblast so brezobzirno preganjali napredne delavce, zlasti tiste, ki so se kljub terorju upali povedati resnico in se upirali storjenim krivicam. Delavske strokovne organizacije (sindikalne) — takrat skoro edina legalna oblika organizirane borbe delavskega razreda — je slabila ideološka razdvojenost, njihovo udarno moč pa je slabil tudi skrajni oportunistem nekaterih vodstev teh organizacij. Zaradi takih političnih razmer in notranjih slabosti delavskega razreda so podjetniki brezobzirno izkoriščali delavce, kršili že priborjene pravice, samovoljno in nezakonito diktirali pogoje delovnih odnosov, ignorirali zakonite predstavnike delavstva in breme takratne svetovne gospodarske krize prevažali na delavska ramena.

V letu 1930 so Avgust Westen in Pfeifer (Nemca), slovenski bankir Avgust Praprotnik in drugi odkupili od Italijanov delnice Kranjske industrijske družbe (KID) na Jesenicah. Westen kot glavni lastnik delnic je prišel na Jesenice z izdelanim konceptom rekonstrukcije železarne. Modernizacija tovarne in njena razširitev je pomenila gospodarski napredek kraja. Toda Westen se zaradi rekonstrukcije ni odpovedal profitom in jo je izvedel na račun delavcev. Vse to je pomenilo novo poglavje v borbi jeseniškega delavstva.

Z rekonstrukcijo tovarne je namreč Westen začel sistematično uvajati nove metode v odnosih med delavci in tovarno. KID je korak za korakom delavstvo izigravala in mu odvzemala že pridobljene pravice. Delavcem je vsiljevala nove slabše akorde, jim zniževala plače, ukinila je stanovanjsko in otroško doklado ter cenejšo nabavo kuriva, kršila kolektivno pogodbo, leta 1932 pa je zaradi pritiska na narodno banko za kredite, odpovedala delo vsemu delavstvu. To začetno obdobje KID pod novimi lastniki je bilo za jeseniške železarje najtežje v njihovi zgodovini in ga bo treba podrobno obdelati. Jaz bi se omejil tu samo na bežen oris, potreben za razumevanje dogodkov v letu 1935.

Leta 1930 je vsililo podjetje nove akorde, s katerimi je bilo delavstvo zelo nezadovoljno. Hotelo je ta problem, obenem pa tudi druga odprta vprašanja svojih odnosov s podjetjem urediti s kolektivno pogodbo. Le-ta je bila sklenjena oktobra 1931. leta. Podjetje pa jo je že čez dober mesec odpovedalo. Začela so se dolgotrajna pogajanja. Podjetje je zahtevalo znižanje plač,

stalež delavstva pa je znižalo od 2.400 na 2.100. Posledice splošne gospodarske krize je podjetje hotelo prevažati na ramena delavstva. S 15. marcem 1932 je Westen odpovedal službo vsem delavcem in ustavil obratovanje tovarne. Delavci martinarne so bili zaradi grobe izjave šefa tega obrata — češ da je za delavca dovolj, če je čebulo in nosi cokle — tako ogorčeni, da so ga odnesli iz tovarne na cesto. Žene pa so demonstrirale pred njegovim stanovanjem in mu prinesle jerbas čebule in cokle. Vseeno pa je podjetje ustvarilo tako psihozo strahu, da delavstvo ni hotelo poslušati najbolj revolucionarnih delavcev, ki so hoteli razkrinkati špekulantski manever KID.

Po 14 dneh je začelo podjetje s postopnim obratovanjem. 600 delavcev je ostalo na cesti. Odpovedali so tudi nekaterim delavskim zaupnikom, to pa je podjetje na pritisk strokovne organizacije SMRJ (Saveza metalurških radnika Jugoslavije) kasneje preklicalo. Podjetje je znižalo tudi mezde (plače) za deset odstotkov, ukinilo cenejšo nabavo kuriva delavcem ter stanovanjsko in družinsko doklado. V takih razmerah je bila podpisana nova, z delavca skrajno neugodna kolektivna pogodba. Zgodilo se je, kar so napovedovali komunisti: Westen je dosegel svoj namen. Delavstvu pa so se vendarle začele odpirati oči.

Proizvodnja je rasla, življenjske potrebnosti so se podražile za 19 odstotkov. Zato je delavstvo oktobra 1932. leta odpovedalo kolektivno pogodbo in zahtevalo nazaj, kar je izgubilo. KID pa je vnovič zahtevala novo znižanje plač od 10 do 20 odstotkov in novo redukcijo delavstva, misleč, da bo kljub naraščajočemu nezadovoljstvu in razburjanju med zaposlenimi obdržala delavstvo na uzdi. Sprejela je sicer odpoved kolektivne pogodbe, nove pa ni bila pripravljena sprejeti takoj, ker se je čutila suvereno. Pogajanja so se vlekla v nedogled. Preteklo je leto in pol, a nove pogodbe ni bilo. Ker se stvar ni premaknila z mrtve točke, je delavstvo mimo svojih strokovnih (sindikalnih) organizacij 27. aprila 1934 prekinilo delo. Najprej na Savi, nato pa še na Javorniku in šlo protestirat pred pisarno direktorje. H generalnemu direktorju je odšla posebna delegacija in mu povedala, zakaj delavstvo protestira. To pa je bilo znamenje, da komunisti in drugi neuklonljivi delavci niso več »glas vpijočega v puščavi«.

Naslednji dan, dne 28. 4. 1934, je bila kolektivna pogodba podpisana. Z njo so se le delno izboljšali plačilni pogoji. Toda kmalu po njenem podpisu je prišlo do ponovnih sporov. Podjetje je kršilo kolektivno pogodbo s samovoljnim postavljanjem akordov in samovoljnim tolmačenjem njenih določil. Intervencije delavskih zaupnikov so bile brezuspešne. Odnosi pa so se zlasti zaostri v obratih na Javorniku — spor Vister — Lautenschläger.

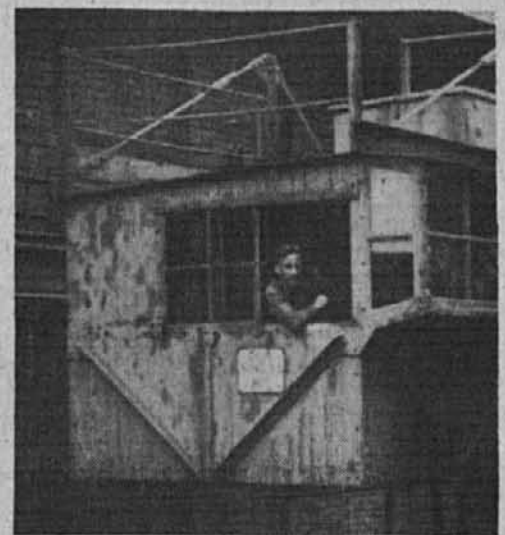
Nemški državljani Lautenschläger je bil tehnični vodja novega obrata fine pločevine. Za vpeljavo proizvodnje v novem obratu fine pločevine so bili tudi drugi vodilni kvalificirani delavci Nemci. Ti so imeli zelo oster odnos do naših delavcev in se proti njim naduto in zviška obnašali. To je rodilo odpor med delavci. V tem odporu je bil posebno odločen Valentin Vister — komunist in robijaš. V spor se je vmešal celo nemški konzul iz Zagreba, obenem pa sta ga reševala tudi delavska zbornica in banovinski inšpektor dela,

Vistra je obratovodstvo prestavilo iz obrata na slabše delovno mesto — na prosto. Kaznovalo in premestilo pa je na slabše delovno mesto tudi delavca Cirila Grintova in Franca Glaviča.

Decembra 1934 so se odnosi v obratu fine pločevine ponovno zaostri. Vodilni Nemci v obratu so delavce priganjali do skrajnosti. Bili so primeri, da je delavec zaradi vročine in izčrpanosti padel v nezavest. Proizvodnjo so dvignili za tretjino, a meza je ostala ista. 21. decembra je obratovodja tega obrata sporočil delavcem, da bodo zaradi pomanjkanja dela šli na brezplačni dopust od 22. decembra do 3. januarja 1935. Delavci tega obrata so takoj ustavili delo, stavkali štiri ure in zahtevali drugo delo. Zato je podjetje, ne da bi vedelo, kdo je organizator štirurne stavke, odpustilo pet delavcev. Ker podjetje ni hotelo sprejeti odpuščenih nazaj, so na sestanku strokovnih organizacij na Javorniku dne 6. januarja 1935 predlagali, naj bi javorniški delavci stopili v stavko, če KID do 10. januarja ne sprejme odpuščenih delavcev nazaj. Strokovni organizaciji SMRJ in NSZ z Javornika sta predlog podpri, JSZ pa ga je odklonila z izgovorom, da čas ni primeren za stavko. Tako je ostalo samo pri protestnem shodu delavstva in pri mnogih brezplodnih intervencijah zaupnikov.

Posebne sporne zadeve v javorniških obratih so še bile: plačevanje akordnih tarif za nedoločene caglje (železne palice, iz katerih se valjajo razni profili okrogle, kvadratne, kotne oblike in žica), na katere so delavci zahtevali 20 odstotkov pribitka, podjetje pa je to zahtevo vztrajno odklanjalo. Predelava posebnih trdih materialov — označenih pod 6 A, ki jih niso plačevali po pogodbi, spornost nadomestnih mezd, ureditev plač v lužilnici itd. Vsi poizkusi delavskih zaupnikov in intervencije strokovnih organizacij niso rodili uspeha. Tudi po pogajanjih na direkciji 2. aprila so ostala temeljna vprašanja še vedno nerešena in odprta.

Neposredni kršitelji določil pogodbe so bili šefi posameznih obratov, med katerimi so bili skoro vsi Nemci. Tudi druga vodilna

Vencelj Perko žerjavovodja v žični valjar- ni je bil glavni zaupnik delavstva pri KID in vodilni organizator stavke delavstva v jeseniškem železarskem revirju, junija 1935

mesta so zasedali večinoma tujci. Izjema sta bila le generalni sekretar dr. Obersnel in pa šef martinarne inž. Rekar. Tako je bilo v tem času kar 45 vodilnih oseb podjetja — tujcev. Ti ljudje so bili svet zase, ki se je brigal ne glede na izbiro sredstev, samo za položaj. Zato jim ni bilo do rešitve spornih vprašanj, izigrali so na vsakem koraku kolektivno pogodbo, niso se menili za intervencije in predloge delavskih in organizacijskih zaupnikov.

Tudi v obratih na Savi so se ta vprašanja množila (zamudne dnine v žičarni in pocinkovalnici, nadomestne mezde za zidarska dela v martinarni, higiensko-tehnična zaščita delavcev, ki so jo zahtevali delavski zaupniki s posebno resolucijo), se zaostrovala in terjala rešitev. Nove delavce so v KID sprejemali brez upoštevanja predlogov delavskih zaupnikov. Lovro Humer (Lovro Humer je veljal za političnega eksponenta podjetja KID po liniji liberalcev oziroma JNS. Bil je med osebami, ki so vodile tovarniško obveščevalno službo proti delavcem, koordiniral je to delo s policijo. Med vojno je bil izseljen v Srbijo. Sodeloval je s četniki in z Nemci ter bil od naših likvidiran.), ki je urejal sprejem delavcev, je odkrito izjavljalo, da bo sprejel le tiste, ki so volili na volitvah v parlament 5. 5. 1935. Na Jesenicah pa so na teh volitvah kandidirali le kandidati obeh meščanskih strank (JNS in JRZ).

Lovro Humer in seveda tudi drugi hlapci delničarjev so kazali zlasti oster odnos do pristašev marksističnih delavskih organizacij, ki so bili vsa leta nosilci bojev jeseniških kovinarjev. Ti so bili prvi na listi kaznovanj, premeščanj na slabša delovna mesta in odpustov. Njihovi sinovi in hčere so zaradi tega zelo težko dobili zaposlitev v tovarni.

Vse zadeve, ki so jih zaupniki ponovno predložili v rešitev 18. aprila 1935 tehničnemu direktorju Dostalu, je ta odklonil, še tiste, ki jih je prej že odobril. Na intervencijah zaupnikov pri obratnih šefih so se ti izgovarjali, da bodo vse uredili, ko bodo imeli čas ali pa, da niso pristojni, ker je to stvar direkcije.

Tehnični direktor Dostal in drugi iz direkcije so se izgovarjali, da je to stvar obratovodij, ali da se morajo še s tem ali onim pogovoriti.

Stvari se niso premaknile nikamor. Zato je strokovna organizacija SMRJ na zahtevo glavnih delavskih zaupnikov Ignaca Kralja in mene sklicala velik protestni shod 31. 5. 1935 v nabito polni dvorani Delavskega doma pri Jelenu. Na shodu so bili tudi tovariši iz tovarne verig v Lescah, ki so takrat tudi stavkali in vodili boj za obrambo svojih pravic.

Ignac Kralj in jaz sva poročala o spornih zadevah, o tem, kako je KID ignorirala vsa naša prizadevanja, mimo tega pa sva pojasnila težko stanje, ki bo peljalo še v večjo negotovost, če se sporne zadeve ne uredi. Kralj je omenil tudi to, kar je izjavil že Dostalu, da bodo v primeru, če se stvari ne uredi, zaupniki odklonili vso odgovornost za posledice, ki bodo zaradi brezbržnega odnosa do delavskih pritožb in zahtev sledile. Dostal mu je na to odgovoril, da bi v takem primeru zahteval samo razrešitev Ignaca Kralja kot delavskega zaupnika.

Ko smo na shodu govorili o naši solidarnosti s stavkajočimi v Lescah, so zborovalci manifestirali svojo neomajno odločitve, da bomo, če bo treba, tudi na Jesenicah šli v stavko. Brez dvoma je stavka leščanskih kovinarjev dajala zgled tudi tistemu delu jeseniškega delavstva, ki je na to sredstvo delavskega boja gledal s strahom in nezaupanjem. Bila je spodbuda naših namenov, da bo poleg boja za rešitev spornih vprašanj, naša stavka manifestirala tudi široko akcijsko enotnost delavstva in obenem tudi izražala protest proti obstoječim družbenim razmeram. Tako bi naša stavka dobila še prav poseben pomen za delavstvo v vsej državi, prvič že zaradi

Stavkajoči delavci na Javorniku

borbene tradicije jeseniških kovinarjev in njihove potencialne moči, takrat največje železarnice v Jugoslaviji. Prav to pa bi vplivalo na borbeno razpoloženje delavstva v drugih industrijskih središčih in krajih Slovenije in Jugoslavije.

Tak je bil naš namen, ko smo stavko pripravljali. Zaradi lažjega razumevanja same stavke pa je potrebno povedati nekaj o silah, ki so vplivale na njen nastanek in potek — na njeno realizacijo.

VLOGA DELAVSKIH STROKOVNIH ORGANIZACIJ IN VLOGA DELAVSKIH — PO ZAKONU IZVOLJENIH — ZAUPNIKOV

V času stavke leta 1935, je bilo zaposlenih v vseh obratih KID na Savi, Javorniku in Dobravi, približno 2.470 delavcev. V delavskih strokovnih organizacijah jih je bilo organiziranih okrog 1.870 ali 76 odstotkov, neorganiziranih pa okrog 600 delavcev. Po številu je bila najmočnejša marksistično usmerjena strokovna organizacija imenovana Savez metalških radnika Jugoslavije (SMRJ), ki je imela takrat 1.070 članov ali 43 odstotkov zaposlenih delavcev oziroma 57 odstotkov vseh organiziranih. Druga je bila Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) s približno 19 odstotki, tretja pa Narodna strokovna zveza (NSZ), z okrog 14 odstotki vseh organiziranih delavcev.

Ob času volitev delavskih zaupnikov januarja 1935 je bilo zaposlenih nad 2.200 delavcev. Vpliv posameznih organizacij na delavstvo kaže izid teh volitev, 25. januarja 1935. SMRJ je dobil 1.314 ali 59,18 odstotkov glasov in 21 delavskih zaupnikov, JSZ 495 ali 22,27 odstotkov glasov in sedem zaupnikov, NSZ pa 351 ali 15,79 odstotkov glasov in šest zaupnikov.

Skupno smo imeli 34 delavskih zaupnikov in to za obrate na Savi 16, na Javorniku 12, za elektroodno tovarno na Dobravi pa šest. Za starešino delavskih zaupnikov celotnega podjetja in obrata na Savi sem bil izvoljen jaz, za obrate na Javorniku Ignac Kralj in za elektroodno tovarno na Dobravi Jože Bucek — vsi izvoljeni na listi SMRJ.

Nameščenci KID so imeli svojo strokovno organizacijo, ki pa z nami ni imela

nobene zveze in je javno sploh ni bilo čutiti.

Odnosi med stokovnimi organizacijami niso bili dobri, čeprav je šlo za enotne ekonomsko-socialne interese vseh zaposlenih delavcev in je stalni pritisk podjetja na priborjene pravice delavcev zahteval odločnejših akcij.

JSZ in NSZ sta bili pod močnim vplivom političnih faktorjev iz vrst državnih političnih strank, JNS in JRZ, oziroma pod vplivom duhovščine in nekaterih vodilnih ljudi pri KID, ki so bili pripadniki teh strank. S tem pa ne trdim, da v teh organizacijah ni bilo delavcev z razredno zavestjo, ki so zahtevali skupne akcije in so bili pripravljeni tudi na ostrejšo spopade s podjetjem kar je pokazala pozneje tudi stavka.

Marksistično sindikalno gibanje v železarni na Jesenicah je imelo od prve svetovne vojne naprej vodilno vlogo. Vpliv tega gibanja je bil v različnih obdobjih različen, odvisno od ljudi, ki so stali v vodstvu organizacije in od njene notranje trdnosti. Tako stanje v sindikalnem gibanju se je manifestiralo tudi v taktiki podjetja proti delavstvu.

Institucija delavskih in nameščenskih delavskih zaupnikov je bila na zahtevo delavskih organizacij uzakonjena v zakonu o zaščiti delavcev. (Ker vlada ob sprejetju zakona o zaščiti delavcev, s katerim se določi institucija delavskih in nameščenskih zaupnikov, ni izdala tudi pravilnika o pravicah in dolžnostih zaupnikov ter o volitvenem postopku, do izvolitve zaupnikov ni moglo priti. Vlada je izdala pravilnik šele po šestih letih, to je 29. decembra 1927. Toda jeseniški kovinarji so sami izdelali pravilnik in ga predložili, 15. julija 1921 direkciji KID v potrditev. KID je po nasvetu zbornice za trgovino, industrijo in obrt predlog odbila. 25. januarja 1922 so kovinarji ponovno vložili predlog. Po enem letu je KID popustila sindikatu in leta 1923 priznala zaupnike še preden je vlada izdala pravilnik. Jeseniški kovinarji so tako prvi izbojevali obratne zaupnike in jih pri prvih volitvah izvolili 36.) Delavske zaupnike so volili delavci na splošnih tajnih volitvah po proporcionalnem sistemu vsako leto januarja.

Delavski zaupniki so imeli halogo, da: 1. delujejo za zaščito gospodarskih, socialnih in kulturnih koristi delavcev, zaposlenih v podjetjih;

2. vplivajo na vzdrževanje dobrih odnosov med delavci in njihovimi delodajalci; (Nesčajevanje na 16. str.)

3. sodelujejo pri pripravljanju in izdelovanju kolektivnih pogodb med delavci in delodajalci;

4. skrbe, da se delodajalci in delavci strogo drže vseh kolektivnih in individualnih delovnih pogodb;

5. posredujejo med delavci in delodajalci v sporih iz delovnega razmerja;

6. posredujejo pri določanju akordnih tarif;

7. stremijo za tem, da se strogo uporabljajo vse odredbe, ki jih predpisuje zakonodajna in administrativna oblastva za zaščito delavcev;

8. stremijo za tem, da se vzdržuje v podjetjih red in disciplina;

9. podpirajo delavce in delodajalce z nasveti ob izstopu z dela ali odpustu delavcev;

10. dajejo delodajalcem predloge za izboljšavo organizacije dela v podjetjih.

Delovanje delavskih zaupnikov je bilo posredniškega — pomirjevalnega značaja. O sprejemanju in odpuščanju delavcev, o določanju mezd in akordov, so imeli zaupniki izključno samo posredovalno funkcijo. Zbor delavskih zaupnikov je na prvi seji po volitvah izvolil predsednika »starešino zaupnikov«, ki smo ga imenovali glavni delavski zaupnik. Starešina je bil zakoniti predstavnik delavcev v podjetju. Za delavske zaupnike je zakon predvideval zaščito, da zaradi opravljanja svoje funkcije, niso mogli biti odpuščeni ali drugače preganjani.

Prošnje in pritožbe so sprejemali delavski zaupniki za oddelek v katerega so bili izvoljeni in jih posredovali starešini zaupnikov, da bi jih rešil na pristojnem mestu. Če starešina ni uspel v svojih intervencijah in je grozila zaradi tega stavka, je moral o tem nujno obvestiti pristojno inšpekcijo dela ter zahtevati, da bi ta posredovala, da bi se nevarnost odvrnila. Med stavko ali izporom ni smel starešina zaupnikov, dokler stavke ali izpora ni bilo konec, nastopati — niti kot govornik, če bi nameraval s svojimi govori zavleči nastali spor, niti kot vodja stavke v dotičnem podjetju.

V naši (SMRJ) strokovni organizaciji sta obstajali dve struji. Eno smo sestavljali mlajši tovariši, ki smo gradili svojo razredno zavest v delavskem prosvetnem društvu Svoboda, oziroma Enakost, in delovali pod vplivom KPJ. Desno strujo so sestavljali v glavnem takrat vodilni tovariši v podružnici SMRJ. Ti so se ogibali ostrejši borbi in hujšim spopadom s podjetjem in z oblastmi. Ta struja je bila pod političnim vplivom desnih socialistov. Do ostrejšega spopada med obema strujama je prišlo ob sklepanju kolektivne pogodbe aprila 1934, ko smo mlajši nasprotovali čl. 16 kolektivne pogodbe, po katerem bi podjetje lahko avtomatično znižalo mezde, če bi na trgu padle cene izdelkom železarne, in ker je vodstvo podružnice grozilo in kritiziralo mlajše zaradi ustavitve dela in demonstracij pred direkcijo, 27. aprila 1934, čeprav je ta akcija omogočila takojšen podpis kolektivne pogodbe. Ideološka razdvojenost in različna gledanja na metode boja so močno slabili našo borbena sposobnost.

Tiste, ki niso soglašali s taktiko vodstva, so imenovali »opozicija«. Ta je zahtevala od sindikalnega vodstva, da organizira odločne akcije proti podjetju in normalizacijo odnosov v organizaciji. Vodstvo organizacije je odklanjalo predloge »opozicije« in se izmikalo borbi. Predlogi »opozicije«, da bi se sporazumno formuliralo izhodišče za nadaljne akcije boja, so naleteli na gluha ušesa. Stanje je bilo tako, da je večina članov, ki je podpirala »opozicijo«, zahtevala akcije, vodstvo pa se je ogibalo boja. Podobno stanje je bilo tudi v Jugoslovanski strokovni zvezi (JSZ) in v Narodni strokovni zvezi (NSZ). Zaradi

Ignac Kralj, glavni zaupnik delavstva KID na Javorniku

tega je podjetje še lažje kratilo pravice delavstva. Delavski zaupniki so hodili na intervencije, toda brez uspeha.

Posebno mesto v gibanju jeseniških kovinarjev je pripadalo delavskemu kulturno-prosvetnemu društvu Svoboda oziroma »Enako st« in podružnici Zveze delavskih žena in deklet. Jedro najbolj borbene dela jeseniških delavcev so poleg članov KP sestavljali člani En akosti. Zato so bili pod posebnim nadzorstvom oblasti in preganjani. V Enakosti je imel v tem času pomemben vpliv naš delavski pesnik in pisatelj Tone Čufar. Njegove pesmi, zlasti pa njegova drama Polom, so takrat izredno vplivale na zavest jeseniških delavcev. To, kar smo leto poprej igrali v drami Polom, smo v nekem smislu doživljali v veliki stavki leta 1935.

Naše ženske, organizirane v Zvezi delavskih žena in deklet, prekaljene v preteklih borbah — saj so že leta 1932 pri izprtju (odpovedi delovnega razmerja) vsega delavstva manifestirale visoko borbena zavest, so bile pripravljene tudi na to borbo, ki nas je čakala.

VPLIV KPJ NA BORBENO RAZPOLOŽENJE JESENIŠKIH KOVINARJEV

Ob koncu leta 1934 sta obstajali na Jesenicah dve celici Komunistične partije s sedmimi člani. Od teh so bili razen dveh članov vsi novinci. Obstajal je začasni mestni komite, katerega so sestavljali: pročelnika obeh celic, sodrug Železnik in sodrug Peter kot član in instruktor pokrajinskega komiteja KPJ. Okrožnega komiteja takrat še ni bilo. Povezavo do Bleda in Kranja je opravljal mestni komite Jesenice. Okrožna organizacija je štela osem celic s 15—18 člani. Zveze z njimi so bile zelo slabe ali pa prekinjene.

13. septembra 1934 je bila razširjena seja mestnega komiteja Jesenice. Zelo temeljito so analizirali obstoječe stanje v partijski organizaciji, njen vpliv in vlogo v strokovni organizaciji in na drugih področjih. Sprejeta je bila ostra kritika partijskega dela za preteklo obdobje. Da bi se odpravile slabosti in da bi se delo poživelo, je komite sprejel tri resolucije in sicer:

- o organizacijsko političnem delu,
- o delu med kmeti in
- o strokovnem (sindikalnem) delu.

Ker obravnava resolucija o strokovnem delu vlogo partije v sindikalni organizaciji, vprašanje kolektivne pogodbe ter vprašanje socialne zaščite, jo navajam dobesedno v celoti:

»Resolucija o strokovnem delu, sprejeta na razširjeni seji m. k. Jesenice 13. 9. 1934.

Ekonomске borbe, ki so se vršile v delokrogu o. o., so bile zadnje marčno gibanje za novo kolektivno pogodbo. O. m. k. je sodeloval z govorniki na javnih zborovanjih, RSO še ni bila stvarjena, pač pa se je s simpatizerji delalo v tem pravcu. Po tej borbi je nastalo zatišje, akcija za podporo Trbovljam v štrajku se vsled naše slabosti ni izvedla. Predvideva se za 20. okt. gibanje za novo kolektivno pogodbo. Da ni bilo nikakih pomembnejših uspehov je vzrok v sledečih napakah: 1. org. RSO, niti samo naše članstvo ni zadostno poučeno o delu po tej liniji; sestankov strokovne organizacije se udeležuje 10—15 naših ljudi in simpatizerjev. Premalo se poskrbi za večjo udeležbo ter priprave za nastopanje se ne izvedejo preje. 2. Ogromna večina članstva »Enakosti« ki šteje 130 članov in ki se

Zbor delavskih zaupnikov SMRJ leta 1932

Delavci žične valjarne na Jesenicah

smatrajo skoro vsi za levičarje, se strokovnih sestankov sploh ne udeležuje. 3. Naši člani so v nasprotju z direktivami stranke in konkretnimi sklepi m. k. ob priliki trboveljske akcije capljali za socij. patrijoti in skupno z njimi čakali na natančnejše informacije Tomana, mesto da bi šli na izvedbo nameravane akcije. 4. Na član. sestankih naši člani ne izstopajo proti soc. birokratom iz strahu pred blamažo vsled premajhne sposobnosti v govorništvu. Tako pridejo taki sestanki brez besed s strani opozicije. 5. Premalo demaskiranje soc. patr. zlasti se ne razširijo med delavstvo izjave, ki zadajajo na raznih sejah in sestankih, še manj da bi se te izjave takoj na licu mesta od naših ljudi izrabile proti soc. fašistom. 6. Vsako pomanjkanje dela znotraj JSZ in NSZ. 7. Premalo intenzivna propaganda za RSO na podlagi enotne fronte v obratih. 8. Volitve obratnih zaupnikov, kjer so bile liste postavljene od zgoraj, brez našega odpora.

Naloga za bodoče delo: 1. Organizacijsko oživotvorenje RSO in postavitve vodstva RSO. 2. aktiviziranje članstva »Enakosti« (ki se smatra kot levo) za delo strok. org. in pridobivanje za RSO. 3. potom članskih in obratnih sestankov izvesti kampanjo za pripravo nove kolektivne pogodbe; sestava konkretnih zahtev. 4. Priprava na volitve obratnih zaupnikov 1935 in predpriprava s preštudiranjem zakona o zaščiti in ostalo.

Meseca decembra je bila v Ljubljani IV. konferenca KPJ. Sklepi te konference so bili objavljeni v brošuri, ki je imela naslov »Turizem v Sloveniji«. Ta brošura je krožila med jeseniškimi komunisti in simpatizerji. V njej so bili objavljeni sklepi izredne pomena za delo med delavci.

Sklepi te konference so predvidevali naslednja sredstva razrednega boja v tem obdobju:

1. stavke in množična gibanja (zbovanja, demonstracije in shodi za uresničevanje neposrednih zahtev),

2. razvijanje dnevnih ekonomskih bojev v velika politična gibanja in stavke; razširjanje stavk in gibanj iz posameznih podjetij, vasi in krajev na celotne industrijske panoge in področja itd.

Za pripravljanje odločilnih bojev za oblast pa je konferenca postavila naslednje neposredne naloge borbe:

1. boj za izplačevanje, proti znižanju in za povišanje mezd,

2. skupne akcije vsega proletariata proti poslabšanju socialnega zavarovanja delavcev in za takojšnjo pomoč brezposelnim na račun države in podjetnikov,

3. boj vasi proti rubežem in prisilnemu izterjevanju davkov in dolgov ter proti kuluku,

4. boj proti vsem oblikam nacionalnega zatiranja,

5. boj za pravice političnih obsojencev in njih amnestije, boj za ukinitev zakona o zaščiti države, za svobodo tiska in organizacije.

6. boj za ostvareitev akcijske skupnosti delavskega razreda in enotnosti sindikalnih organizacij na temelju razrednega boja.

Sklepi IV. partijske konference so imeli močan vpliv tudi na naše delo, saj so bili odraz težnj širokega delavskih množic, zlasti odraz borbenega razpoloženja naprednih delavcev v industrijskih centrih. V tem času je Slovenijo zajel širok stavkovni val. Januarja 1934 je bila stavka kovinarjev v Guštanju (Ravne), v maju so stavkali tekstilci v Mariboru, 5. junija so zasedli trboveljski rudarji rudnike in šli v hudo gladovno stavko. V Hrastniku so rudnik zasedli žandarji. Septembra so stavkali grafični delavci v Ljubljani in tekstilci v podjetju »Ika« v Kranju. Februarja 1935 so začeli s stavko gradbinci v Celju, aprila rudarji v Libojah, od 15. maja do 5. junija kovinarji v Lescah, od 2. maja do 6. junija so stavkali tekstilci v Kočevju zaradi odpuščenja delavcev.

Tudi jeseniški kovinar je moral seči po zadnjem orožju — po stavki.

Nerešena vprašanja, polno drobnih spopadov in psihološka pripravljenost delavcev na boj so bili močnejši faktorji od neaktivnih vodstev strokovnih organizacij. Edina organizirana politična sila, ki je stala za bojno razpoloženimi delavci, je bila mlada, sorazmerno maloštevilna partijska organizacija, ki je opirala svoje delo na širok krog simpatizerjev in borbene akcije v tovarni in kraju.

PRIPRAVA NA STAVKO, NJEN ZAČETEK IN NJENA LEGALIZACIJA

Tretjega julija sva šla s predsednikom podružnice ŠMRJ Ivanom Čelesnikom k tehničnemu direktorju KID inž. Dostal, da še enkrat poizkusiva reševati sporne zadeve. Dostal naju ni sprejel. Protestirala sva pri generalnem tajniku KID dr. Oberšnelu, ki je zadevo sporočil generalnemu direktorju Nootu. Le-ta je za dan razprave določil 5. julij, a takrat nam je Noot le

obljubil, da bomo obveščeni, kdaj se bodo naše zahteve reševale.

To je bila pred stavko naša zadnja intervencija na direkciji. Vsak nadaljnji poizkus, da bi rešili obstoječa nesoglasja s posredovanji, se nam je zdel zaradi vse hujšega izigravanja uprave KID nesmiseln. Intervencij zaupnikov je bilo dovolj, saj sem samo jaz kot glavni zaupnik od izvolitve konec januarja 1935 pa do 17. julija 1935 napravil 71 raznih intervencij, da ne omenim intervencij glavnih zaupnikov Kralja in Bucka ter drugih.

Delavski zaupniki so svojo posredovalno nalogo, ki jim jo je določal zakon, opravili. Vodstva delavskih strokovnih organizacij niso bila pripravljena na ostrejšo intervencije. Ostala nam je le akcija mimo strokovnih organizacij, odločen protest, da tako ne moremo in nočemo več.

Odločili smo se za stavko!

Stavkati bi začeli že prej, pa smo se pripravljali na zlet Svobod 7. julija v Celju. Na zlet smo se peljali s posebnim vlakom. Velike manifestacije delavske solidarnosti in izrazi borbenega razpoloženja v Celju so izredno močno vplivali na naše tovariše. To nam je zelo olajšalo odločitev za stavko, ki smo jo večkrat omenjali po razpravah pri generalnem direktorju Nootu 5. julija.

Zadnji sestanek, na katerem smo se dogovorili, kdaj in kako bomo začeli stavkati, smo imeli v četrtek, 11. julija, pozno popoldne pri Koniču na Javorniku. Navzoči so bili le nekateri delavski in organizacijski zaupniki ŠMRJ. Računali smo, da bo na njih ležalo glavno breme stavke. Na sestanku so bili: Iganc Kralj, Franc Sirc, Alojz Znidar, Janko Noč, Janez Smid, Viktor Stražišar, Karel Preželj, Edi Giorgioni, Franjo Federl, jaz in morda še kdo. Dogovorili smo se, da bodo začeli delavci obratov KID na Javorniku stavkati v petek, 12. julija, ob 6. uri zjutraj, tako da ostaneta v tovarni nočna in dopoldanska izmena. Ob 14. uri naj se nam pridruži še popoldanska izmena. Za vsak obrat je bil zadolžen po eden od prisotnih, da bo poskrbel, da bo delo ustavljeno in da ne bi v obratih nastala kaka škoda. Dogovorili smo se tudi, kako zavarovati izhode, da onemogočimo poizkuse odhoda morebitnim stavkocizom iz tovarne, oziroma prihod provokatorja vanjo. Federl in Giorgioni sta prevzela nalogo, da bosta obvestila naše žene in dekleta, da bodo zjutraj ob 6. uri z zunanje strani zavarovale tovarno med drugim tudi pred žandarji, če bi le-ti poizkušali s silo izgnati delavce.

Zvečer sva se z Ignacem Kraljem pogovorila, kako bova v stavki nastopala kot delavska zaupnika, da ne bi dala videza, da sva med organizatorji. Dogovorila sva se tudi, kako bomo legalizirali stavko. V tem tednu sva oba delala v dopoldanski izmeni, Kralj v obratu grobe proge na Javorniku, jaz pa v obratu žične valjarne na Savi. Domenila sva se, da mi bo Kralj takoj, ko bo »izvedel« za stavko to sporočil po telefonu kot starešini vseh zaupnikov KID, jaz pa bom poskrbel, da se stavka legalizira.

Tisto noč nisem mogel zaspiti. Razmišljal sem o tem, kako bo stavka uspela. Računali smo, da bo ta boj hud, da nam bo nasprotovala tudi državna oblast in stavke morda ne bodo podprla oficialna vodstva strokovnih organizacij na Jesenicah. Zato smo morali izbrati previdno taktiko, s katero smo iznenadili vodstvo KID, ki je bilo v prvem trenutku stavke popolnoma dezorientirano.

Dne 12. julija sem bil že kot običajno približno deset minut pred šesto uro na svojem delovnem mestu v obratu na Savi. Ko sem z žerjavom prekladal caglje, me je okrog 6.30 prišel nekdo poklicat, naj grem takoj k telefonu v pisarno, ker me nujno

zahteva glavni zaupnik na Javorniku Ignac Kralj. Ta mi je z »zaskrbljenim« glasom sporočil, da so delavci javorniških obratov začeli stavkati in so zasedli tovarno. O tem sem hotel obvestiti generalnega tajnika KID dr. Obersnela, a je bil ta dan odsoten, zato sem poklical po telefonu inž. Cirila Rekarja, šefa martinarne, in mu povedal o stavki na Javorniku. Prosil sem ga, da o tem nemudoma obvesti generalnega direktorja Noota. Sam ga nisem mogel neposredno obvestiti, ker nisem znal nemško. Noot pa kljub desetletjem, ki jih je preživel v naši dolini, slovenščine ni razumel.

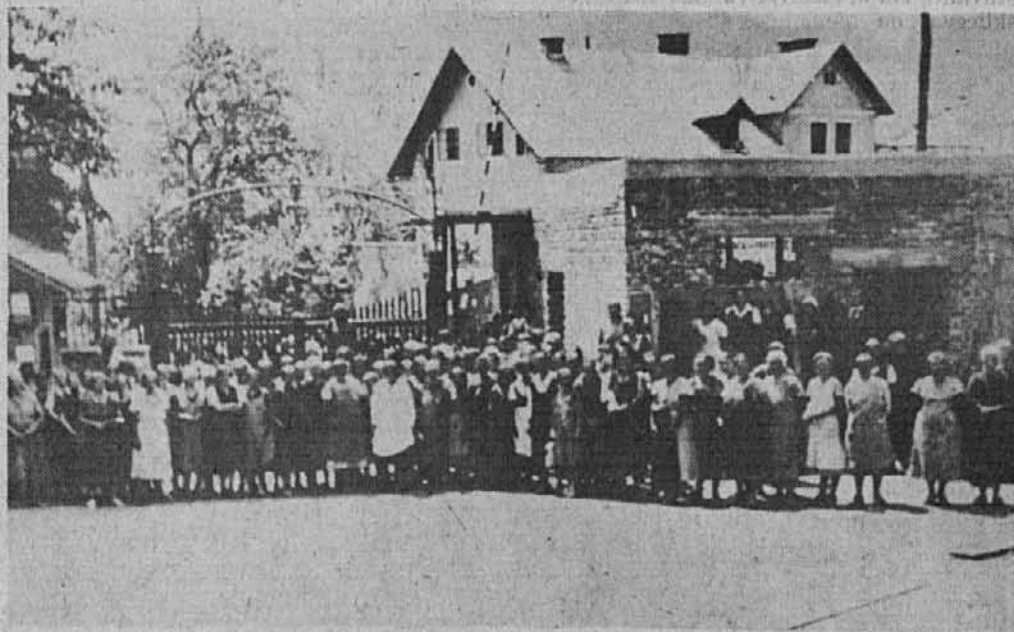
Po razgovoru z inž. Rekarjem sem se z motorno železnico odpeljal na Javornik. S Kraljem sva našla direktorja javorniških obratov inž. Fischerja. Očitala sva mu, da je stavka posledica njihovega izigravanja pravic delavcev, ki sedaj nočejo poslušati niti svojih zaupnikov. Imel sem vtis, da je bil zelo prizadet. Njegovo reagiranje je bilo umirjeno – defenzivno.

Kako se je stavka začela, naj povedo tisti, ki so v stavki na Javorniku sodelovali. Delavec **Jože Stražišar** se tega spominja takole:

»Drugi dan ob tričetrt na šest grem mimo vratarja javorniške tovarne na delo. Delavci so hodili na delo kot ob drugih dnevih. Grem skozi dvorišče v obrate, ne opazim nobenega izrednega gibanja. Vse je bilo videti normalno, nikjer nobenega znamenja za stavko. Pet minut pred šesto uro je nenadoma zaživel. V vseh obratih so se pojavili ljudje, ki so poročali, da je izbruhnila stavka, da nihče ne sme domov, da so ženske pred vratarnico in ne pustijo nobenega delavca iz tovarne. Nekaj minut pred šesto uro, ko je bilo treba zamenjati nočno posado, ki nas je že klicala na izmeno, samo »zankarji« (delavci v valjarni, ki lovirajo in vtikajo med valje žareče železo, iz katerega se valja žica in drugi profili) dnevne posade imeli posvet o ustavitvi male proge. Toda preden smo sklenili, da ne gremo zamenjati nočne dneve, je od adjustaže (obrat, kjer se pripravljata valjani material za odpremo kupcem) prišlo 15 delavcev. Postavili so se tako blizu proge, da predprogarji niso mogli valjati cagljev, iz peči pa ne dovažati. Tako je mala proga obstala.

Tej grupi 15 ljudi smo se pridružili tudi mi ter odšli proti grobi progi (na grobi progi se iz vlitih kosov ingotov v martinarni valja profile debelejših dimenzij, tračnice, osi itd. ali pa caglje za nadaljnje valjanje) in naprej na progo grobe pločevine. Tudi ta je ob našem prihodu takoj obstala. Zadnja proga, ki smo jo ustavili, je bila proga fine pločevine; tu se je natlačilo toliko ljudi, da je bil prostor med pečmi in progami popolnoma napolnjen in ni bilo več mogoče valjati. V dobrih petih minutah so obstale vse proge na Javorniku. Zanimalo me je, kaj je delal ta čas Kralj, glavni zaupnik delavstva na Javorniku. Prepričan sem bil, da so za stavkovnim gibanjem v ozadju Kralj, Vencelj Perko in nekaj njunih najožjih prijateljev. Kot zaupnik ni mogel z drugimi delavci ustavljati obrate, navduševati z govori, zagovarjati stavko pred delavci, njegova naloga je bila posredovalna. Zato je bilo videti, kot da delavci vodijo stavko brez vodstva. Ko smo šli skozi obrat grobe proge mimo globoke peči, sem videl Kralja, ko je zapisoval kvaliteto ingotov v svojo beležko. Globoko zaverovan v svoje delo »ni videl« množice delavcev, ki so ustavljali delo v obratih. Šele ko je bilo delo ustavljeno, je šel za množico v adjustažo grobe pločevine. Ko je Kralj prišel med delavce, jih je po dolžnosti vprašal, zakaj so ustavili delo. Delavci so drug za drugim začeli stavljati pritožbe in zahteve.

Delavec **Zumer** pa se spominja začetka stavke takole:

Žene železarjev so zastražile vhode v tovarno

»Da se pripravljata stavka, se je že dalj časa govorilo. O stavki je bilo govora tudi na zletu v Celju. Lojze Žnidar je dobil nalogo, naj zjutraj ustavi obrat. Zjutraj ob pol šestih sem stopil k Tomažu in dejal, naj konča. Rekel je, da ima še nekaj cagljev v peči, ko bo to podelal, bo končal. Delavci so vedeli, zakaj gre in niso odhajali domov, ampak čakali. V tem je prišla že jutranja skupina. Ob 6. uri je prišel mojster Kučina in zahteval, da začnemo delati. Ko so vprašali, zakaj stojimo, je bil odgovor: »Strajkamo.«

Potem smo ustavili delo še v adjustaži in na težki progi. Nato smo vsi odšli v obrat fine pločevine. Vtem je pritekkel k meni obratovodja inž. Semlak in zakričal, da jaz ustavljam delo. Rekel sem: »Da.« Delavci so ga napadli. Pozneje se je govorilo, da je Semlaku nekdo grozil z nožem. Res je kazal žepni nož Semlaku. Nato smo šli pred pisarno. Po obratih smo potem organizirali red. Postavili smo stavkovni odbor.

Tako kot delavci v obratih, so tudi žene izpolnile svojo nalogo, in to bolje, kot smo pričakovali. Blokiranje so vse dohode v tovarno in manifestirale borbeno solidarnost z možmi, brati in sinovi. Začetek stavke je bil spodbuden, prva skrb premagana.

S Kraljem sva o nastali situaciji telegrafsko obvestila glavnega inšpektorja za delo pri banski upravi inž. Evgena Barago. Delavsko zbornico in oblastnega tajnika SMRJ za Slovenijo v Ljubljani Franca Leskovška. Nato me je delavec Čemažar peljal z motornim kolesom na sresko načelstvo v Radovljico. Tam sem obvestil sreskega načelnika dr. Vrečarja o stavki in o vzrokih, ki so jo povzročili.

Ko smo pripravljali stavko, smo na nekaj pozabili. Nismo vnaprej pripravili zahtev stavkajočih. Zato je bilo potrebno, da povemo in napišemo, zakaj so delavci ustavili delo. Predlagal sem Kralju, da to stori skupina, ki naj bi jo sestavljali pripadniki vseh treh strokovnih organizacij. Skupino so sestavljali: iz SMRJ Ignac Kralj in jaz, iz JSZ Valentin Smolej in Anton Smolej iz NSZ pa Matevž Kalan in Cena Praprotnik. Ta skupina se ni imela za uradnega predstavnika teh organizacij, ampak le za predstavnika vsega delavstva.

V adjustaži grobe pločevine, kjer je skupina imela sestanek smo na hitro napisali zahteve stavkajočih delavcev v 18 točkah, ki jih navajam v originalu tako, kot so bile predložene direktorji:

Delavci obrata Javornik vlagajo naslednje zahteve:

1. priznanje obratnih zaupnikov in organizacijskih zaupnikov,

2. nedoločeni cagљи fine proge,
3. fina proga – računamo moštvo 32 mesto 36 mož, kakor je v pogodbi,
4. 6 A material naj se plačuje po pogodbi,
5. akord adjustaže fine proge,
6. rezervarjem adjustaže fine proge 55 din dnevno,
7. mehanična delavnica – zvišanje plač,
8. akord težke proge, odprava nadomestne mezde med obratovanjem,
9. takojšnja rešitev vloženih predlogov pri direkciji KID,
10. ureditve plač v lužilnici in cinkarni kot dodatek kolektivne pogodbe,
11. izdati delovni red,
12. reducirani in kaznovani naj se vrnejo na svoja mesta v obrate,
13. sprejem delavcev na Javorniku le v sporazumu z obstoječimi organizacijami,
14. še enega tekača na fino progo,
15. nobenih posledic nasproti posameznikom zaradi ustavitve dela in spornosti, kakor tudi za plačilo zamujenega dela,
16. škarjevcem in ravnalcem fine proge še enega rezervarja,
17. priznanje lažjega dela rekonvalescentom,
18. delavstvo vztraja pri tem, da se o tem razpravlja na Javorniku.

Delavska deputacija (sledijo podpisi: Vencelj Perko, Matevž Kalan, Valentin Smolej).

Podpisniki in glavni zaupnik Ignac Kralj so bili zadolženi, da te zahteve posredujejo direktorji.

Iz formulacije zahtev je razvidno, da so bile na hitro sestavljene in da niso vsebovale podrobnejših utemeljitev. Točke so imele bolj obliko tez, gesel. Sicer so na direktorji dobro vedeli, za kaj gre. V razpravi s predstavniki direktorje se je pokazalo, da tako formulirane zahteve niso predstavljale take nejasnosti, da se ne bi vedelo, kaj hočemo. Bile so zadostna osnova za pogajanja.

Z vložitvijo zahtev je bila stavka legalizirana.

Okrog 11. ure dopoldne je prišel na Javornik sreski podnačelnik, komisar Andrej Bizjak. Zbrane žene pred tovarno ga niso pustile v tovarno. Neke žena je zaklicala: »Vencelj, glej, da boš tak, kot Jurman v Čufarjevi drami Polom!« Jurman je namreč predstavljaval delavskega voditelja in nepopustljivega borca za delavske pravice.

Bizjaku je uspelo priti v tovarno šele z našo intervencijo skozi stranska vrata. Sestali smo se v obratni pisarni, pred njo pa so se zbrali stavkajoči delavci. Bizjak jih je skozi odprto okno pozival, naj se vrnejo na

delo in jim dopovedoval, da niso upravičeni stavkati. Da bi laže vplival na delavce, se je skliceval na mene, češ da sem tudi jaz njegovega mišljenja. Ker je videl, da drugače ne bo šlo, je poizkusil s to provokacijo, misleč, da bom molčal. Zato sem se oglasil in povedal delavcem, da ne mislim tako, kot pravi podnačelnik in poudaril, da je za stavko odgovorno podjetje, ki jo je izzvalo s svojim brezobzirnim ravnanjem.

Po daljšem razgovoru z nami, nam je komisar Bizjak naročil, da skličemo vse stavkajoče delavce in jih pozovemo, da se vrnejo na delo.

Ker smo bili delavski zaupniki po zakonu dolžni v takih primerih pomirjevalno vplivati na delavce, smo sklicali vse delavce v obrat fine pločevine in jim povedali to, kar je »zelel« Bizjak. Pred zborom smo naročili reanjsljim delavcem, naj na ta poziv ostro reagirajo. Delavci so res ogorčeno odgovorili in odločno povedali, da ne bodo nehali stavkati, dokler KID ne bo zagotovila, da uredi sporne zadeve. Padali so vzkliki seveda po našem naročilu — na račun zaupnikov: »Tudi vi držite s podjetjem!« Tako reagiranje nam je bilo potrebno, da smo lahko potem kot zaupniki ostreje nastopili proti podjetju.

Očitno je bilo, da je sreski načelnik poslal Bizjaka z nalogo, da zaduši stavko. Ta pa je naletel na odločen odpor delavcev. Niti za to priložnost izbrani orožniki, ki so prišli takoj za Bizjakom na Javornik, niti Bizjakove besede: »Pazite, če bomo morali to noč tu prespati, jo boste drago plačali!« niso omajale borbenega razpoloženja stavkajočih.

Takratni komandir orožniške postaje na Javorniku Jarc je povedal takole:

»Tako je po izbruhu stavke je prišel iz Radovljice Bizjak in mi naročil, da moramo izprazniti tovarno. Odgovoril sem mu, da mora za tak ukrep prevzeti tudi vsa odgovornost za vse posledice. Povedal sem mu, da tak nalog lahko da samo za to pristojni politični uradnik in da zato ne morem dati povelja za izpraznitev tovarne.

V družbi z Bizjakom so bili še štirje pomembnejši predstavniki oblasti med njimi neki major, komandir žandarmerijske čete iz Kranja in Joco Jovanović, šef javne varnosti, ki je bil takrat na Bledu za zaščito kralja Petra in njegove matere Marije.

Tovarna je zahtevala, da se poveča žandarmerijska postaja na Javorniku za 100 orožnikov, a prišlo pa jih je le 40. Hrano, prenočišča in druge stroške je plačala KID. Na hrani in stanovanju so bili orožniki pri Dežmanu in Kosmaču ter drugod. Vsak dan opoldne so dobili poleg kosila tudi pol litra vina na osebo, ki ga je plačala KID. Kapetan Trbojevič, ki je tudi prišel na Javornik, je zahteval poleg hrane še dnevnic. Ko sem to sporočil Karlu Luckmanu (KID), je takoj pristal in dal meni denar, da ga izplačam. V razgovoru, ki sem ga imel z Luckmanom, je ta določil takele dnevnic: major 150 din, kapetan 20 din, jaz 50 din, podnačelniki po 40 din, kaplarji pa po 30 dinarjev.

Orožniki so zastražili tovarno od zunaj. Najmočnejša straža je bila pri glavnem vhodu, kjer je stražilo stalno od 8 do 12 orožnikov. Vsi orožniki so bili s čini. S silo si niso upali izprazniti tovarne, ker je bila vsa javnost z redkimi izjemami na strani stavkajočih in so se bali, da se bodo delavci uprli, zlasti ker so se širile govornice, da imajo nekateri med njimi orožje in eksploziv.

Nekoč po stavki me je Bizjak ob neki priložnosti vprašal, kaj bi storili, če bi dal nalog, da delavce s silo izženemo iz tovarne. Odgovoril sem mu, da bi se v tem primeru uprli tudi taki sili. Orožja pa nismo imeli in so bile take govornice brez osnove. To kar je banu Natlačenu uspelo, da je s silo izgnal stavkajoče tekstilce v Kranju leto pozneje, si ob naši stavki še ni upal storiti.

To jutro sta se zgodila dva incidenta. Stavkajoči so izgnali iz tovarne asistenta Ramovža, za katerega so sumili, da zapisuje delavce, ki so najbolj izstopali v stavki. Ramovža so se delavci lotili tudi fizično, toda bolj v opozorilo, kot pa z namenom da bi mu storili kaj hujšega. Le pri vratarju, ko ga je nekdo porinil, naj gre ven, je padel.

Drug primer se je pripetil mojstru Kučinu, ki so ga delavci nagnali iz tovarne zato, ker je delavce priganjal, naj začnejo z delom. Ženske, ki so stražile pri vratarju, so mu metale pesek v obraz. Zaradi teh incidentov smo imeli pozneje pri pogajanjih precej težav. Štirje delavci, za katere so menili, da so pri tem sodelovali, so bili po stavki aretirani in zaprti, podjetje pa jih je odpustilo iz službe.

Ženske in delavci niso pustili v tovarno niti vojaške komisije, ki je prišla iz Beograda prevzemati material in ga je nekaj dni že prevzemala.

Ob dveh popoldne je prišel oblastni tajnik SMRJ za Slovenijo Franc Leskošek. Prišli so tudi predstavniki delavske zbornice, inšpektor za delo banske uprave inž. Evgen Baraga, pozneje pa še predstavnik centrale JSZ iz Ljubljane Jožko Rozman.

Vsi poklicani in zainteresirani so pohiteli, le predstavnikov delavskih strokovnih organizacij z Jesenic ni bilo. Nekateri od teh so se ta dan umaknili z Jesenic, eden pa je celo izjavil: »Kar ste skuhal, to pojejte!« Prepričani so bili, da stavka ne bo uspela, ker niso verjeli v zmago, nekateri pa je tudi niso želeli.

Inšpektor za delo inž. Baraga in zastopniki delavske zbornice so na direkciji poskušali, da bi se pogajanja čimprej začela. Mi smo vztrajali, da bi bila le-ta na Javorniku, tam, kjer so nastajali spori, posebej še zato, ker smo sodili, da bodo pogajanja bolje potekala, če bodo pod neposrednim psihološkim pritiskom stavkajočih.

KID je vedela, kam meri ta zahteva, zato se je upirala in vztrajala pri tem, naj bodo pogajanja na direkciji. Sreski načelnik je predlagal kompromis, naj bi bila razprava v občinskem uradu na Jesenicah. Tudi na to nismo pristali. Končno smo le dosegli sporazum, da bodo pogajanja na nevtralnem mestu in to v osnovni šoli na Koroški Beli. Prvi dan stavke so se pogajanja nanašala le na vprašanje, kje naj bi le-ta potekala. Ponoči tega dne smo šli z

Leskoškom med stavkajoče v tovarno. Čeprav močno utrujeni od naporega dne, polnega negotovosti in razburljivih dogodkov, smo bili dobro razpoloženi. Razpoloženje delavcev v tovarni je bilo odlično, njihov borbeni duh je bil na višini. Razen redkih izjem je vladala popolna akcijska enotnost in volja vztrajati do zmage. Pogovarjali smo se dolgo v noč in določili nadaljno taktiko boja.

V soboto, 13. julija ob dveh popoldne so se pod vodstvom inšpektorja Barage začela pogajanja v šoli na Koroški Beli. Začeti bi se morala že dopoldne ob 9.30, pa so se zaradi spora o kraju zavlekla do popoldneva.

Delavci so bili zastopani z enainštiridesetimi delegati, s strani podjetja pa so bili generalni direktor Noot, tehnični direktor inž. Dostal, generalni tajnik dr. Obersnel, podpredsednik upravnega sveta KID Avgust Praprotnik, Ike Panič iz Beograda in sreski načelnik dr. Vrečar, ki je prišel v policijski uniformi.

Med razgovori se je podpredsednik KID Avgust Praprotnik obregnil ob dejstvo, da v našem boju sodelujejo tudi ženske. Cinično je izjavil: »Baba je za k šparhetu (štedilniku) in za v španpet (posteljo)«. Ta žalitev nas je prizadela in smo nanjo tudi reagirali. Praprotnikova izjava pa je še tako napeto vzdušje le še poslabšala.

Podjetje je trdovratno odklanjalo vsak sporazum in zavračalo zahteve delavstva. Tako stališče je KID opirala na dejstvo, da vodstva strokovnih organizacij na Jesenicah ne podpirajo stavke, da so neaktivna, da bo zato podjetju uspelo stavko zlomiti. Stališče KID ni omajalo naše odločnosti, ker smo računali na pomoč delavcev savskih obratov. Naši tovariši na Jesenicah so v tem že začeli pripravljati teren za razširitev stavke v obrate na Savi.

Na razpravi v ponedeljek, 15. julija je bil dosežen sporazum o nekaterih nebitnih vprašanjih podjetje pa je vztrajalo, naj se najprej začne delati in da naj se sporna vprašanja na Javorniku obravnavajo najprej s šefom javorniških obratov inž. Fischerjem.

V tem smo videli nov poizkus KID, da po ovinku zlomi stavko. Zato in ker so popoldne tega dne stopili v stavko tudi delavci obratov na Savi, je delavska delegacija zapustila pogajanja.

V STAVKO STOPIJO TUDI DELAVCI SAVSKIH OBRATOV

Že pri dopoldanski razpravi v šoli so zastopniki podjetja izjavili, da so obveščeni, da bo tudi delavstvo na Savi ob 14. uri ustavilo obratovanje. Odgovorili smo, da bomo vplivali, da do tega ne bo prišlo, če bodo razprave potekale zadovoljivo da pa ne moremo nasprotovati, če se hoče delavstvo Save solidarizirati z delavci na Javorniku.

Obvestilo, da se delavci na Savi pripravljajo na stavko, je Dostal poslal Nootu ob 11. uri.

»Štev. 21

15. 7. 1935

Zelo spoštovani gospod generalni direktor!

1. Gospod Praprotnik je ob 10.45 telefoniral, da bo ob dveh prispel na Jesenice...

2. Gospod Luckman pravkar sporoča, da je bilo pri Jelenu (Delavski dom na Savi, opomba pisca) sklenjeno, danes ob drugi uri začeti stavkati. Jutranja posada naj ob dveh ne odide, pač pa naj prideta popoldanska in nočna posada v obrat. Prosim, da boste poslušali pri g. okrajnem načelniku, iz bo orožništvu izdan nalog, naj že ob četrtno na dve zasede (na Jese-

Množica se je poslovila od ponesrečenega kurjača Tomazina

nicah) vrata, dohode in obratne ograje, da popoldanska posada ne bo mogla v obrat (podčrtal pisec).

Za interno obratno varnost skrbim jaz! Sarže, plin, itd.

Ob 11. uri odpravljeno!

Dostal»

Kako dramatičen učinek je imelo to obvestilo, nam pove odgovor, ki ga je generalni direktor Noot poslal Dostalu. Odgovor se je glasil:

»Odločitev je strašno težka. Zastopnik okrajnega načelstva in inž. Baraga menita, da če je bilo sporočilo le strašilni strel in ne bodo stavkali, mi sami napravljamo položaj nevzdržen.

Gospod Baraga bi se o vprašanju negotove situacije rad pogovoril z gospodom... in z vami. Povedal sem mu, da pride g. Praprotnik ob pol treh in se bo z vami o vsem pogovoril. Zaupniki trdijo, da stavka še ni sklenjena, da pa ljudje z Javornika silijo k odločitvi.»

Odločitev je padla. Komunisti in levo usmerjeni delavci Albin Pibernik, Nande Pogačnik, Anton Thaler, Franc Rozman, Janez Mlakar, Franjo Federle, Filip Brajc, Albert Vergelj, Franc Ravnik in mnogi drugi so znotraj tovarne, Tone Čufar, Ivan Sedej, Angela Saračević, Julka Pibernik, Lovro Albreht in drugi pa zunaj tovarne pripravili vse, da so stopili v stavko tudi delavci na Savi. Orožniki so že pred poldrugo uro zasedli glavne vhode v tovarno, pred glavno pisarno, pred delavskim domom, kinom Radio, mojstrsko hišo in drugod. Imeli so nalog, da ne pustijo delavcev v tovarno. Šele na protest delavcev in privolitev orožniškega kapetana so pustili delavce popoldanske izmene v tovarno. Tudi ženske so se že zbrale pred vhomom v tovarno in pri Jelenu ter spodbujale delavce, naj stopijo v stavko. Orožniki so jih začeli surovo odganjati, suvati s puškimi kopiti itd. Celo noseči ženi niso prizanesli. Odganjali so ženske in otroke, ki so prinesli kosilo možem, ker le-ti niso prišli domov. Gospodinja Marija Zorman je vrgla kosilo orožniku v obraz, ker je ni pustil, da ga odnese možu.

Kako so začeli stavkati na Savi, pa naj povedo nekateri tovariši, ki so pri tem sodelovali:

Nande Pogačnik: »Pibernik me je poklical na razgovor in me obvestil o tem, da greva na Javornik in se pomenimo s stavkovnim odborom, ki so mu načelovali Nace Kralj, Viktor Stražišar, Viktor Kejžar in drugi. Dogovorili smo se, da je nujno potrebno, da tudi obrati na Savi stopijo v stavko in s tem pokažejo enotnost in solidarnost. Stavko je bilo treba izvesti strogo zaupno. Ko sva bila s Pibernikom na Javorniku, je stavkovni odbor zahteval od naju, da takoj obvestiva zaupniški delavski zbor, naj stopi v stavko Sava in naj nihče ne zapusti delovnega mesta oziroma tovarne. Takoj nato sva s Pibernikom odšla na njegov dom, tu je bila njegova žena Julka. Tu smo dokončno izdelali načrt. Tedaj je, prišel k Piberniku tudi Albreht z Javornika. Bil je zelo razburjen in ni vedel, da imava s Pibernikom že vse naloge in sklepe za stavko. Predlagal je, da bi tudi ženske podprle moše s svojo revolucionarnostjo. Zato naj bi obvestili Angelo Saračević, naj organizira žene, ki bodo stražile pred tovarno, da ne bo stavkokazov.

Po najkrajši poti smo obvestili bolj zanesljive delavske zaupnike in ustavili obrate. Najprej smo ustavili predelovalne obrate, potem še druge.

Vedeli smo, da bi najtežje ustavili delo v mehanični delavnici, zato sva se odločila s Pibernikom, da gredo vsi iz predelovalnih obratov pred mehanično in tako vplivajo na prekinitve dela.»

Franc Rozman: »Takoj smo postavili zvezo z Javornikom. O vsem smo bili sproti obveščeni — kako poteka stavka, kakšno je

razpoloženje med stavkajočimi in kako potekajo razprave. Zastopniki KID pa niso imeli razumevanja, da bi takoj popravili krivice, ki so bile storjene delavcem na Javorniku. Ravno obratno. Prenehali so se pogajati. 15. julija dopoldne smo dobili obvestilo, naj tudi jeseniški delavci takoj stopijo v stavko. Ker smo bili že pripravljene, naloge pa že imeli razdeljene, smo takoj začeli ukrepati. Bil sem povezan z Alojzjem Kavčičem v hladni valjarni in Matevžem Jeklarjem v žični valjarni. Ta dan sem bil zaposlen na popravilu martinove peči št. 4. Ko sem dobil obvestilo za akcijo, sem se napotil skozi žično valjarno, kjer mi je Jekler povedal, da imajo v peči še nekaj ingotov in ko bodo te predelali, bodo ustavili delo. Šel sem naprej v obrat valjarne, kjer so mi Kavčič in še nekateri tovariši rekli: »Začeti je težko.« Povedal sem, da je treba ustaviti delo, da je to naloga. Začeli so stroje ustavljati. Šel sem naprej skozi obrat žičarne in gledal, kako delavci ustavljajo stroje, pa je prišel za menoj šef obrata Siler in me vprašal, kaj delam tu. Odgovoril sem mu, da pomagam ustavljati delo, kot vidi. Opozoril me je na škodo, ki bo nastala na materialu, pa sem mu odgovoril, da tako vso škodo prevažajo na ramena delavcev.

Nato sem odšel nazaj na svoje delovno mesto. Spravil sem orodje in šel pomagat delavcem iz predelovalnih obratov in žične valjarne, ki so imeli nalogo, da gredo ustavljat druge obrate. Zidarji so šli z menoj. Ko sem prišel pred mehanično delavnico, je bilo tam polno delavcev iz omenjenih obratov. Zahtevali so, da se ustavi delo tudi v mehanični delavnici. Albin Pibernik in Jože Čelesnik sta mi rekla, naj grem z njima h glavnemu vratarju, češ da so tam delavci, ki silijo domov. Pojasnili smo jim, zakaj moramo stavkati. Večina navzočih je to tudi razumela in so se vrnili v svoje obrate. Naše žene so preprečile slabičem, da bi odšli domov, pa čeprav so se za njihovimi hrbtmi zbirali orožniki. Kmalu za tem so prišli martinariji in postavili stražo na glavnem vhodu v tovarno. Med njimi so bili Janez Žlebir, Jože Trebušak in Albin Vister, drugih nisem poznal po imenu. Delavci so straže postavili tudi na drugih mestih. Ko je bilo pred glavnim vratarjem vse v redu, smo se vrnili v obrate. Videli smo, da vsi stojijo, stavkajoči pa se zbirajo po skupinah in se pogovarjajo o stavki. Začetek je bil težak, ampak uspešen.

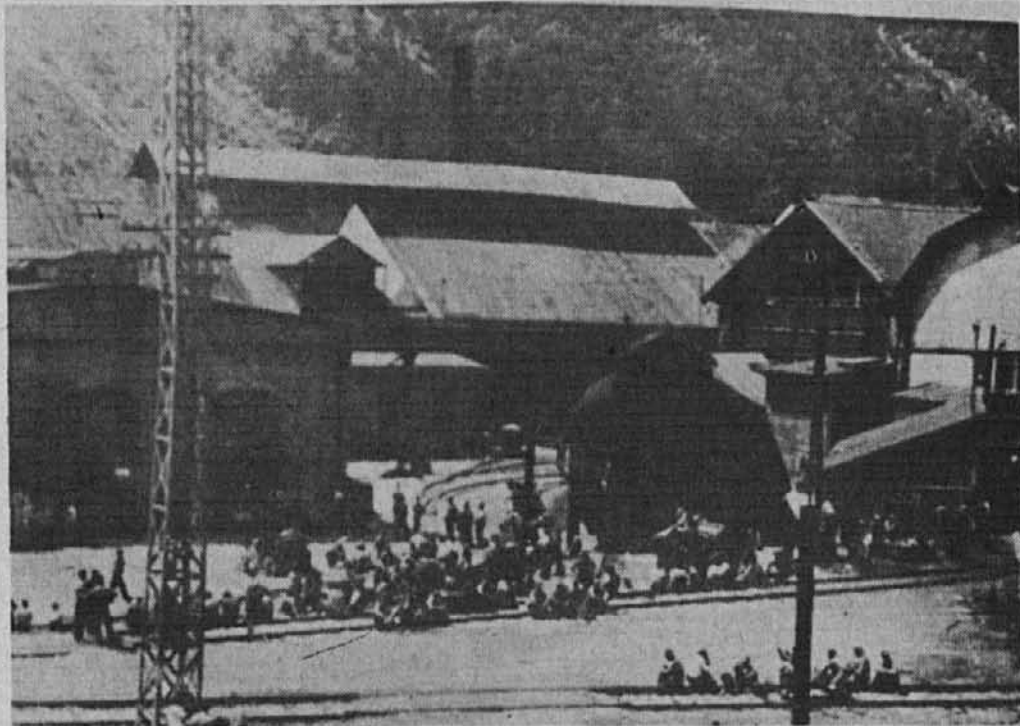
Na sestanku, ki je bil ob 16. uri v žični valjarni, je bilo stavkajočim pojasnjeno,

zakaj je moralo priti do stavke. Dobili so tudi navodila, kako morajo ravnati v tovarni, da morajo paziti na stroje, se pokoravati vodjem straž, vzdrževati red in čistočo po obratih itd. Poleg vsega tega pa je bila naša glavna naloga, da gremo po dva, in dva po tovarni in obratih ter pazimo na omahljivce in nasprotnike stavke. Na teh obhodih sva bila vedno skupaj z Jožem Čelesnikom. Temeljito sva pregledala vse obrate, skrita mesta, kjer bi se lahko sestala kaka nezaželena skupina. Ko sva videla, da stavkajoči že počivajo, da vladata red in mir in da so straže na svojih mestih, sva si tudi midva poiskala prostor za počitek. Sla sva v žarilnico, vzela vsak svoje poleno za vzglavje, se vlegla vsak na eno talno peč (v talnih oziroma v globinskih pečeh so žarili žico in tračno železo ter so bile še nekaj dni tople po ugasitvi) in zaspala.»

Janez Žlebir: »Spominjam se, kako je bilo za časa stavke v martinarni. Dneva se ne spominjam. Spominjam se pa, da smo ta dan prvo saržo izpustili okrog 10. ure dopoldne, potem pa nismo več nakladali. Zadnja sarža je stekla okrog 16. ure. Tako je tudi martinarna prenehala delati. Še preden je obstala zadnja peč, me je določilo vodstvo stavkovnih straž, da odidem na stražo pred glavni vhod. Ko smo bili na straži, smo bili obveščeni, da nameščenci martinarne razkladajo premog. Ustavili smo tudi to delo.»

Ciril Bukovnik: »Okrog 13.30 smo zvedeli, da nekateri obrati že stojijo, kako bi z našim, pa nismo vedeli. Kar naenkrat so se vrata odprla, med nami so se pojavili delavci iz hladne valjarne, žičarne in žične valjarne; zahtevali so, da tudi mi ustavimo delo. Pri vratih sta stala šefa obratov inž. Vagner in inž. Sauer. Ko sta videla, kaj se dogaja, sta se umaknila na drug konec delavnice, stavkajoči pa so vse bolj pritiskali v mehanično delavnico in zahtevali, da se mora ustaviti delo. Na kraju, kjer sta bila Vagner in Sauer, sem bil tudi jaz pri svojem stroju. Ko je Vagner videl, da je zahteva po ustavitvi obrata čedalje večja, je stopil k meni in mi rekel: »Bukovnik, ustavite obrat, ker zoper silo ne moremo nič!« Tako se je ustavil tudi obrat mehanične delavnice.»

Ker orožniki na Savi niso mogli preprečiti stavke, je Luckman poskusil z gasilci, ki naj bi pregnali stavkajoče z vodnimi curki. Zaradi velike ogorčenosti delavcev, ki jih je vodil Albin Pibernik, so se gasilci umaknili. Uprava podjetja je uvidela, da

Delavci so zasedli obrate in prometne naprave

tako ne bo zlomila delavcev, zato je v torek, 16. julija, izdala poziv stavkajočim. V tem pozivu pravi med drugim:

»Kdor bo od stavkajočih v sredo, 17. julija, ob 12. uri popoldne še na tovarniških tleh, naj sebi pripíše posledice svojega protipravnega postopanja.« Hkrati s tem pozivom pa je podjetje izdalo poziv z naslovom: »Vsej javnosti«, v katerem je pojašnilo položaj in svoje ravnanje. Ta poziv se je glasil:

»Delavstvo naših železarskih obratov na Jesenicah in na Javorniku je pristopilo v stavko. Stavka je izbruhnila dne 12. t. m. na Javorniku ob 6. uri zjutraj brez vsakršne napovedi. — Zahteve stavkajočih, ki so bile sporočene ravnateljstvu šele popoldne, se opirajo deloma na nesoglasja v tolmačenju kolektivne pogodbe, deloma terjajo povišanje sedanjih pogodbenih mezd. Pogajanja s stavkajočimi niso imela uspeha, čeprav je bilo podjetje pripravljeno urediti vsa sporna vprašanja iz kolektivne pogodbe s kompromisom, pri razsodišču ali rednem sodišču in proučiti predloge povišanja posameznih zaslužkov, toda šele potem, ko bi se obnovilo redno obratovanje. Ko so pogajanja še trajala, so se priključili dne 15. t. m. tudi jeseniški obrati. Širijo se glasovi, da je stavkovno gibanje nastalo zaradi tega, ker je podjetje hotelo znižati pogodbeno mzdo. Te vesti so neresnične. Podjetje mezd ni znižalo in tudi ni imelo tega namena. Mezde, ki se pri nas plačujejo, so razmeroma visoke, morda najvišje v vsej Jugoslaviji. Višina zaslužka se v zadnjih letih ni zmanjšala, ampak povečala. Povprečni delavski zaslužek za 8 ur dela je znašal v naših železarskih obratih npr. v juniju 1932. leta 53 din, meseca junija 1935 pa 61 din; pri čemer so vštete tudi ženske in mladoletni delavci. Strokovni delavci v posameznih oddelkih podjetja zaslužijo tudi po 60 do 100 din na delovni dan. Kdor pozna sedanje gospodarske in socialne razmere, bo moral priznati, da te mezde niso slabe in da ne morejo biti pravi vzrok za stavko, ki onemogoča delo prav podjetju, ki je v vsej državi največ storilo proti brezposelnosti in proti znižanju zaslužkov, ki je v zadnjih petih letih investiralo nad 100 milijonov dinarjev, da bi omogočilo nadaljevanje dela in proizvodnje novih izdelkov, in ki je — poleg rudarskih — menda edino industrijsko podjetje v državi, pri katerem je delavstvo deležno tudi starostnega zavarovanja.

Podjetje ve, da je večina njegovega delavstva voljna delati in da je razmeroma manjša skupina dobro organiziranih hujskačev po znanih metodah dovedla večino v sedanji položaj, ki postane za podjetje in za delavstvo prav lahko usodno (podčrtal pisec).

Podjetje apelira na vsó objektivno javnost, naj se ne da varati po lažnih vesteh in naj ohrani tako podjetju kakor delavstvu, ki je voljno delati, vse svoje simpatije in mu nudi s tem moralno pomoč.

Podjetje je obenem proglasilo, »da je stavka delo manjše skupine hujskačev, ki so dobro povezani med seboj in imajo šolo za svoje metode hujskanja« (podčrtal pisec).

Toda javnost, na katero se je tovarna obračala, je bolje razumela bistvo delavskega boja, kot je to mislila KID. Pod vplivom članov KP in njenih simpatizerjev, krojačev Ivana Sedeja, Franca Benedičiča in Ivana Stojana, brivcev Pavla Demaka in Slavka Saračevića, trgovca Franca Kraševca, peka Jožeta Čopa in drugih so trgovci, gostilničarji in obrtniki imeli v sredo, 17. julija, ob 10. uri v gostilni Tancar na Jesenicah protestno zborovanje ter v znak solidarnosti z delavci izvedli šesturno stavko. Ti so se dobro zavedali, da je z danim stanjem ogrožen tudi njihov obstoj, da jim ga ne morejo zagotoviti delničarji družbe, marveč le zaslužek pridnih rok delavcev.

VOĐSTVA DELAVSKIH STROKOVNIH ORGANIZACIJ NA SAVI SE ZDRUŽIJO V MEDSTROKOVNI ODBOR IN AKTIVNO POSEŽEJO V STAVKO

Stavka je trajala že četrti dan, a vodstev delavskih strokovnih organizacij na Jesenicah ni bilo čutiti, vsaj kar se tiče pomoči stavkajočim. Razlike v metodi boja, ideološki predsodki, oportunistem in osebna užaljenost, so bili močnejši od enotnosti boja za skupne pravice delavcev. Ta vodstva so se že prvi večer stavke na Javorniku sestala, a niso sprejela sklepa, da bodo stavko podprla. Šele ko so v stavko stopili tudi delavci na Savi, so se ponovno sestali in formirali »Vrhovni medstrokovni odbor« (VMO), ki se je postavil na čelo stavke. Sedaj se ni bilo mogoče več izmikati in je tudi zanje prišel čas, ko je bilo treba odkrito povedati, kakšen odnos imajo do stavke in do zahtev delavcev. Čeprav so vodstva pozno priznala stavko kot dejstvo in ne glede na to, koliko so posamezni člani VMO iskreno sprejeli zahtevo delavstva za svojo, je pomenilo to dejstvo pomembno zmago stavkajočih. KID sedaj ni mogla več računati z odkritim razdorom med delavci in vodstvi strokovnih organizacij, pa čeprav je stavka z nastopom VMO izgubila na svoji udarnosti.

VMO so sestavljali po dva zastopnika vsake strokovne organizacije. Na Savi so bili za SMRJ Ivan Čelesnik in Franc Škril, za JSZ Albin Gasar in Peter Arnež, za NSZ pa Tine Zupan in Janko Avsenek, oziroma Ivan Markovič in Rado Lavsegar. Na Javorniku so sestavljali medstrokovni odbor Anton Gerjed in Jože Praprotnik za SMRJ, Vinko Praprotnik in Matevž Kalan za NSZ in Valentin Smolej ter Anton Smolej za JSZ. Na seje VMO je bil vabljen tudi glavni zaupnik KID, toda brez pravice glasovanja in odločanja. Predsednik SMRJ ga je opozoril, da nastopa preveč revolucionarno. VMO je na prvem sestanku sklenil, da bo izdajal dvakrat dnevno obvestila o poteku pogajanj in drugih dogajanj med stavko, da bi bili delavci in javnost sploh pravočasno in pravilno poučeni. Obvestila je podpisal VMO. V drugi številki svojega obvestila, dne 16. julija je VMO pojasnila svoje stališče do stavke, o zahtevah delavcev in o vzrokih stavke. To obvestilo se glasi:

»1. Ugotovi se, da je bilo delavstvo na Javorniku prisiljeno stopiti v stavko, ker kršitev kol. pogodbe s strani podjetja ni hotelo biti ne konca ne kraja in so bile vse intervencije s strani tako delavskih zakonitih kakor tudi organizacijskih zaupnikov popolnoma brezuspešne.

2. Na razgovorih in razpravah, ki so se vršile med delavskimi in podjetniškimi zastopniki v petek, soboto in ponedeljek, so se zastopniki podjetja izmikali rešitvi jedra spora in niso hoteli ustreči zahtevam delavskih zastopnikov, da se tudi odgovorni obratni pa tudi tehnični ravnatelj udeležijo razprav. Ker so tako delavski zastopniki videli, da podjetniški zastopniki nimajo volje spor čimpreje rešiti in da skušajo stvar zavleči, so zapustili včeraj zvečer razpravo.

3. Delavstvo na Savi je vseskozi spremljalo borbo javniškega delavstva z vsemi simpatijami, ker je bilo prav tako prizadeto po kršitvah kol. pogodbe ter z zavračanjem in šikanami delavskih zaupnikov kakor javniško delavstvo. Ustavitev dela na Savi so pospešila še tale dejstva: a) v ponedeljek ob 6. uri zjutraj vratar na Savi po nalogu direkcije ni dovolil na delo trem delavcem, ki so bili prejšnji teden na Javorniku; b) brezuspešno razpravljanje na Ja-

vorniku v ponedeljek, c) zaradi dogodkov pod a) in b) so prišle okrog 2. ure popoldne tudi delavske žene pred vhod v tovarno na Savi, kjer pa jih je sprejelo orožništvo in jih hotelo s silo razgnati. Že pred 2. uro popoldne je orožništvo zasedlo vse dohode k tovarni (pred mojstrsko hišo, pred glavno pisarno, pri kinu Radio, pri delavskem domu itd.) ter zavračalo in ustavljalo delavce, ki so bili na poti, da začnejo ob 2. uri delati. Po teh dogodkih se je delavstvo prve izmene odločilo, da tovarne ne zapusti, ker ni imelo jamstva, da bo prihodnjega dne spet pripuščeno v tovarno. Njihovo odločitev je še posebno utrdilo ravnanje orožnikov z delavskimi ženami, ki so po 2. uri, ko mož in svojec ni bilo domov, prinesle tem kosilo. Orožniki so zavračali delavske žene z brutalno silo in nekatere celo poškodovali. To je prisililo zvečer tudi še tretjo izmeno, da se je pridružila prvi in drugi.

4. Odbor izjavlja, da ima javniške delavske zahteve, ki so bile predložene vodstvu KID, za popolnoma upravičene, pa tudi da bodo podjetju predložene še zahteve za tovarno na Savi, in zahteve, ki se tičejo vsega delavstva KID. O teh zahtevah bomo delavstvo in javnost obvestili.

5. Vsa jeseniška in javniška javnost je na strani delavstva. Pridobitni sloji so v javen dokaz svoje solidarnosti celo proglasili za danes popoldne 6-urno manifestacijsko stavko.

Šestnajstega julija je VMO poslal obširno »pojasnilo delavstvu in javnosti« o vzrokih in o stanju stavke naslednjim časopisom: Slovencu, Jutru, Slovenskemu narodu, Glasu naroda, Delavski politiki, Delu, Ljudski pravici in Pohodu. Glasilo vladajoče stranke — Slovenec pojasnila ni objavil, bilo pa je objavljeno pojasnilo KID.

ŽIVLJENJE DELAVCEV MED STAVKO

Zaradi slabih okoliščin, v katerih so delavci bivali podnevi in ponoči v tovarni, spali na deskah, železnih ploščah in drugih trdih predmetih, je bil sprejet sklep, da grede žene, mladoletniki in bolni delavci domov. Donašanje hrane je bilo določeno za zajtrk od 7. do 9. ure, kosilo od 12. do 14. ure in za večerjo od 18. do 20. ure. Od stavkajočih delavcev je lahko šel iz tovarne le tisti, ki je potreboval zdravniško pomoč ali v podobnih nujnih primerih.

Prva in zadnja misel delavca je bila vsak dan, kaj bo prinesel naslednji dan, saj so se ves čas stvari napeto prepletale. Zaupniki v obratih so sproti razglašali položaj, pojasnjevali potek dogodkov, spodbujali omahljivce in budno pazili na provokatorje, da ne bi le-ti dobili priložnosti za razdiralna dela. Zasluga teh zaupnikov, katerih jedro so bili komunisti in njihovi simpatizerji, je bila v tem, da je ostala morala stavkajočih na višini. Od časa, do časa smo zbranim delavcem na skupnih zborovanjih poročali tudi zastopniki na pogajanjih in iskali pri delavcih oporo za stališča, ki naj jih uveljavljamo na pogajanjih.

K dobremu razpoloženju stavkajočih so pripomogle tudi razne družabne igre in zabava, ki so jih pretežno organizirali predvsem člani delavsko kulturnih društev Enakost z Jesenic in Svoboda z Javornika. Pevski zbori so peli borbene, delavske in narodne pesmi. Zbor na Savi je pel take pesmi nasproti Kazine takrat, ko so bila tam pogajanja. Sektet Korenovih je zabaval delavce in pel na nasipu tovarne ob cesti. Mimoidoči so se ustavljali in poslušali lepo petje. Stavkajoči so prirejali razprave o političnih in drugih problemih, igrali šah in karte ter balinali. Ob pesmi so se slišali zvoki harmonik, kitar ter drugih

instrumentov. Pokojnemu Matevžu Tomazinu, ki je medtem umrl v bolnišnici Bratovski skladnici zaradi poškodb pri delu, so priredili na nasipu pred bolnico in pri glavnem vhodu v tovarno na Javorniku komemoracijo. Združeni pevski zbori so mu zapeli v slovo žalostinke. Kako lepo je bilo videti to v borbi in zdaj v žalovanju složno družino, ko so se očetje, bratje in sinovi na notranji, matere, sestre, žene in hčere pa na zunanji strani tovarne poslavljali do drugega pokojnika.

POGAJANJA IN KONEC STAVKE

Z objavo stališč vodstva delavskih strokovnih organizacij do stavke in do zahtev delavcev na Savi, ni mogla tovarna več igravati pogajanj. VMO mi je naročil, da kot zakoniti predstavnik delavstva posredujem na direkciji sestanek med predstavniki podjetja in VMO ter to, da se prekinjena pogajanja obnovijo.

Prvi sestanek med predstavniki podjetja in VMO je bil v sredo, 17. julija 1935 dopoldne. Navzoča sta bila tudi Ignac Kralj in jaz. Najprej smo zahtevali od KID naj prekličje in umakne ultimatum delavcem, da morajo do 12. ure v sredo zapustiti tovarno. Po daljšem razpravljanju so zastopniki podjetja rok za izpraznitve tovarne podaljšali za 24 ur in privolili v obnovo pogajanj. Začela so se isti dan ob 14. uri popoldne v prostorih Kazine na Savi. V začetku smo se sporazumeli za vrstni red točk za razpravo, ki je bil naslednji:

1. Sporne točke iz kolektivne pogodbe
2. Spremembe in dodatki h kolektivni pogodbi
3. Načelne zadeve:
  - a) zaupniki in organizacije,
  - b) delovni red,
  - c) postavitev reduciranih na stara mesta,
  - č) sprejemanje v delo,
  - d) amnestija,
  - e) pričetek obratovanja,
  - f) podpis sporazuma.

Za prvi dve točki je bila določena posebna komisija, ki je dobila nalogo, da v obratih na Javorniku na kraju samem ugotovi pomanjkljivosti, kršitve in sporne zadeve ter izdelala konkretne predloge za njihovo rešitev. Komisija je vodil inšpektor Baraga. Sestavljali pa so jo še oba glavna zaupnika, člani javorniškega medstrokovnega odbora, okrajni načelnik, zastopnika delavske zbornice, zastopnika SMRJ in zastopnika podjetja. Komisija je šla takoj na delo in je delala od 17. ure popoldne do 3. ure zjutraj. Komisija je raziskala ter analizirala nekatera vprašanja ter izdelala predlog v štirih točkah. Odrpti sta ostali dve.

V četrtek ob 9. uri je bila zopet glavna razprava, na kateri so potrdili predlog komisije. Razprava je trajala do 19. ure zvečer. Obravnavali smo ostale sporne točke, najdlje tretjo, pri kateri je podjetje v načelu ugodilo našim zahtevam. Določen je bil čas intervencij delavskih obratnih in glavnih zaupnikov. KID se je obvezala, da bo predložila v razpravo predlog novega delovnega reda in znova namestila kaznovane delavce. Rešeno je bilo vprašanje rekonvalescentov.

Tudi v petek so trajala pogajanja ves dan. Dopoldne je zasedala še komisija za Javornik, ki je rešila od prejšnjega dne preostale sporne točke. Popoldanska glavna razprava je najprej potrdila predlog komisije. Za vse ostale točke, ki niso bile definitivno rešene, se je KID obvezala, da se začnejo pogajanja o tem 23. julija.

Tudi ta pogajanja je vodil inšpektor Baraga. Pri točki o likvidiranju stavke in obnovitvi obratovanja v začetku ni prišlo do sporazuma, ker je podjetje vztrajalo, da

bo kaznovalo tiste, ki so fizično nastopili proti njihovim uslužbencem. Zato so bila pogajanja o tem vprašanju prejšnji dan odložena. 19. julija je KID le privolila, da ne bo izvajala posledic, razen proti tistim, ki bi bili zaradi tega sodno kaznovani. Dogovorili smo se, da bo delavstvo v treh urah po podpisu izpraznilo tovarno. Podjetje pa se je obvezalo, da bo začelo 23. julija obratovati tako, da bo najkasneje v štirih tednih tovarna v polnem obratovanju.

V petek, 19. julija ob 21. uri so bila pogajanja končana. Za kar smo se sporazumeli na pogajanjih, smo morali dobiti še soglasje od delavcev. V obratih na Savi in Javorniku smo delegati poročali delavcem o pogoji sporazuma. Poročilo so bila po daljšem obravnavanju sprejeta. Delavci so dali soglasja, da se sporazum podpiše.

V soboto, 20. julija ob 1.30 ponoči je bil zapisnik o koncu stavke podpisan. S tem je bila stavka končana. Na Javorniku je trajala sedem dni in 19,30 ur, na Savi štiri dni in 14 ur. Pred izpraznitvijo tovarne so delavci pospravili obrate, delavski zaupniki pa so predali obrate v popolnem redu zastopnikom podjetja. V soboto dopoldne sva predsednik VMO Ivan Čelesnik in jaz kot glavni zaupnik tudi formalno predala obrate obratovodjem, kar je bilo tudi zapisniško potrjeno.

Po podpisu sporazuma o koncu stavke je tovarna delegatom, ki so sodelovali pri pogajanjih in bili navzoči pri podpisu zapisnika o koncu stavke, priredila zakusko. Leskošku in meni je bilo ob tem zelo neprijetno. Z izgovorom, da se ne počutiva dobro, sva zapustila zbrane in odšla spat. Zaradi storjenih krivic, groženj in nasilja ter zaradi razočaranj, ki so jih povzročili nekateri predstavniki delavskih organizacij, je bila premochno prizadeta razredna zavest jeseniškega kovinarja. Zato sva imela za neprimerno, da tako končamo ta hudi spopad. Tudi ob tej priliki sem se spomnil Čufarjeve drame Polom in njegovega mešetarja Rojnika. Če bi imeli razlog, da se veselimo konca stavke, potem bi to lahko storili le v družbi tistih, ki so se v tem času utrujeni od ostre borbe vračali na svoje domove.

PISMO PK – KPJ ZA SLOVENIJO O STAVKI

O začetku in poteku stavke je bil takoj obveščen PK za Slovenijo. Ta je o stavki in o svojih ukrepih za pomoč stavkujočim s svojim pismom z dne 18. 7. 1935 obvestil CK – KPJ. Pismo se glasi:

»Dragi sodrug! 12. 7. je vsled kršitve kolektivne pogodbe izbruhnila stavka kovinarjev na Javorniku. V stavko je vstopilo kompletno 700 kovinarjev. Zasedli so tovarno, vsi so notri. Takoj v prvih urah stavke je prišlo na Javornik 40 žandarjev in razširila se je vest, da bo oblast nastopila s silo, ker ima od države naročilo. Na to vest, ki je v koloniji med ženami delovala katastrofalno, so žene kovinarjev pobrale svoje otroke in od zunaj zasedle tovarno s klici: naših mož ne boste streljali in zapirali. Žene ne puste nobenega ven in ne noter v tovarno. Prvi dan so žene razbile očala direktorja tovarne, ker je prišel iz tovarne. Isto se je zgodilo vratarju. Glavni zaupnik se je po dvehurnem objašnjevanju komaj prerinil ven in so za njim kričale: Glej, da nas tudi ti ne izdaš, kot nas je izdal in prodal Jeram.

Stavko so začeli, ne da bi izvolili štrajkovni komitet in komitet za pomoč stavkujočim. Niso obvestili nikogar. Stavka je imela sprva namen biti samo protestna, kot se je že prej vršila in mislili so, da se bo tudi sedaj direkcija takoj vdala in uvedla pogajanja. Vendar direkcija na pogajanja ni pristala. Takoj, ko smo izvedeli za stavko, smo poslali člana PK na Javornik, da

na mestu vidi, kaj je in ukrene vse potrebno, da bi stavkujoči organizirali štrajkovni odbor in odbor za pomoč stavkujočim, v katerega je treba pritegniti obrtnike in enega kmeta iz okolice, ako bo stavka dalj časa trajala, da jim tako nudijo moralno in materialno pomoč. Drugič da se organizira stavkovni komitet in komitet za pomoč in solidarnost na Jesenicah, da se v ta komiteta izberejo najboljši borbeni delavci vseh treh strokovnih organizacij, ki obstajajo na Javorniku in Jesenicah. Tretjič, da izdajo legalni letak in četrtič, da se stavkovni komitet obrne na vse organizacije v Sloveniji, Hrvaški in Srbiji, da jih v njihovi borbi podprejo. Takoj, ko so stopili tudi Jeseničani v stavko, smo na točko poslali člana PK in eno sodružno v podporo. Poleg tega se stalno tam nahaja eden od strokovne komisije. PK je dal nalog vsem OK, da organizirajo komitet za pomoč in solidarnost s kovinarji. Drugo, da organizirajo enourno solidarnostno stavko. Prosim, da nam sporočite, koliko so te naše mere pravilne! Pozdrav Slavko.»

V pismu so še napisane zahteve stavkujočih na Javorniku v 18 točkah, kot jih navajam v opisu v začetku stavke. Iz pisma je razvidno, da je PK postavil nekaj pomembnih nalog za pomoč stavkujočim, katerih pravočasna realizacija bi bistveno vplivala na potek in izid stavke. Ni nam znano, kdo z Jesenic je obveščal PK o stavki. Nekateri navedbe v pismu se ne ujemajo z dejanskim stanjem, nekatere pa so nejasne. Zato bom skušal te stvari pojasniti. V pismu je rečeno, da bo oblast nastopila s silo, ker ima od države naročilo. Državno naročilo pa se je nanašalo na materiale, katere so delali v javorniških obratih za potrebe vojske. Te pa je vojaška komisija prav v tem času prevzemala. Pismo navaja, da je vest o uporabi sile med ženami delovala katastrofalno in da so zato žene pobrale svoje otroke in od zunaj zasedle tovarno. Iz mojega opisa stavke je razvidno, da so žene (brez otrok) po predhodnem dogovoru pred stavko zasedle vhode v tovarno takoj ob začetku stavke, to je ob 6. uri zjutraj, ne pa po prihodu žandarjev. Ti so prišli šele po enajsti uri.

Prva javna grožnja nasilja, ki jo je izrekel komisar Bizjak že po 11. uri, se je glasila: »Pazite, če bomo morali to noč tu prespati!« Od tega časa naprej se začno širiti govornice o nasilju, pri organih oblasti in na vodstvu podjetja pa so govorili, da imamo mi orožje in eksploziv. Niti ravnatelj tovarne, ne ravnatelj javorniških obratov se ni zgodilo nič žalega. Bila sta le dva fizična incidenta, ko so stavkujoči nagnali iz tovarne mojstra Kučino, asistentu Ramovžu pa so žene pri vratarju razbile očala. Res je, da niso žene pustile prost prehod glavnemu zaupniku – konkretno meni, ker so v začetku pač mislile, da ne sme nihče ne ven ne noter. Toda po pojasnjevanju, ki je trajalo 15–20 minut, je bila stvar urejena. Točna je tudi opazka z Jurijem Jeramom. Navedba, da o stavki »niso nikogar obvestili«, je brez osnove. O stavki smo takoj brzojavno obvestili oblastno tajništvo SMRJ, strokovno komisijo URS, Delavsko zbornico in inšpekcijo dela pri banki upravi v Ljubljani. Osebnost sem obvestil direkcijo podjetja in sresko načelstvo v Radovljici. Že tekom dopoldneva smo sestavili naše zahteve v 18 točkah in jih posredovali direkciji. Tako je bila stavka tudi legalizirana. Stavka ni imela namena sprva le protestirati, ampak je bilo že od samega začetka mišljeno, da vztrajamo odločno na tem, da se stvari že enkrat uredi. Vprašanje stavke se je postavljalo že več mesecev preje. Tako smo hoteli stopiti v stavko na Javorniku že januarja. Prav tako smo stavko kot zadnje orožje postavili tudi na velikem zborovanju v delavskem domu pri Jelenu 31. maja 1935. Prisotni so bili tudi delegati stavkujočih kovinarjev iz Lesc. Na zborovanju je bilo sprejeto stališče, »da mora biti delav-

stvo (KID) pripravljeno po zgledu Lesca braniti svoje najosnovnejše pravice». Iz tega zborovanja sta bili poslani dve resoluciji na vse pristojne faktorje. Ena resolucij je podpirala upravičeno borbo stavkajočih kovinarjev v Lescah, z drugo pa se je zahtevalo, da se mora tedanje nevzdržno stanje pri KID prenehati; »ker, če do česa pride, bo pač nosil odgovornost tisti, ki bo delavstvo do tega prisilil«.

Pismo nadalje navaja, da direkcija na pogajanja ni pristala. Direkcija KID pogajanja načeloma ni odklanjala. Sporno je bilo le vprašanje, kje naj se pogajanja vršijo. Vodstvo KID je predlagalo, da se vršijo kot običajno na direkciji na Savi. Mi pa smo zahtevali, da se vršijo na Javorniku, tam, kjer so bile kršitve kolektivne pogodbe in kjer so nastali drugi spori. Naš predlog je bil motiviran s tem, da je direkcija trdovratno odklanjala vse naše prejšnje intervencije, zato naj oni pridejo na pogajanja na Javornik. Poleg tega smo želeli, da bi bila pogajanja v neposredni bližini stavkajočih in pod njihovim vplivom. Direkcija na naš predlog ni pristala. Nato smo se le sporazumeli za nevtralno mesto — šolo na Koroški Beli, torej vendar v bližini stavkajočih. Pismo navaja, da se pri stavkajočih stalno nahaja eden od strokovne komisije. Mišljen je Franc Leskošek, ki je bil takrat predsednik strokovne komisije in tajnik oblastnega odbora za SMRJ za Slovenijo. On je sodeloval na pogajanjih do konca stavke.

Pismo tudi pove, da je PK takoj, ko so stopili v stavko tudi Jeseničani (15. 7.), poslal na Jesenice svojega člana in eno sodelujočih za pomoč stavkajočim. Po ugotovitvi in pisanju (Železar z dne 10. 7. 1975 — št. 27) tovarišice Zorke Tribušon zvezo, da je bil ta član PK takratni sekretar PK tov. Ivan Maček, sodelujoča pa Štefka Zbašnikova. Tribušonova tudi pove, da je prišel tov. Maček med stavko na Jesenice, da pa so ga policijski agenti aretirali že na železniški postaji še preden je dobil zvezo z Jeseničani. Tovariša Mačka je policija zadržala v zaporu do konca stavke. Tovarišica Zbašnikova je bila dobro poznana med jeseniškimi ženami, saj je večkrat prišla med nje in imela v okviru organizacije Zveze delavskih žena in deklet predavanja. Škoda, da ni znano, če je prišla na Jesenice in kako je opravila svojo nalogo. Pripomniti pa moram, da ugotovitev tov. Tribušonove ni točna, da so jeseniške ženske pri izvajanju svoje naloge ovirale delo komunistov, ki so prihajali na sestanke v razne obrate in niso mogli posredovati in sprejemati navodila. To se je dogajalo le prvi dan stavke na Javorniku in še to v dopoldanskem času. Pozneje ni bilo takih primerov. Jasno pa je, da nepoznanih ljudi in delavcev brez posebne funkcije ali naloge žene niso pustile ne noter, ne ven. Prišli in odšli so lahko le s posebno propustnico ali v spremstvu odgovornega funkcionarja. Tako smo že prvi večer stavke šli s tovarišem Leskoškom in še z nekaterimi drugimi tovariši med stavkajoče delavce v obrate in se pri njih zadržali pozno v noč. Ko so stekla pogajanja, so se prihodi in odhodi med obrati in tovarno na Savi in na Javorniku povečali. Saj so delegacije morale razčističevati nekatere stvari v obratnih pisarnah. Delavcem smo hodili poročati, od njih pa zahtevali njihova stališča. Kakor so žene stražile zunaj tovarne, tako so tudi delavci stražili in kontrolirali gibanje znotraj tovarne.

Pismo PK je dragocen dokument za osvetlitev neposredne naloge, ki jo je partija odigrala med stavko. Škoda le, da ga nismo že preje poznali. Verjetno so še kakšni taki dragoceni dokumenti in bi bilo prav, da se jih objavi. Prav tako bi bilo dobro, ko bi še tisti redki udeleženci te stavke, ki so imeli kakršnokoli pomembno vlogo pri njej, napisali svoje spomine. Le tako bo mogoče vsestransko osvetliti to pomembno akcijo jeseniških železarjev.

ODMEVI NASTAVKO IN NJEN POMEN

Stavka je imela dva cilja. Urediti medsebojne, zlasti ekonomske odnose med tovarno in delavci. Drugi cilj pa je bil političen, dvigniti borbena duha jeseniškega delavca in ne glede na politično pripadnost ustvariti akcijsko enotnost vsega delavstva. Najpomembnejši uspeh stavke je bil prav v dosegi tega cilja. Na Javorniku sta vladala borbeni duh in enotnost vsega delavstva že od začetka. To je priznal celo »Slovenec«, ko je zapisal, da je delavstvo kompaktno in da bo odklonilo ultimatum KID. Med stavko so morali kloniti tudi tisti v delavskih vrstah, ki niso verjeli borbenemu razpoloženju in enotnosti akcije. Še več, akcijska enotnost je s solidarnostno stavko obrtnikov in drugih zajela široke množice občanov.

Stavko jeseniških kovinarjev so spremljali izrazi solidarnosti delavcev širom po Sloveniji in drugod.

Izid te stavke ni imel posledic samo za jeseniške kovinarje in prebivalstvo v kraju. Stavka je imela velik pomen in vpliv tudi na nadaljnjo stavkovno gibanje Slovenije, zlasti je močno vplivala na metodo in obliko stavke tekstilcev v Kranju 1936. leta.

Borbo jeseniških delavcev je spremljala vsa slovenska javnost kot dogodek izrednega pomena. Vsi pomembnejši časniki Jutro, Slovenec, Slovenski narod, Ljudska pravica, Delavska politika, Delo, Delavska pravica, Delavec in drugi so obširno poročali o stavki in obveščali javnost o njenem poteku.

Meščanski časopisi niso nudili opore stavkajočim. Pri svojem poročanju so pozikovali biti nevtralni, čeprav vedno niso povsem prikrili svojih simpatij do podjetja. Slovenec je 14. 7. še poročal, da je delavstvo z majhnimi izjemami kompaktno in da pričakuje ultimatum za zahtevami, ki jih delavstvo ne bo sprejelo. Dne 17. julija pa je ta list odklonil objavo »Pojasnilo vsej javnosti«, ki jo je poslal VMO.

S tem in z objavo Poziv KID se je ta list odkrito postavil na stran podjetja.

Tudi »Jutro« daje v poročilu z dne 17. 7. več poudarka prizadetim interesom podjetja, češ da ima s stavko ogromno škodo, da delavstvo ni pustilo odpremiti 58 vagonov gradiva za železnice in da stavkajoči niso pustili v tovarno komisije za prevzem materialov.

Še najbolj nepristransko je od meščanskega tiska pisal »Slovenski narod«. Ta je poročal tudi o družabnem življenju stavkajočih med stavko.

Delavski tisk, imenovani listi, pa je prinašal obširnejša poročila o vzrokih in o stanju stavke in s svojimi stališči podpiral borbo kovinarjev. Ljudska pravica, legalno glasilo partije, je obširno in slikovito opisala vzroke in nastanek stavke (kolikor je takrat mogla zaradi cenzure) in poudarila, da so vsi pošteni ljudje na strani borbenega delavstva.

Zahteve delavcev niso bile v celoti izbojevane, pomembnejše sporne točke, ki so bile neposredne vzrok stavke, pa so bile v glavnem rešene.

Zaradi tega in ker so razdiralni elementi, predvsem nekateri desničarji iz vrst NSZ in JSZ zaradi utrujenosti delavcev začeli dobivati godna tla za akcijo proti stavki, smo se odločili, da stavko končamo, da se bodo razprave za rešitev nekaterih še odprtih vprašanj nadaljevale po stavki. Vedeli smo, da to ne bo lahko in da bo borba še ostra. Toda pridobiti smo morali na času, da utrdimo svoje vrste in se pripravimo na nove spopade. Tako je računala tudi KID, tako je računala tudi oblast in dogodki leta 1936 in 1937 so to jasno potrdili.

Razmere v sindikalnih organizacijah na Jesenicah, posebno v SMRJ so nujno zahtevale, da se to stanje popravi in duh

enotnosti, kot je bil med stavko, dobi konkretne organizacijske in akcijske oblike. Le tako smo lahko računali na uspeh naše nadaljnje borbe.

V naši organizaciji SMRJ se je stanje po stavki poslabšalo. Vodstvo podružnice je bilo pasivno in ni organiziralo nobenih sestankov, sej in drugih aktivnosti. Le po delavskih zaupnikih je ta aktivnost do podjetja še potekala. Septembra 1935 je stari odbor podružnice sklical občni zbor, ki pa je bil slabo pripravljen. Tudi mi — tako zvana »opozicija« v podružnici nismo bili dovolj organizacijsko pripravljeni. Na občnem zboru nam vodstvo ni dalo besede, le glavna zaupnika Ignac Kralj in jaz sva lahko govorila. Od več kot 900 takrat organiziranih članov se je občnega zbora udeležilo komaj nekaj čez 300. Izvoljen je bil nov odbor, večinoma iz starih članov, le predsednika Ivana Čelesnika je zamenjal Franc Škrj. Ker je stari odbor odklonil sodelovanje »opozicije« v novi upravi, smo nastopili s svojo listo. Odborova lista je dobila okrog 200 glasov, »opozicija« pa nekaj preko 100. Mnogi, ki se niso strinjali s starim odborom, a so po svojih stremljenjih pripadali »opoziciji« so ostali doma.

Tudi pod »novim vodstvom« se razmere v organizaciji niso spremenile. Odbor je hodil po starih poteh.

Borba med naprednimi silami opozicije in starim vodstvom SMRJ je stopila v novo fazo z volitvami obratnih zaupnikov za leto 1936. Priprave za te volitve so potekale povsod pod parolo partije: »Enotnost delavskega razreda proti skupnemu sovražniku«. Levičarji smo se trudili, da bi prišlo do enotne liste vseh treh strokovnih organizacij. Vodstvo naše strokovne organizacije SMRJ je bilo proti nam. Smatralo je, da je prišel čas, da obračuna z »opozicijo«. Tako je iz sestavljene liste in potrjene od plenuma organizacije črtalo nekatere vidne predstavnike opozicije, med njimi starega borca tovariša Franca Ravnika in mene. Delavci po obratih so protestirali in zagrozili, da ne gredo na volitve. Do sporazuma ni prišlo. Tako je bila »opozicija« prisiljena postaviti svojo listo za jeseniške obrate. Namesto enotne liste so bile kar štiri: »Opozicija«, SMRJ, JSZ in NSZ. Kakšna ironija! Lista »opozicija« je dobila relativno največ glasov. Od osmih zaupnikov SMRJ je bilo izvoljenih pet na listi »opozicije«. Pokazalo se je, komu delavstvo zaupa. Tudi naslednji občni zbor SMRJ marca 1936 je potrdil isto, saj je »opozicija« dobila vse glasove in tako prevzela vodstvo sindikalne organizacije. Občni zbor je soglasno glasoval proti razrešitvi starega odbora. Tega občnega zbora se članstvo iz sekcije martinjarjev ni udeležilo. Bilo je pod močnim vplivom Ivana Čelesnika in njegovih ožjih privržencev. Pozneje smo na posebnih sestankih poizkušali urediti odnose z njimi, a nam to, žal, ni uspelo.

Progresivne sile so dobile ono mesto, ki jim je pripadalo. Sindikalno življenje je začelo dobivati novo vsebino in obliko dela kljub vsem težavam. K aktivnemu delu je bila pritegnjena mladina, sestavljen je bil program dela in delavski tisk je postal bolj množičen. To leto je bila 30-letnica ustanovitve marksistične sindikalne organizacije na Jesenicah. Zato je novi odbor v avgustu organiziral veliko proslavo in izdal brošuro »Jesenice«. Proslave so se udeležili kovinarji iz vse Slovenije. Povabili smo tudi kovinarje iz Čehoslovaške in Francije. Francoski tovariši so nam poslali čestitke s pozdravi in se opravičili, da se proslave ne morejo udeležiti, ker so pod vplivom ljudske fronte imeli v tem času veliko dela z organiziranjem članov.

Proslava je razgibala vso jeseniško javnost. V sami povorki je sodelovalo več tisoč ljudi.

Spremembe v SMRJ so imele določen vpliv tudi v ostalih sindikalnih organizacijah. Tudi pri njih so dobile progresivnejše

(Nadaljevanje na 24. str.)

sile več moči. Na našo pobudo se je ustanovil enotni »medstrokovni akcijski odbor« vseh treh organizacij tako imenovan »MAO«. Ta je sprejel svoj program dela in ga v tiskanem letaku posredoval delavstvu. Program je obsegal naslednje:

- boj proti vsaki fašizaciji strokovnih (sindikálnih) organizacij in njihov razpustu,
- za svobodo združevanja, svobodo tiska, govora, prepričanja in štrajka,
- za dosledno izvajanje delavske socialne zakonodaje,
- za meзде, ki naj zagotovijo obstoj delavski družini,
- za dosledno izvajanje delavske zakonodaje,
- za takojšnjo rešitev vseh spornih vprašanj itd.

Organizacije MAO so se obvezale, da se bodo borile za uresničitev teh nalog z vsemi razpoložljivimi silami. Odbor je izdal enoten proglas in poziv javnosti. Vse tri strokovne organizacije (SMRJ, JSZ in NSZ) so poslale enoten poziv na vodstva svojih organizacij v Ljubljano. V tem pozivu so zahtevale naj se na enak način ustanovijo akcijski odbori tudi po drugih industrijskih središčih.

MAO je izdelal program skupne proslave prvega maja. Oblast jo je prepovedala. MAO je sprejel zahteve za ureditev odprtih vprašanj in jih v 20 točkah posredoval podjetju v reševanje.

Organizirana so bila velika skupna zborovanja vsega delavstva, kjer so enotno nastopili predstavniki vseh treh organizacij. Vloge na teh zborovanjih so bile razdeljene. Eden je govoril o krivicah, ki jih dela podjetje delavcem, drugi o zahtevah, tretji pa o potrebi enotnosti vseh delavcev. Preko konzorcija je MAO začel izdajati enotno glasilo »Jeseniški kovinar«. Kakšna bistvena sprememba! Nasprotna stran se je zavedala nevarnosti procesa, ki se je začel med delavstvom. Zato je tudi ta stran pripravljala protiidarce. Vprašanje je bilo, kdo bo hitrejši in močnejši. Nadaljnji razvoj je pokazal, da je bil nov organizem delavske enotnosti organizacijsko še prešibak, da bi bil kos vsem napadom.

Akcije podjetja: KID je organizirala poseben oddelek za delovne odnose. V svojem sklopu je imel tudi obveščevalno službo. Obveščevalci so bili označeni s svojimi številkami in so bili za svoje informacije posebno honorirani. Njihovih podatkov se je posluževala tudi policija in obratno.

Po sporazumu med KID in banovino, oziroma JRZ oblast organizira na Jesenicah policijski komisariat s posebno nalogo za preganjanje komunistov in drugih naprednih delavcev.

Komisarijatu je podjetje preskrbelo opremljene prostore in stanovanja za njihove uslužbence.

KID je organizirala ekskurzijo z nekaterimi njej naklonjenimi delavci v Hitlerjevo Nemčijo, da jih pridobi za sistem sožitja kot ga je imel nacionalsocializem v Nemčiji. V ta namen je začela izdajati posebno glasilo »Tovarniški vestnik« in prirežati »družinske« izlete za tovarniške delavce.

Ker so bili v tem času najvidnejši nosilci borbe za delavske pravice delavski obratni zaupniki, je KID predlagala ministrstvu socialne politike naj se zmanjša število zaupnikov od 31 na 16 in banski upravi, da razreši mandate nekaterih zaupnikov, kateri so odločno zastopali in branili interese delavcev. Ministrstvo socialne politike in Banska uprava sta te predloge odobrila, podjetje pa je odpustilo iz službe razrešene delavske zaupnike in nekaj drugih borbenih delavcev.

KID je zagotovila vodstvu režimske stranke JRZ, da bo pri nastavitvah na nekatera vidnejša in vodilna delovna mesta nastavljal njihove pristaše, kar se je pozneje tudi izvrševalo.

Po ustanovitvi policijskega komisarijata so se začele množiti aretacije, preiskave, zasliševanja, politično-pravne kazni, zapiranja in celo pretepanja.

Konec leta 1936 je tovarna odpovedala kolektivno pogodbo in predložila novo pogodbo, v kateri so bile znatno znižane plače in bile okrnjene druge pravice. Pogojanja za novo pogodbo je prenesla z Jesenic v Ljubljano, da bi se tako izognila neposrednemu pritisku delavcev.

Centralna uprava SMRJ v Beogradu je zahtevala od podružnice, da izstopi iz MAO in umakne vložene zahteve na KID. V tej upravi je bilo tudi nekaj ljudi, ki so bili proti delavski enotnosti.

Ker se tej zahtevi nismo mogli niti hoteli ukloniti, je centralna uprava odbor podružnice razrešila, nekatere od nas pa izbrisala iz članstva.

Narodna strokovna zveza je izstopila iz MAO na poziv iz Ljubljane in z obrazlo-

žitvijo, da je MAO delo trojk (komunistov). Tudi v JSZ je prišlo do razcepa.

Med pogajanjimi za novo kolektivno pogodbo so ustanovili desni elementi te organizacije fašistično sindikalno organizacijo »Zveza združenih delavcev za Jesenice« z Gaserjem na čelu.

Oblast je prepovedala skupno zborovanje delavcev med pogajanjimi. Pri takem stanju strokovnih organizacij in zaradi takega položaja delavstva, podjetje ni bilo pripravljeno popuščati, nasprotno — postavljalo je vse hujše pogoje. Naši predstavniki niso hoteli podpisati take pogodbe.

Takemu pritisku MAO ni bil kos, kakor tudi delavstvo še ni bilo pripravljeno v tem času na ostrejšo borbo. Formalno so se organizacije zaprle vsaka v svoj krog, toda duh enotnosti je med delavstvom ostal. Ta enotnost je prišla do izraza v večjih akcijah do nastopa druge svetovne vojne, zlasti pa v narodnoosvobodilni vojni.

MIROSLAV NIKOLIĆ

UTRINKI IZ SPOMINOV NA STAVKO LETA 1935

Bilo je poleti 1935, ko je nenadoma završalo med delavstvom železarne. Najprej na Javorniku, potem pa tudi v obratih na Jesenicah. Ustavili so delo, zborovali po obratih ter odločili, da pričnejo s stavko, toda tako, da ostanejo za ta čas neprenehoma v svojih obratih.

To je bilo nekaj novega. Po prejšnji praksi so bili stavkajoči zunaj svojih tovarn, eventualni stavkokazi pa notri. Sedaj je bilo ravno narobe!

V obratih železarne KID pa je bila ta metoda v toliko laže izvedljiva, ker so po stari navadi in tradiciji vedno ob 12. in 18. uri žene, hčere ali otroci nosili kosilo, oziroma večerjo svojcem direktno na delovna mesta.

Zandarji, ki so se v velikem številu pojavili takoj pred vsemi vhodi v tovarno, so poskušali v začetku donošanje hrane preprečiti in s tem prisiliti stavkajoče, da čim prej nehajo s stavko. Njihov poskus se je izjalovil ob energičnem nastopu jeseniških in javorniških žena, ki so včasih kazale več odločnosti kakor njihovi moške.

Delavske politične organizacije so takoj postavile upravi podjetja probleme in sporna vprašanja kot razloge za stavko in točke za pogajanja. Nsploh se je govorilo, da primarni vzrok tiči v zasnovani akciji centralnega vodstva levičarskih delavskih organizacij za stavkovni val kot pregled in preizkušnjo solidarnosti delavskih množic.

In res štrajk je izbruhnil tudi v Kranju, v Trbovljah, ter se je kmalu razširil tudi na ostale dele Slovenije.

Po nalogu uprave podjetja so udeleženci in člani obratovodstev morali za časa stavke redno prihajati na svoja delovna mesta. Bil sem od leta 1931 asistent in potem namestnik šefa predelovalnih obratov, ki so obsegali tedaj hladno valjarno, žičarno in žebeljarno. Vsak dan smo tako morali skozi trojno kontrolo: zunaj zandarji, v sredi kot kakšen nevtralen pas vratar Železarne, znotraj pa straža akcijskega vodstva stavke.

Način, kako je bila stavka organizirana in izpeljana, je vzbujal spoštovanje vsakega objektivnega opazovalca. Bil je odraz ne samo politične in razredne zavesti, in zrelosti jeseniškega in javorniškega delavstva, katerih dolgoletna tradicija ni bila samo živa dediščina, temveč tudi odraz njegove kulturne ravni.

Vodstvo stavke je takoj sporočilo upravi podjetja, da bo samo prevzelo skrb za red in vzdrževanje strojev, naprav in peči, kakor tudi za nujno funkcioniranje posameznih naprav. In to je tudi držalo! Ni mi znano, da bi bila kjerkoli kakšna namerna škoda, ali kakšen izbruh primitivnega razbijaškega nagona.

Kot mlad človek in začetnik v železarski industriji sem dobil zanimiv vtis; delavstvo se sicer žilavo bori za svoje razredne pravice, toda čuti tovarno nekako kot svojo, kot svoj kruh in svojo eksistenco, ne glede na to, da se menjajo uradni lastniki. Odnos do uslužbencev in nadrejenih, ki so prihajali v svoje pisarne in vršili kontrolne obhode po obratih, je bil korekten in lojalni; mnoge tekoče probleme so sporazumno rešili. Obrati pa so nudili čudno sliko. Stroji so bili očiščeni, med njimi pa zasilna ležišča. Žakljev je bilo v predelovalnih obratih vedno dovolj, slama je bila v bližini centralnega skladišča, ali v pošiljkah opeke.

Da so si preganjali čas, so stavkajoči organizirali pevske zборе in masovno sončenje na prekritih rakah. Vendar so marsikoga trle osebne skrbi ter mu majale razredno zavest. Nekega lepega večera, ko se je že temnilo, sem šel skozi obrate. Stavkajoči so bili že na svojih ležiščih. Naenkrat je v »finem vleku« vzdihnil mlad, komaj poročen sodelavec — žičar: »Eh, lahko je vam, gospod inženir! Greste zvečer lahko kamor hočete. Tudi k našim ženam!« Odgovoril sem mu: »Ne bojte se, k vaši zares ne bom šel!« Splošni smeh se je razlegal iz vseh strani.

Stavka je trajala okoli enega tedna. Pogajanja med vodstvi delavskih političnih organizacij na eni strani ter predstavniki uprave in lastnikov podjetja na drugi, so se začeli takoj po izbruhu stavke, končali pa so jih v Ljubljani. Vencelj Perko je bil znan ne samo kot žilav in trd nasprotnik pri pogajanjih, temveč tudi kot človek zelo olikanega in kulturnega nastopa.

Spominjam se nekega večera, ko smo bili mladi inženirji v Kazini pri večerji. Prišel je generalni direktor Noot utrujen, verjetno direktno s pogajanj, ter vzdihnil: »Srečen bi bil, če bi bilo vsaj polovica mojih namesčencev tako intelgentnih kot Perko.«